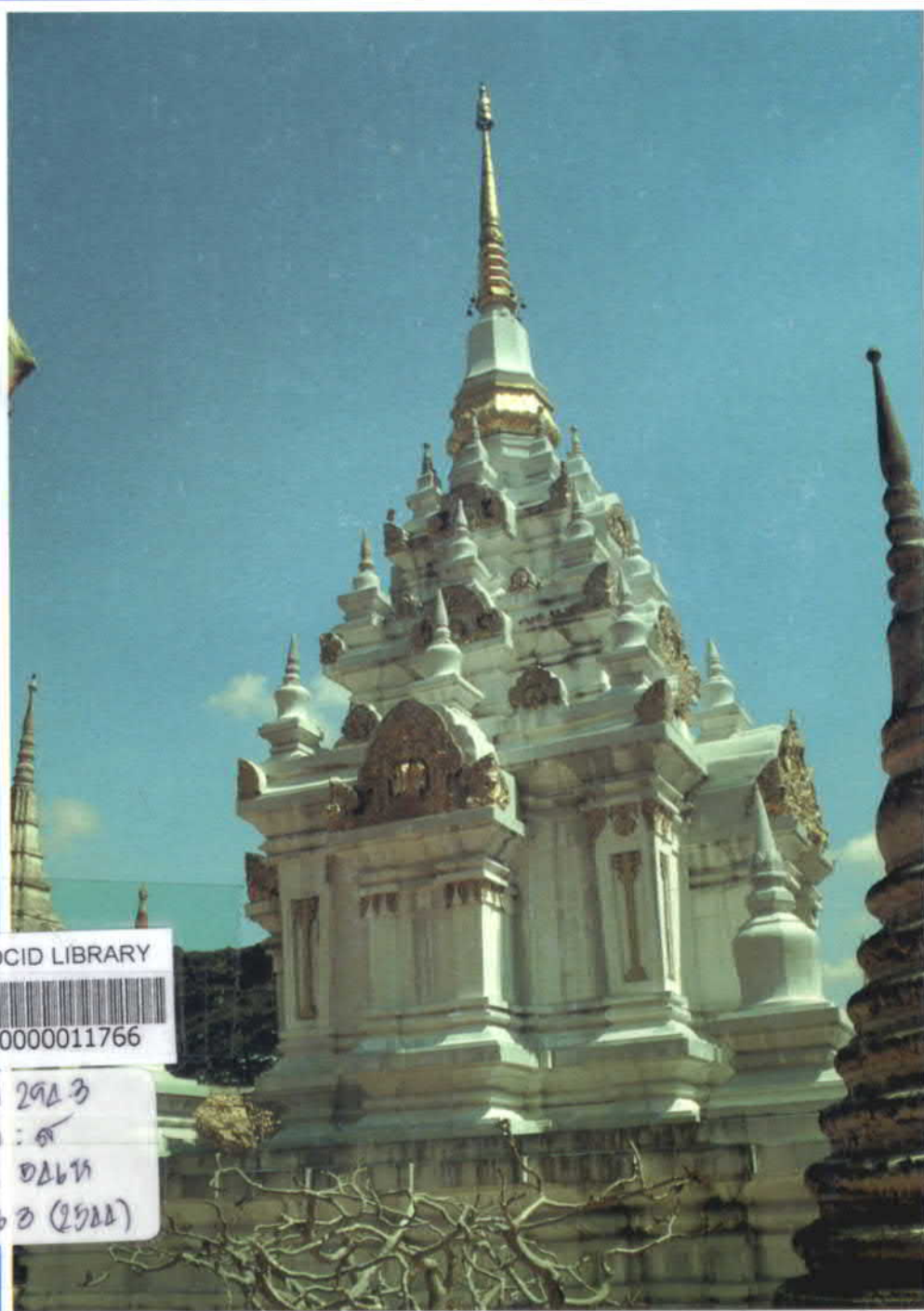

หนังสือเรียนสังคมศึกษา

ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา

DCID LIBRARY

0000011766

ป 2923

ม : ๕

๑ ๐๕๖๗

๗๖ (๒๕๕๕)

กระทรวงศึกษาธิการ

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

๔๕.-

พระบรมธาตุไชยา

อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

นายสมศักดิ์ คุณมาศ ถ่ายภาพ

ตัวอย่างเพื่อการเรียนการสอน
ศูนย์พัฒนาหนังสือ
ห้ามจำหน่าย

หนังสือเรียนสังคมศึกษา

ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๕

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

ของ

ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974-01-2418-6

พิมพ์ครั้งที่ห้า ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๔๔

วันที่	๒๓	พ.ศ.	๒๕๔๕
เลขทะเบียน	ม. 12374 ก. 3		
เลขเรียกหนังสือ	ม. ๒๙๔.๓ ม. ๖		

๐.546 ๒

องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศเพิ่มเติมรายวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตร
มัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) กรมวิชาการได้จัดทำ
หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ขึ้น เพื่อใช้ประกอบ
การเรียนการสอนตามหลักสูตรดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้
หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖

(นายโกวิท วรพิพัฒน์)
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่มีส่วนช่วยให้สังคมไทยมีความสันติสุข ช่วยสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนวัฒนธรรมไทยที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา กระทรวงศึกษาธิการตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนา เห็นควรส่งเสริมให้เยาวชนได้ยึดมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างสม่ำเสมอ จึงได้ประกาศเพิ่มเติมรายวิชาพระพุทธศาสนา ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) สำหรับให้นักเรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนได้เรียนและเพื่อให้การเรียนการสอนตามหลักสูตรดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ กรมวิชาการจึงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นจัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ดังรายนามท้ายหนังสือนี้

การจัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ เล่มนี้ ได้กำหนดรูปแบบการเขียนให้มีแนวคิดสำคัญของเรื่องที่จะเขียน จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา ประเด็นอภิปราย และกิจกรรม ประกอบด้วยกิจกรรมเสนอแนะ การประยุกต์ใช้ในชีวิต และคำถาม ในการจัดการเรียนการสอนควรเน้นให้นักเรียนศึกษาความรู้จากเนื้อหาและนำความรู้ที่ได้ประพฤติกปฏิบัติตามกิจกรรมที่เสนอไว้ในแต่ละบทเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของตัวนักเรียน

เนื้อหาของหนังสือแบ่งเป็น ๘ บท คือ ๑) ประวัติความสำคัญของพระพุทธศาสนา ๒) ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง ๓) พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม ๔) พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ ๕) ภาษาบาลี พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ๖) หน้าที่ชาวพุทธ ๗) การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา ๘) ภาคปฏิบัติซึ่งประกอบด้วยมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

กรมวิชาการหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ได้เป็นอย่างดี กรมวิชาการขอกราบขอบพระคุณ พระคุณเจ้าทุกรูป และขอขอบขอบคุณผู้จัดทำ ผู้มีส่วนช่วยเหลือให้การจัดทำหนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีไว้ ณ โอกาสนี้

(นายพนม พงษ์ไพบูลย์)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๘ มกราคม ๒๕๓๖

สารบัญ

	หน้า
บทที่ ๑ ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	๑
๑.๑ พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา	๑
๑.๒ พุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา	๕
บทที่ ๒ พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง	๑๔
๒.๑ พระพุทธคุณ ๘	๑๔
๒.๒ ประวัติพุทธสาวก : พระมหากัจจายนะ	๑๗
๒.๓ ประวัติพุทธสาวิกา : พระภัททาภิกขุภิกษาเถรี	๒๒
๒.๔ ประวัติพุทธสาวิกา : นางขุชชุตตรา	๒๘
บทที่ ๓ พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม	๓๔
๓.๑ อคติ ๔	๓๔
๓.๒ ทศพิธราชธรรม ๑๐	๓๗
๓.๓ ความไม่ประมาท	๔๑
๓.๔ ความเคารพ	๔๕
๓.๕ ความอ่อนน้อมถ่อมตน	๔๙
๓.๖ ความสันโดษ	๕๓
๓.๗ ความอดทน	๕๗
บทที่ ๔ พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์	๖๓
บทที่ ๕ ภาษบาลี พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา	๗๒
๕.๑ การอ่านภาษบาลี	๗๒
๕.๒ พระไตรปิฎกในแง่ กถา ๓ และศาสน์ ๓	๗๘
๕.๓ ข้อความน่ารู้จากพระไตรปิฎก	๘๕
๕.๔ พุทธศาสนสุภาษิต	๙๒
๕.๕ คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา	๙๗

	หน้า
บทที่ ๖ หน้าที่ชาวพุทธ	๑๐๒
- ถวายทอดชั่งแสงพระพุทธรศาสนา	๑๐๒
บทที่ ๗ การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา	๑๐๘
๗.๑ การบริหารจัดการในชีวิตประจำวัน	๑๐๘
๗.๒ กายคตาสติ	๑๑๓
๗.๓ อุปปาทมนสิการ	๑๑๘
บทที่ ๘ ภาคปฏิบัติ	๑๒๔
๘.๑ มารยาทชาวพุทธ	๑๒๔
๘.๒ ศาสนพิธี	๑๒๕
๘.๓ วันสำคัญทางพระพุทธรศาสนา	๑๓๗

บทที่ ๑

ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา

๑.๑ พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา

แนวคิดสำคัญ

การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา คือการฝึกฝนอบรมตนที่เน้นความเข้าใจในความสัมพันธ์ของเหตุ ปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหาโดยการใช้อยุทธา

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. บอกกระบวนการฝึกฝนอบรมตนตามหลักสูตรพุทธศาสนาได้
๒. อธิบายกระบวนการแก้ปัญหา โดยใช้หลักอริยสัจ พร้อมทั้งยกตัวอย่างได้
๓. นำหลักและกระบวนการแก้ปัญหาไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสัจธรรมที่ทุกคนสามารถพิสูจน์ให้รู้จริงด้วยตนเองได้ ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตรัสรู้ความจริง ทรงค้นพบความจริงด้วยพระองค์เอง แล้วจึงสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งในความจริงนั้นด้วย พระพุทธเจ้ามิได้ทรงผูกขาดการตรัสรู้ ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าในอดีตก็เคยมีหลายพระองค์แล้ว พระพุทธเจ้าในอนาคตก็จะมีต่อไปอีก ใครก็ตามที่ได้ตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ด้วยตนเอง ย่อมได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้าทั้งนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ความจริงด้วยพระองค์เองแล้ว ต่อมาพระองค์ก็ทรงออกประกาศพระศาสนา เริ่มด้วยการเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์เป็นชุดแรก ซึ่งก็ปรากฏว่าพระปัญจวัคคีย์สามารถรู้แจ้งในสัจธรรมตามที่พระองค์ทรงเทศนาสั่งสอนได้ แล้วต่อมาพระองค์ก็ทรงชักชวนให้บรรดาสาวกทั้งหลายออกประกาศพระศาสนาไปยังประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยมีได้เลือกชั้นวรรณะสามารถทำให้คนทุกวรรณะไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร สามารถรู้แจ้งเห็นจริง

ตามพระองค์ได้ การเผยแผ่พระศาสนาได้ประสบความสำเร็จทั้งในประเทศอินเดียและประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์ทุกคนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ไม่ได้ปิดประตูกันมนุษย์ไม่ให้พบสัจธรรม การศึกษาของพระพุทธศาสนานั้นเน้นในเรื่องที่จะสอนให้มนุษย์เป็นทั้งคนดีและคนเก่ง มิได้สอนให้เป็นคนดีแต่ใจ หรือเป็นคนเก่งแต่ใจ แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย การที่จะสอนให้คนเป็นคนดีด้วยเป็นคนเก่งด้วยนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องวางหลักในการศึกษาไปตามลำดับขั้นตอนคือ ศิล สมาธิ ปัญญา

จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนานั้น คือ การศึกษา เพื่อพัฒนาชีวิตโดยเริ่มต้นจากการพัฒนาตนเองก่อนแล้วจึงพัฒนาสังคม ประเทศชาติและโลกในที่สุด

ก่อนที่จะศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิต ก็จำเป็นที่จะต้องทราบให้แน่ชัดเสียก่อนว่า “อะไรเป็นจุดหมายหรือเป้าหมายของชีวิต” ปัญหาอย่างนี้ทุกคนก็คงจะตอบว่า “เพื่อให้ชีวิตนี้มีความสุข ปราศจากทุกข์” แทบทั้งนั้น แต่การที่คนเราจะมีความสุขหรือประสบความสำเร็จในชีวิตได้นั้น จำเป็นที่จะต้องได้รับการศึกษาที่ดีเสียก่อน และการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาก็มิใช่เป็นการศึกษาให้คนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดคือเป็น “คนเก่ง” เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากจะต้องสอนให้เป็นคนมีคุณธรรมความดีงาม คือเป็น “คนดี” อีกด้วย และในระหว่างความดีกับความเก่งนั้น ควรจะต้องสร้าง “ความดี” ก่อนแล้วจึงค่อยสร้าง “ความเก่ง” ตามมา นั่นคือ จะต้องสอนให้คนเรามีคุณธรรมมีศีลธรรมก่อนแล้วจึงให้ปัญญาในภายหลัง เพราะฉะนั้น หลักการศึกษาของพระพุทธศาสนาจึงเริ่มด้วย **ศีลสิกขา** คือ การสอนในเรื่องศีลก่อน ต่อไปก็ศึกษาใน **จิตตสิกขา** คือ การศึกษาในการพัฒนาจิตใจให้มีสติมีสมาธิ แล้วขั้นสุดท้ายจึงสอนใน **ปัญญาสิกขา** คือ การศึกษาในการพัฒนาปัญญา

๑. **ศีลสิกขา** หมายถึง การศึกษาในเรื่องศีล คือ การฝึกหัดอบรมกายและวาจา เทียบได้กับ “จริยศึกษา” ในแผนการศึกษาของชาติ ศีลเป็นเรื่องเกี่ยวกับการฝึกฝนกายและวาจาให้เรียบร้อย ในทางพระพุทธศาสนาก็มีศีล ๕ และศีล ๘ สำหรับคฤหัสถ์ ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร และศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ

ศีล ๕ นับว่าเป็นหลักปฏิบัติ ซึ่งถือว่า มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการที่จะทำให้อมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปรกติสุข ถ้าเราพิจารณาสภาพของสังคมที่มีพฤติกรรมเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม ในปัจจุบันนี้แล้วก็จะเห็นว่าเนื่องมาจากมนุษย์ในสังคมไม่ยึดมั่นในศีลธรรมนั่นเอง

การที่จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้จริง ๆ นั้น จำเป็นจะต้องมี “ธรรม ๕ ประการ” คอยกำกับอยู่ด้วย ทั้งนี้เพราะคนเราแม้จะมีศีลแต่ถ้าปราศจากธรรมแล้ว จะถือว่าเป็นคนดีจริง ๆ ยังไม่ได้ ทั้งนี้เพราะศีล ๕ แต่ละข้อนั้นมีใช้จะขาดได้ง่าย เช่น ศีลข้อแรกที่สอนให้งดเว้นฆ่าสัตว์นั้นจะขาด

ก็ต่อเมื่อครบองค์ ๕ เสียก่อน คือ ๑ สัตว์นั้นมีชีวิต ๒ รู้ว่าเป็นสัตว์มีชีวิต ๓ มีจิตคิดจะฆ่า ๔ พยายามฆ่า ๕ สัตว์ตายเพราะความพยายามนั้น ถ้ายังไม่ครบองค์ ๕ ศีลก็ยังไม่ขาด เพราะฉะนั้น คนที่ขอบริ้งแกสัตว์แต่ไม่ได้คิดจะฆ่าสัตว์ และสัตว์ก็ไม่ได้ตายเพราะรังแกนั้น อย่างนี้ถือว่ายังมีศีลอยู่ ศีลยังไม่ขาด แม้ศีลจะบกพร่องต่างพร้อยไปบ้างก็ตาม แต่นุคคลอย่างนี้จะถือว่าเป็นคนดียังไม่ได้ เพราะฉะนั้นศีลข้อนี้จะต้องมีธรรม คือ “เมตตา-กรุณา” เป็นของคู่กัน เพราะถ้าคนเรามีจิตใจเมตตา กรุณาแล้ว ก็คงจะไม่รังแกหรือเบียดเบียนสัตว์อย่างแน่นอน คนดีจึงจำเป็นจะต้องมีศีลและมีใจ เพียงมีศีลเท่านั้น หากจะต้องมีธรรมคอยกำกับคู่กันไปด้วย นั่นคือ

ศีลข้อแรก จะต้องมีธรรม คือ “เมตตา-กรุณา” เป็นผู้คอยกำกับ

ศีลข้อที่ ๒ จะต้องมีธรรม คือ “สัมมาอาชีวะ” (การประกอบอาชีพที่สุจริต) เป็นผู้คอยกำกับ

ศีลข้อที่ ๓ จะต้องมีธรรม คือ “สทธานันโดษ” (คือความยินดีในคู่ครองของตน)

และ “ความเคารพในสิทธิของผู้อื่น” เป็นผู้คอยกำกับ

ศีลข้อที่ ๔ จะต้องมีธรรม คือ “สัจจะ” เป็นผู้คอยกำกับ

ศีลข้อที่ ๕ จะต้องมีธรรม คือ “สติ” หรือ “ความไม่ประมาท” เป็นผู้คอยกำกับ

ศีล ๕ เรียกรวมว่า “เบญจศีล” และธรรม ๕ เรียกรวมว่า “เบญจธรรม” ถ้าบุคคลใด ประพฤติปฏิบัติตาม “เบญจศีล-เบญจธรรม” ได้โดยเคร่งครัดย่อมได้ชื่อว่าเป็น “คนดี” โดยแท้

“เบญจศีล-เบญจธรรม” นี้ เรียกว่า “ศีลธรรม”

“ศีลธรรม” หรือ “จริยธรรม” นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมที่จะอยู่ร่วมกัน อย่างมีสันติสุขอย่างยิ่ง และจริยศึกษาก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมและสังคมที่จะดำรงอยู่อย่างมี จริยธรรม

การนำหลักจริยธรรมหรือศีลธรรมมาใช้ในการสอนจริยศึกษานับว่าเป็นความสอดคล้อง กลมกลืนกับรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย แต่การปลูกฝังจริยธรรมจะต้องดำเนินไปอย่างมี กระบวนการและเป็นระบบ

๒. จิตตสิกขา การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาชั้นที่ ๒ คือ จิตตสิกขา ซึ่ง หมายถึงการศึกษาเพื่อพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตใจเพื่อให้เกิด คุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง การศึกษาใน “ศีลสิกขา” หรือ “จริยศึกษา” นั้นเป็นการศึกษา เพื่อพัฒนากายและวาจาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งถือว่ายังไม่สมบูรณ์แบบ ถ้าหากจิตยังมิได้รับการพัฒนา ให้มั่นคงแน่วแน่และบริสุทธิ์ได้แล้ว โอกาสที่จะล่วงละเมิดศีลก็ยังมิได้อยู่ได้เสมอ ส่วน “จิตตสิกขา” เป็นการฝึกอบรมทางด้านจิตใจ เป็นการปลูกฝังคุณธรรมสร้างเสริมคุณภาพจิต หรือพัฒนาจิตใจ ให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงขึ้น ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในด้านปัญญา

ให้ได้ผลดีที่สุด ในการพัฒนาจิตใจนั้นจำเป็นจะต้องใช้การฝึก “สมาธิ” เป็นหลักสำคัญ ทั้งนี้เพื่อฝึกหัดรักษากจิตให้อยู่ในอำนาจ ให้นิ่งแน่วแน่ควรแก่การงานในคราวที่ต้องการ แม้แต่ในการศึกษาเล่าเรียน การอ่านหนังสือ ฯลฯ ก็จำเป็นจะต้องมีสมาธิ มิฉะนั้นก็จะฟังคำบรรยายหรืออ่านหนังสือไม่รู้เรื่อง

คำว่า “การบำเพ็ญสมาธิ” “การฝึกสมาธิ” “การบำเพ็ญภาวนา” หรือ “การเจริญกรรมฐาน” ล้วนเป็นคำที่มีความหมายคล้ายกัน ใช้แทนกันได้ หลักการบำเพ็ญสมาธินี้ในทางพระพุทธศาสนา จะต้องชำระศีลให้บริสุทธิ์เสียก่อน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “สมาธิที่ศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก” หมายความว่า ในการเจริญสมาธินั้นจำเป็นจะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานก่อน ถ้าไม่มีศีลเป็นพื้นฐานแล้วการเจริญสมาธิก็จะได้ผลน้อยหรืออาจไม่ได้ผลเลย และบางทีอาจกลายเป็น “มิจฉาสมาธิ” คือ สมาธิผิด หรือสมาธิที่คลอนแคลนไม่มั่นคง ไม่สามารถทำให้จิตสงบจากกิเลสได้

จิตตสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมจิตใจให้มีสมาธินี้ หมายถึง การเจริญสมถกรรมฐานแบบต่าง ๆ เพียงเพื่อให้จิตใจสงบปราศจากนิวรณ์ โดยกำหนดให้จิตยึดอารมณ์กรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งให้แน่วแน่ เช่น ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ แผ่เมตตา กรุณา ไปยังสรรพสัตว์ หรือกำหนดลมหายใจเข้าออก ฯลฯ เพื่อช่วยชักจูงจิตใจให้สงบ มีจิตใจยึดมั่นและมั่นคงในคุณธรรม เราใจให้ฝึกฝนและมีวิริยะอุตสาหะในการสร้างความดีงามให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓. ปัญญาสิกขา การศึกษาขั้นที่ ๓ อันเป็นขั้นสูงสุดใน “ไตรสิกขา” ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้ผู้เกิดปัญญาความรู้แจ้งที่สามารถมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ทำให้รู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และทำให้จิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ สดชื่นเบิกบาน เกิดความสะอาด สงบและสว่างขึ้นในจิตใจ

ปัญญาสิกขา เป็นการพัฒนาจิตต่อเนื่องจากจิตตสิกขา หมายถึง การเจริญวิปัสณากรรมฐาน ให้เกิดปัญญารู้เห็นแจ้งชัดว่า ชันธ์ ๕ ข้อ อันได้แก่ รูป เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำได้หมายรู้) สังขาร (เจตนาที่เป็นกุศลหรืออกุศล) และวิญญูณ (การรับรู้) นั้นเป็นอนิจจัง (คือไม่เที่ยงแท้แน่นอน) เป็นทุกข์ (คือ ทนได้ยากหรือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้) และเป็นอนัตตา (คือไม่ใช่ตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอน) การเจริญวิปัสณากรรมฐานย่อมเป็นเหตุให้ผู้เจริญเกิดปัญญาเห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามความจริงแล้วจะได้ไม่ยึดมั่นในสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ทั้งยังเป็นทางที่จะทำให้บรรลุมรรคผลและนิพพานอีกด้วย

โดยเหตุที่พระพุทธศาสนาเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นมนุษย์ที่ได้ตรัสรู้สัจธรรม คือ ความจริงที่มีอยู่ในโลกด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงมิได้สอนแบบ

บังคับให้ทุกคนต้อง เชื่อพระองค์ หากทรงแนะนำให้ผู้ฟังทั้งหลายได้พิจารณาด้วยตนเองอย่าง
ถ่องแท้ก่อนแล้วจึงเชื่อ และการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาผู้ที่สอนคนให้เป็นคนมีเหตุผล
มีคุณธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นตามลำดับ ต่อจากนั้นจึงช่วยกันพัฒนาสังคมให้มี
ความสงบและความสุขยิ่ง ๆ ขึ้น ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงได้รับความสนใจจากชาวโลกโดย
เฉพาะชนชั้นปัญญาชนมากขึ้นทุกวัน ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไป
ทั่วโลกทั้งในทวีปเอเชีย ยุโรป และอเมริกา ตลอดจนทวีปแอฟริกา

๑.๒ พุทธศาสนานับความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ต่างกับศาสนาอื่นส่วนใหญ่ของโลกที่เน้นให้ศาสนิกชนในศาสนา
ของตนต้องมีศรัทธา (FAITH) อย่างแน่วแน่ในศาสนาของตนอย่างมั่นคง จะใช้เหตุผลไม่ได้ เพราะ
ถ้าใช้เหตุผลได้แล้วก็แสดงว่าไม่มีศรัทธาอย่างแท้จริง ส่วนพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล
ทั้งนี้เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา หาได้เป็นบุคคลที่พระเจ้า
(GOD) หรือเทพเจ้าสั่งให้มาเกิดไม่ พระองค์เป็นมนุษย์ในประวัติศาสตร์ มีพระบิดาพระมารดา
เป็นมนุษย์ที่สามารถสืบสาวไปหาบรรพบุรุษได้ พระองค์เป็นเพียงผู้ได้ตรัสรู้พระธรรมคือความจริง
ที่มีอยู่ในโลกเท่านั้น คำว่า “พุทธ” ก็แปลว่า “ผู้รู้แล้ว ผู้เบิกบานแล้ว” นั่นคือเป็นผู้รู้สัจธรรม
ใครก็ตามที่ได้บรรลุสัจธรรมด้วยตนเองก็ได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธรเจ้า หรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
(ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ) ทั้งนั้น ความเป็นพระพุทธรเจ้ามิได้มีการผูกขาด พระพุทธรเจ้า
ในอดีตก็เคยมีมาแล้วหลายสิบพระองค์ พระพุทธรเจ้าในอนาคตก็ยังมีต่อไปอีก

ในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริ
ในที่ประชุมพุทธสมาคมทั่วประเทศ ณ สำนักงานใหญ่ของพุทธสมาคม ถนนพระอาทิตย์ เมื่อวันที่
๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ มีข้อความตอนหนึ่งที่ขออัญเชิญมาไว้ ณ ที่นี้ดังนี้

“คำว่า “ศาสนา” ตามที่ใช้ทุกวันนี้ เป็นที่เข้าใจกันว่า ใช้ตรงกับคำว่า RELIGION
ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึงคำสั่งสอนที่มาจากเบื้องบน ส่วนวิธีการสั่งสอนก็คือ “สั่ง” และ “สอน”
ให้ปฏิบัติโดยถือว่าคำสั่งสอนนั้นมาจากเบื้องบน ยุติได้ว่าถูกต้องเที่ยงแท้แล้ว จึงทำตามได้ทีเดียว
ถ้าว่าตามนี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่เข้าหลักเป็นศาสนา เพราะเนื้อหาสาระและกฎเกณฑ์ของพระพุทธศาสนา
เกิดขึ้นจากการค้นคว้าความจริงของชีวิตด้วยปัญญามนุษย์ พระพุทธศาสนาแสดงความจริงของชีวิต
แสดงทางปฏิบัติที่จะให้บรรลุความสุขสูงสุดของชีวิต มีวิธีการสั่งสอนที่ยึดหลักเหตุและผล ว่าทุกสิ่ง
ทุกอย่างเกิดจากเหตุ ผู้ใดประกอบเหตุอย่างไร เพียงใด ก็ได้ผลอย่างนั้น เพียงนั้น หากจะถามว่า

พระพุทธศาสนาเป็นอะไร ก็ต้องตอบว่าโดยเนื้อหาที่เป็นเรื่องความจริงของชีวิต พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญา โดยวิธีการสอนที่ยึดหลักเหตุผล พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ หรือพูดให้ชัดลงไปอีกก็เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การสอนพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง คือ การสอนให้คนสามารถพิจารณาชุดค้นหาหลักธรรมะจากชีวิต และนำหลักธรรมนั้นมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์”

อีกตอนหนึ่งแห่งพระราชดำรัสมีดังนี้

“ผู้มีปัญญาที่ปรารถนาจะช่วยผู้อื่น จะต้องพยายามศึกษาพิจารณาเลือกสรรวิธีการนั้น ๆ จากตำรามาใช้ นำมาสอนให้เหมาะแก่บุคคล แก่กาลสมัย และแก่สภาพการณ์ในปัจจุบัน คนที่เรียกว่าเป็นคนสมัยใหม่นั้น ยึดหลักเหตุผลเป็นสำคัญ การสอนคนสมัยใหม่จะต้องนำเหตุผลที่มีอยู่ในคัมภีร์มาพิจารณา และหยิบยกแต่เฉพาะเนื้อหา มาอธิบาย การสอนให้ปฏิบัติตามแบบฉบับเฉย ๆ โดยปราศจากเหตุผลอันสมควร จะทำให้เกิดความรู้สึกว่า “ถูกอบรม” และ “ถูกบีบบังคับ” จนหมดความสนใจ”

หลักธรรมของพระพุทธศาสนา จึงเป็นเรื่องของสัจธรรมคือความจริงที่ทุกคนสามารถจะนำมาทดลองประพฤติปฏิบัติได้ และผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นจะได้ผลตามสมควร แก่การประพฤติปฏิบัติของตน

ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญานั้น ก็เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนบังคับให้เชื่อ ถ้าใครไม่เชื่อก็ต้องทนกรอก แต่พระพุทธศาสนา กลับสอนให้ใช้เหตุผล ให้พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อนแล้วจึงเชื่อ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับชาวกาลามะแห่งเกสปุตตนิคม ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ชอบแสวงหาเหตุผลเมื่อคราวที่พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปในมหาอาณาจักรโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมาก เมื่อเสด็จไปถึงเกสปุตตนิคม ซึ่งเป็นถิ่นของชาวกาลามะ ชาวกาลามะได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่า มีสมณพราหมณ์หลายพวกเข้ามายังเกสปุตตนิคม แล้วพูดประกาศยกย่องเฉพาะลัทธิคำสอนของตน และกล่าวกระทบกระเทือนดูหมิ่นเหยียดหยามลัทธิคำสอนของผู้อื่น ทำให้เห็นว่าลัทธิคำสอนอื่น ๆ ไม่น่าเชื่อไม่น่าเลื่อมใส พวกเขายังมีความเคลือบแคลงสงสัยในสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

“ดูก่อนชาวกาลามะทั้งหลาย ก็ควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลงสงสัย และท่านทั้งหลายเกิดความเคลือบแคลงสงสัยในสิ่งที่ควรแล้ว มาเถิดท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย

อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะได้ฟังตาม ๆ กันมา

อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะเขาถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมา

อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะเป็นเสียงเล่าลือ

อย่าเพ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะเขาอ้างตำราหรือคัมภีร์

อย่าเพ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะตรงกับหลักเกณฑ์การให้เหตุผลแบบตรรกะ

อย่าเพ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะการอนุมานเอาตามนัยที่น่าจะเป็นไปได้

อย่าเพ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะตริตrongเอาตามอาการที่ปรากฏ

อย่าเพ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะความเห็นนั้นต้องกับความเห็นของตน

อย่าเพ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะเห็นว่ามีลักษณะที่น่าจะเป็นไปได้

อย่าเพ่งปลงใจเชื่อเพียงเพราะนับถือว่าสมณะผู้นั้นเป็นครูของเรา

เมื่อใดที่ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเห็น ธรรมเหล่านี้ใครปฏิบัติให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรละธรรมเหล่านั้นเสีย”

จากหลักคำสอนใน “เกสปุตตสูตร” หรือ “กาลามสูตร” นี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้สิทธิและเสรีภาพแก่ผู้ฟังได้ใช้วิจารณ์ญาณให้ต้องแท้เสียก่อน แล้วจึงค่อยเชื่อ อย่าเชื่อเพียงเพราะเห็นว่าเขาประพฤติปฏิบัติกันอย่างนั้นติดต่อกันมาเป็นปริมปราประเพณีแล้ว หรือเพราะเขาเล่าต่อปากกันมานานแล้ว หรือเพียงเพราะอ้างตำรา เพราะตำราก็อาจผิดพลาดได้ หรืออย่าเชื่อเพียงเพราะผู้สอนเป็นครูอาจารย์ของเรา เพราะครูอาจารย์ก็อาจจำผิดพลาดหรือไม่ได้เข้าใจในสิ่งนั้น ๆ อย่างต้องแท้ก็ได้ และยิ่งกว่านั้นยังทรงสอนว่าอย่าเชื่อเพียงเพราะเป็นการให้เหตุผลแบบตรรกศาสตร์ ทั้งนี้เพราะการให้เหตุผลแบบตรรกศาสตร์นั้นไม่ใช่ว่าถ้าเหตุถูก ผลจะต้องถูกต้อง หรือเหตุผิดผลจะต้องผิดเท่านั้น บางทีเหตุถูก ผลอาจจะผิด หรือเหตุผิด ผลอาจจะถูกก็ได้ แต่การที่จะสอนให้คนเชื่อก็จำเป็นต้องอาศัยการให้เหตุผลตามหลักตรรกศาสตร์ และโดยเหตุที่คนเราไม่อาจจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้ จึงไม่อาจทราบทุกสิ่งทุกอย่างว่าถูกหรือผิด แต่ตามหลักตรรกศาสตร์จะบอกได้เพียงอย่างเดียวว่า การให้เหตุผลนั้น “สมเหตุสมผล” หรือไม่ ที่ว่า “สมเหตุสมผล” ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องถูกตามข้อเท็จจริง หรือที่ว่า “ไม่สมเหตุสมผล” ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องผิด ข้อเท็จจริงเสมอไป

จากข้อความใน “เกสปุตตสูตร” หรือ “กาลามสูตร” นี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยกว้างเพียงใด พระองค์ทรงเป็นนักจิตวิทยาชั้นสูงหาผู้เสมอเหมือนมิได้ พระองค์ทรงสอนให้ชาวกาลามะได้ใช้ความคิดความเห็นของตนเองอย่างเสรี โดยทรงพยายามถามให้ชาวกาลามะตอบเป็นข้อ ๆ ไป ซึ่งในที่สุด พวกชาวกาลามะก็ทราบเองว่า อะไรดี อะไรชั่ว ผลของความดีเป็นอย่างไร และผลของความชั่วเป็นอย่างไร แล้วพระองค์จึงได้ตรัสสอนต่อไปอีกว่า “...เมื่อใดที่ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล(ดี) ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครได้ปฏิบัติให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้น

ท่านทั้งหลายจึงควรเชื่อถือ ควรเข้าถึงธรรมเหล่านี้อยู่...” เมื่อสรุปแล้วก็ถือว่า สิ่งใดที่เป็นกุศล (คือความดี) ไม่มีโทษ เมื่อปฏิบัติตามแล้ว ตนเองไม่เดือดร้อน ผู้อื่นไม่เดือดร้อน วิทยุชนคือนักปราชญ์ไม่ติดैनก็ควรถือปฏิบัติตามได้หากสิ่งใดเป็นอกุศล (ความชั่ว) มีโทษเมื่อปฏิบัติตามแล้ว ตนเองก็เดือดร้อนผู้อื่นก็เดือดร้อน วิทยุชนติเตียน ก็ควรละสิ่งนั้นเสีย ในที่สุดชาวกาลามะเหล่านั้นก็กล่าวปฏิญาณตนเป็นผู้นับถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะคือเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต

ถ้าหากพระพุทธเจ้าตรัสว่าคำสอนของสมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นผิดทั้งสิ้น คำสอนของพระองค์เท่านั้นถูก พวกชาวกาลามะทั้งหลายก็คงมีปฏิกิริยาต่อคำสอนของพระองค์ เช่นเดียวกับที่มีปฏิกิริยาต่อคำสอนของสมณพราหมณ์เหล่านั้นนั่นเอง

การสอนธรรมะให้แก่ปัญญาชนนั้น จะต้องสอนให้แต่ละคนสามารถค้นหาและเข้าใจข้อธรรมะซึ่งจะนำมาใช้เป็นหลักการในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมแก่ฐานะของตน การสอนจึงจะได้ผล ทั้งนี้เพราะพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นเป็น “สวากขาตธรรม” คือ ธรรมะที่พระองค์ได้ตรัสรู้ไว้ดีแล้ว “สันทิฏฐิโก” ที่ผู้ฟังจะเห็นได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นความจริงที่สามารถทดสอบหรือพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง “อกาลิโก” เป็นหลักความจริงนิรันดร์ ไม่ใช่ความจริงชั่วคราวชั่วยาม “เอหิภัสสิโก” เป็นหลักธรรมที่เชิญให้มาดูหรือให้มาพิสูจน์ทดลองได้ “โอปนยิโก” เป็นหลักธรรมที่ควรนำมาใส่ไว้ในตน และ “ปัจจุตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ” เป็นหลักธรรมที่ผู้รู้ทั้งหลาย จะพึงรู้ได้เฉพาะตน เพราะผลของการปฏิบัติธรรมนั้นรู้ได้เฉพาะตัว จะบอกให้คนที่ไม่ได้ปฏิบัติรู้เช่นเดียวกับที่ตนรู้หาได้ไม่

การที่พระสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเรียกสั้น ๆ ว่าพระพุทธเจ้านั้น ก็เพราะพระองค์ได้ตรัสรู้ “ปฏิจจสมุปบาท” (ปะ-ติด-จะ-สะ-มุบ-บาต) นั่นก็คือตรัสรู้ “หลักแห่งความเป็นเหตุผลของกันและกัน” นั่นเอง คือผลทั้งหลายย่อมมาจากเหตุทั้งสิ้น “หลักปฏิจจสมุปบาท” นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อิทัปปัจจยตา” คือเหตุผลที่ว่า “ถ้าสิ่งนี้มี สิ่งนั้นก็มี” “ถ้าสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ” ซึ่งมีลำดับความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันดังนี้

เพราะมีอวิชชา (คือความไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔) จึงมีสังขาร (คือเจตนา ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล)

เพราะมีสังขาร	จึงมี	วิญญูณ	คือ	การรับรู้อารมณ์
เพราะมีวิญญูณ	จึงมี	นามรูป	คือ	กายกับจิต
เพราะมีนามรูป	จึงมี	อายตนะ	คือ	ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
เพราะมีอายตนะ	จึงมี	ผัสสะ	คือ	การกระทบ การถูกต้อง
เพราะมีผัสสะ	จึงมี	เวทนา	คือ	การรับรู้อารมณ์ ว่าเป็นสุข ทุกข์ หรืออุเบกขา
เพราะมีเวทนา	จึงมี	ตัณหา	คือ	ความอยาก ความต้องการ

เพราะมีตัณหา	จึงมี	อุปาทาน	คือ	การยึดมั่นถือมั่น	ความหึงหวง
เพราะมีอุปาทาน	จึงมี	ภพ	คือ	การแสดงออก	
เพราะมีภพ	จึงมี	ชาติ	คือ	การเกิด	
เพราะมีชาติ	จึงมี	ชรา	(แก่,เก่า)	มรณะ	(ตาย,สลายไป)

โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ทุกข์ทางกาย) โทมนัส (ทุกข์ทางใจ)
อุปายาส (ความคับแค้นใจ ความกลัดกลุ้มใจ)

โดยนัยตรงกันข้าม ถ้าเหตุดับคือสิ้นสุดลง ผลก็ย่อมสิ้นสุดลงด้วยดังนี้

เพราะ อวิชชา	ดับ	สังขาร	จึงดับ
เพราะ สังขาร	ดับ	วิญญาน	จึงดับ
เพราะ วิญญาน	ดับ	นามรูป	จึงดับ
เพราะ นามรูป	ดับ	อายตนะ	จึงดับ
เพราะ อายตนะ	ดับ	ผัสสะ	จึงดับ
เพราะ ผัสสะ	ดับ	เวทนา	จึงดับ
เพราะ เวทนา	ดับ	ตัณหา	จึงดับ
เพราะ ตัณหา	ดับ	อุปาทาน	จึงดับ
เพราะ อุปาทาน	ดับ	ภพ	จึงดับ
เพราะ ภพ	ดับ	ชาติ	จึงดับ
เพราะ ชาติ	ดับ	ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกข์, โทมนัส อุปายาส	

จึงดับ

หลัก “ปัจจุสมุปบาท” หรือ “อิทัปปัจจยตา” นี้ เมื่อสรุปแล้วก็ได้แก่ “อริยสัจ ๔” นั่นคือ พระพุทธเจ้าทรงสอนถึงหลักความจริงของชีวิต คนเรานั้นไม่ว่าเกิดเป็นอะไรล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น เช่น เกิดเป็นลูกเขาก็เป็นทุกข์ เพราะต้องอยู่ในโอวาทของพ่อแม่ เกิดเป็นศิษย์ก็เป็นทุกข์ เพราะต้องปฏิบัติตามคำสั่งและระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน เกิดเป็นพ่อแม่เขาก็เป็นทุกข์ เพราะต้องรับผิดชอบต่อการอบรมสั่งสอนลูก หรือต้องหาเงินส่งลูกไปเรียนหนังสือ เกิดเป็นครูบาอาจารย์ ก็เป็นทุกข์ เพราะต้องพยายามหาทางอบรมสั่งสอนและให้ความรู้แก่ศิษย์เป็นจำนวนมาก เกิดเป็นสามีเขาก็เป็นทุกข์ เกิดเป็นภรรยาเขาก็เป็นทุกข์ ฯลฯ ไม่ว่าจะเกิดเป็นอะไรล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้น

เหตุที่ทำให้เป็นทุกข์ ก็คือ “ตัณหา” ได้แก่ ความอยากได้ (กามตัณหา) ความอยากเป็น (ภวตัณหา) และความไม่อยากเป็นหรือความอยากไม่เป็น (วิภวตัณหา) ล้วนเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น ยิ่งมีความอยากได้ อยากเป็นมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความทุกข์มากเท่านั้น

การจะแก้ทุกข์หรือดับทุกข์ (นิโรธ) นั้น จำเป็นจะต้องแก้ที่ต้นเหตุของทุกข์ นั่นคือ ต้องดับตัณหาให้ได้ ถ้าตราบใดที่ตัณหายังมีอยู่ ย่อมไม่มีทางที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ได้

กรรมวิธีหรือวิถีทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด มีอยู่เพียงทางเดียวเท่านั้น คือ มรรคมรรค ๘ อันประกอบด้วย

๑. สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ คือ ความรู้ในอริยสัจ ๔)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ คือ ๑. ดำริในการที่จะออกจากกาม ๒. ดำริในอันที่จะไม่พยายาบท ๓. ดำริในอันที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่น)
๓. สัมมาวาจา (การเจรจาชอบ คือประกอบด้วยวจีสัจจ ๔ อันได้แก่เว้นจากการพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียดยุยงให้เขาแตกกัน และพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ)
๔. สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ คือ ประกอบด้วยกายสัจจ ๓ อันได้แก่ ๑. ไม่ฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต ๒. ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ๓. ไม่ประพฤติผิดทางกามารมณ์)
๕. สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีวิตชอบ ไม่ประพฤติมิฉฉาชีพ)
๖. สัมมาวายามะ (เพียรพยายามชอบ คือ ๑. พยายามป้องกันไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ๒. พยายามละความชั่วที่มีอยู่ ๓. พยายามก่อให้เกิดความดีและ ๔. พยายามรักษาความดีที่มีอยู่แล้ว)
๗. สัมมาสติ (ความระลึกชอบ)
๘. สัมมาสมาธิ (ความตั้งจิตมั่นชอบ)

มรรคประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ รวมเรียกว่า “ทางสายกลาง” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” เป็นทางสายเดียวเท่านั้นที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ได้

หลักแห่งความมีเหตุมีผลสัมพันธ์กันนี้ พระอัสสชิซึ่งเป็นหนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ได้เคยตอบอุปติสสปริพาชกมาครั้งหนึ่งแล้ว เมื่อคราวพระอัสสชิได้เดินบิณฑบาตอยู่ในเขตเมืองราชคฤห์ อุปติสสปริพาชกซึ่งเป็นนักบวชในลัทธิหนึ่ง ได้เห็นพระอัสสชิเดินบิณฑบาตด้วยความสำรวมผิดกับนักบวชอื่น ๆ ก็มีศรัทธาเลื่อมใส ต่อมาได้สนทนากับพระอัสสชิ โดยถามพระอัสสชิว่าเป็นศิษย์ของใคร ใครเป็นอาจารย์ของท่าน และอาจารย์ของท่านได้สอนอย่างไร พระอัสสชิได้ตอบสั้น ๆ ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าลงเหลือเพียง “คาถา” บทหนึ่ง ดังนี้

เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุํ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาทิ มหาสมณ
แปลว่า

สิ่งเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคต (คือพระพุทธเจ้า) ได้ตรัสเหตุของสิ่งเหล่านั้น รวมทั้งการดับเหตุของสิ่งเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะ (คือพระพุทธเจ้า) ทรงสอนอย่างนี้

อุปติสสปริพาชกได้ฟังธรรมเพียงเท่านี้ก็ได้รับบรรลุคุณพิเศษเป็นพระโสดาบัน ทั้งนี้เพราะท่านเป็นปัญญาชนที่มีสติปัญญาล้ำเลิศผู้หนึ่ง ต่อมาท่านได้ชวนสหายของท่านชื่อ โกสิละไปบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ต่อมาได้นามว่า พระสารีบุตร (เพราะเป็นบุตรของนางสารี) และพระโมคคัลลานะ (เพราะเป็นบุตรของนางโมคคัลลี) และได้เป็นอัครสาวกขวาซ้ายของพระพุทธเจ้า เป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนาต่อมา

ในสมัยแรก ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงพยายามแสดงธรรมแก่บรรดาปัญญาชนก่อน เช่น พระปัญจวัคคีย์ บรรดาลูกเศรษฐี มหาเศรษฐี ๕๕ คน มีพระยสกุลบุตรเป็นหัวหน้า พวกภิกษุวัคคีย์ ซึ่งเป็นชนในวรรณะกษัตริย์ ๓๐ คน ขวัญ ๓ พี่น้อง คือ พระอรุเวลากัสสป นทีกัสสป คยากัสสป กับบริวารอีก ๑,๐๐๐ คน พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ฯลฯ เพราะบุคคลเหล่านี้เมื่อได้รับบรรลุมรรคผลนิพพานแล้วได้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยพระพุทธเจ้าประกาศธรรมไปในหมู่พวกปัญญาชนด้วยกันตลอดไปจนถึงประชาชนสามัญที่มีความรู้น้อยด้วย เพราะพวกปัญญาชนนั้นสามารถอธิบายหรือชี้แจงด้วยเหตุผลได้ง่าย ทั้งนี้เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นเป็นธรรมจึงทนต่อการพิสูจน์ในทุกแง่ทุกมุมได้ ไม่จำเป็นต้องบังคับให้เชื่อ

พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบความจริงด้วยพระองค์เอง พระองค์หาเป็นผู้ทรงสร้างความจริงขึ้นมาไม่ ทั้งมิได้รับคำสั่งและคำสอนจากเบื้องบน คือ เทพเจ้า หรือพระเจ้าใด ๆ ไม่ ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ใน “ธรรมนิยามสูตร” ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ “ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมาในโลกหรือมิได้อุบัติขึ้นมาในโลกก็ตาม สัจธรรมที่ว่า “สังขารทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง” “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” และ “สิ่งทั้งปวง (คือทั้งสังขารและสิ่งที่ไม่ใช่สังขาร คือ นิพพาน) ล้วนเป็น อนัตตา (คือมิใช่ตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร)” นั้นได้มีอยู่แล้ว พระพุทธองค์ผู้ตรัสรู้สัจธรรมนั้นแล้วทรงนำมาเปิดเผยมาแสดง มาบัญญัติ มาทำให้ง่ายขึ้น เท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสอยู่เสมอว่า “พระองค์ทรงเป็นผู้บอกทางให้เท่านั้น” คือทรงบอกว่า ทางนี้นำไปสู่สวรรค์ ทางนั้นนำไปสู่นรก ทางนี้นำไปสู่นิพพาน เป็นต้น ส่วนใครจะเดินไปทางใดนั้น เป็นความพอใจ เป็นสิทธิเสรีภาพของแต่ละบุคคล พระพุทธเจ้ากับนักวิทยาศาสตร์จึงมีลักษณะบางอย่างที่เหมือนกัน คือ เป็นผู้แสวงหาความจริงและก็ได้พบความจริงด้วยกัน เช่น ไอแซก นิวตัน ก็เป็นผู้ค้นพบ “กฎแห่งความโน้มถ่วง” ได้ หาได้เป็นผู้สร้าง “กฎแห่งความโน้มถ่วง” ขึ้นมาไม่ แต่พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่เหนือนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย คือทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม แม้แต่ไอน์สไตน์นักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของโลกยังได้ยกย่องพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาไว้ว่า “ถ้าหากจะมีศาสนาใด ๆ ที่พอจะยอมรับนับถือได้ สำหรับจิตใจของบุคคลที่มีความเข้าใจวิทยาศาสตร์สมัยใหม่แล้ว ศาสนานั้นก็ได้แก่พระพุทธศาสนา”

การเข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ นั้น ย่อมจะทำให้เราสามารถเอาหลักของพระพุทธศาสนา มาใช้แก้ปัญหาชีวิตได้อย่างถูกต้อง เพราะปัญหาชีวิตทั้งหลาย ก็คือตัวทุกข์และปัญหาทั้งปวง ย่อมมีสาเหตุด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่บางที่เราก็กไม่สามารถหาสาเหตุของปัญหา (คือสมุทัย) นั้น เราจึงแก้ปัญหาไม่สำเร็จ และการที่จะแก้ปัญหาได้อย่างเด็ดขาด (คือนิโรธ) นั้น ก็ต้องแก้ที่ต้นเหตุ (คือสมุทัย) มิใช่แก้ที่ตัวปัญหา (คือทุกข์) และในการแก้ปัญหาให้ได้อย่างเด็ดขาด ก็จะต้อง มีกรรมวิธี หรือศิลปะในการแก้ปัญหาที่ดี (คือ มรรคมืองค์ ๘) เพราะฉะนั้นหลักการแก้ปัญหา ของพระพุทธเจ้า จึงเป็นการแก้ปัญหาที่เด็ดขาด มิใช่เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งเป็นการ แก้ปัญหาได้เพียงชั่วคราวครั้งชั่วคราวเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงเป็นหลักคำสอนที่เหมาะสมสำหรับปัญญาชน คนที่มีความรู้ทั้งหลายจะพึงนิยมมาศึกษา วิเคราะห์ วิจัย แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตของตน เพื่อแก้ปัญหาทั้งของตนเองและสังคมในส่วนรวมได้เป็นอย่างดี เป็นคำสอนที่ทันสมัยและล้ำสมัยที่ เหมาะแก่การที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาสังคม แม้ในโลกในปัจจุบันซึ่งมีปัญหาลับซับซ้อนได้อย่างมี ประสิทธิภาพเสมอ

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย สรุปการศึกษาด้วยการฝึกฝนอบรมตนตามหลักพุทธศาสนา และเสนอแนวทางการนำกระบวนการแก้ปัญหาไปใช้ในชีวิตประจำวัน
- ให้นักเรียนช่วยกันสรุปความหมายของการศึกษาตามแนวของพระพุทธศาสนา
- ให้นักเรียนแบ่งกลุ่ม เลือกกรณีตัวอย่างปัญหาจากเหตุการณ์ที่นักเรียนพบหรือ จากข่าวหนังสือพิมพ์ กลุ่มละ ๑ ปัญหา ซึ่งอาจเป็นปัญหาเกี่ยวกับการเรียนของนักเรียน ปัญหา ครอบครัว ปัญหาสังคม และให้กลุ่มคิดหาวิธีการแก้ปัญหา

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

- ให้นักเรียนเขียนบันทึกส่วนตัว เมื่อประสบปัญหาว่าได้แก้ไขปัญหาอย่างไร ด้วยวิธีใด โดยเขียนเป็นรายงานส่งครู
- เชิญบุคคลผู้ประสบความสำเร็จในชีวิต มาเป็นวิทยากรพิเศษ เล่าถึงวิธีการฝึกอบรม และแก้ปัญหาชีวิต
- จัดกิจกรรมแข่งขันตอบปัญหาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาชีวิต ด้วยกระบวนการอริยสัจ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

ในชีวิตประจำวันเราจะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ ซึ่งจะต้องพิจารณาหรือคิดให้รอบคอบ โดยอาศัยหลักการของเหตุ ปัจจัย และวิธีการแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนา มาเป็นพื้นฐานในการคิด ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติหรือแก้ไขเหตุการณ์นั้น ๆ

คำถาม

๑. ให้นักเรียนสรุปความเหมือนกันและความแตกต่างกันระหว่างวิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์และวิธีการแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนา (อริยสัจ)
๒. เมื่อนักเรียนศึกษาเรื่อง “เกสปุตตสูตร” หรือ “กาลามสูตร” แล้ว นักเรียนได้แนวคิดอะไรจากเรื่องนี้บ้าง แสดงความคิดเห็น
๓. เพราะเหตุไร มรรคมงคล ๘ จึงเป็นศิลปะในการแก้ปัญหาที่ดี จงแสดงความคิดเห็น

บทที่ ๒

พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก

พุทธสาวก และชาวพุทธตัวอย่าง

๒.๑ พระพุทธคุณ ๙

แนวคิดสำคัญ

พระพุทธคุณคือพระคุณความดีของพระพุทธเจ้าที่มีต่อชาวโลก ที่แม้ปรินิพพานไปเป็นเวลา ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว ชาวโลกที่เป็นพุทธศาสนิกชนยังนำมาเป็นบทสวดมนต์รำลึกถึงอยู่ทุกเช้าค่ำ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาเนื้อหาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. สวดบทพระพุทธานุสสติได้พร้อมทั้งเข้าใจความหมายของบทพระพุทธานุสสติแต่ละบท
๒. บังเกิดศรัทธาความเชื่อและประสาธน์ความเลื่อมใสยิ่งขึ้น
๓. น้อมนำเอาพระพุทธานุสสติมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดความดีแก่ตนและสังคมส่วนรวม

พุทธคุณ ๙

อิติปิ โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู
อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ

นักเรียนเคยสวดมนต์บทนี้บ้างหรือไม่ เป็นบทสวดที่พรรณนาถึงคุณของพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่า “พุทธคุณ” มีอยู่ ๙ ประการคือ

๑. อะระหัง หมายถึงทรงเป็นพระอรหันต์ คือทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ ทรงปราศจากกิเลส เป็นเหตุให้เศร้าหมอง และเว้นจากการทำความชั่วทั้งมวล และหมดสิ้นความทุกข์ความเดือดร้อน ทรงมีพระมหากรุณาอยากให้ชาวโลกได้มีความสุขสันต์อย่างที่เราปรารถนา

๒. สัมมาสัมพุทโธ หมายถึงทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ทรงตรัสรู้หรือทรงรู้แจ้งความทุกข์ เหตุให้เกิดความทุกข์ ความดับทุกข์และวิธีดับทุกข์ ซึ่งเรียกว่าอริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เอง โดยไม่มีใครเป็นครูอาจารย์สั่งสอน พระพุทธเจ้านั้นทรงมีความรู้อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นจากครูอาจารย์หลายสำนัก แต่ความรู้ที่ทรงได้รับนั้นมีใช้ความรู้สุดยอด พระองค์ทรงบรรลุความรู้สุดยอดด้วยการปฏิบัติค้นคว้าด้วยพระองค์เอง จนทรงประสบความสำเร็จ ที่เรียกว่าตรัสรู้ด้วยพระองค์เองนั่นเอง เหมือนนักวิทยาศาสตร์เอกของโลกประสบความสำเร็จจากการค้นคว้าวิชาความรู้ด้านต่าง ๆ ด้วยตนเอง

๓. วิชาจะระณะสัมปันโน หมายถึงผู้ทรงสมบูรณ์หรือเพียบพร้อมด้วยความรู้แจ้งเห็นจริงและความประพฤติปฏิบัติดี หมายความว่าความรู้ก็สมบูรณ์ ดีเยี่ยมและความประพฤติก็ดีเยี่ยม ทรงสั่งสอนผู้อื่นในสิ่งที่ทรงรอบรู้และทรงประพฤติปฏิบัติ ทรงสั่งสอนชาวโลกอย่างใดก็ทรงปฏิบัติอย่างนั้น ทั้งความรู้และความประพฤติสมดุลกัน มิใช่ว่าอย่างบุคคลผู้มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

พระพุทธเจ้าทรงมีความรู้และความประพฤติปฏิบัติดีจนทำให้พระองค์ทรงพ้นจากกิเลสและความชั่วพร้อมทั้งสั่งสอนให้คนอื่นเป็นอย่างพระองค์ได้ด้วย

๔. สุขะโต หมายถึงเสด็จไปดีมาดี อธิบายว่าพระพุทธเจ้าทรงเคลื่อนไหวนเสด็จไป ณ ที่ใด ๆ ก็ดี เสด็จกลับมาจากสถานที่ใด ๆ ก็ดี ประทับอยู่ ณ ที่ใด ๆ ก็ดี มีแต่ก่อให้เกิดความดี

ทั้งนั้น ดีแก่บุคคล สัตว์และสถานที่นั้น ๆ ไม่เป็นภัย ไม่เป็นพิษแก่ใคร ไม่ก่อให้เกิดปัญหา ความเดือดร้อนและสร้างปัญหาให้แก่ใคร มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุขแก่สถานที่นั้นนั้น และบุคคล เหล่านั้น ไม่มีใครรังเกียจ มีแต่ความยินดีต้อนรับ

๕. โลกะวิทู หมายถึงทรงรู้แจ้งโลก ได้แก่ทรงรู้สภาพความเป็นจริงของโลกทรงรู้ ข้อเท็จจริงโลกคือสถานที่อยู่ที่ดี ชาวโลกก็ดีเป็นอย่างไร มีระดับจิตใจจากการศึกษาอบรมแตกต่างกัน อย่างไม่รู้ มีฐานะแตกต่างกันอย่างไร มีจิตใจอหังการอย่างไร ควรจะสั่งสอนอย่างไรเขาจึงจะฟังเข้าใจ และได้รับประโยชน์

๖. อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ หมายถึงทรงเป็นผู้ชำนาญการฝึกฝนพุทธบริษัท หรือชาวโลกให้เป็นคนดี ทรงรู้วิธีฝึกฝน ทรงฝึกฝนให้ชาวโลกเป็นคนดี ฝึกให้หายพยศเหมือน นายสารถิคือคนขับรถเทียมม้าและคนขับเกวียนเทียมวัวเป็นต้นให้นำรถนำเกวียนบรรทุกไปได้ อย่างดีเยี่ยม

สรุปสั้น ๆ ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักฝึกฝนอย่างดีเยี่ยม

๗. สัตถา เทวะมะนุสสานัง หมายถึงทรงอยู่ในฐานะที่ชาวโลกยกย่อง เชิดชู บูชา และ เกิดขึ้นไว้เหนือเกล้าเหนือเศียรว่าทรงเป็นครูเป็นอาจารย์ของตน คนที่ยกพระพุทธเจ้าขึ้นเป็นครู อาจารย์ของตนนั้นมีทุกระดับ

๘. พุทธโธ หมายถึงทรงมีพระทัยเบิกบาน พระพักตร์ พระวรกาย พระฉวีวรรณ ทุกส่วน ผ่องใส สง่า น่าเคารพนับถือดังกล่าวไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตรงกันว่า ผู้ที่ได้เห็นพระพุทธเจ้าน้อยคนที่ไม่บังเกิดความรู้สึกน่าทึ่งน่าเลื่อมใส

ความเบิกบานและความมีสง่าผ่าเผยของพระพุทธเจ้านั้นสะท้อนให้เห็นอีกอย่างหนึ่งคือ ทรงมีพระอาการไม่ชบเซา ไม่ม่วง ไม่เหงา ทรงมีพระอาการตื่นคือไม่หลับไหลอยู่ทุกเมื่อ ทุกคืน ทุกวันนิรันดร์

๙. ภาคะวา หมายถึง

ก. ผู้ทรงเป็นผู้มีโชค มีสิริมงคล ใครได้เฝ้าได้ฟังธรรมก็จะได้รับโชคได้รับสิริมงคลทั้งนั้น

ข. ผู้ทรงแจกแจงแบ่งปันสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแจกแจงแบ่งปันนั้นคือคำสั่งสอนของ พระองค์ ทรงค้นคว้าและทรงรู้แจ้งเห็นจริงก็ไม่ทรงปิดบัง แต่ทรงนำมาแจกแจงเปิดเผยให้ชาวโลก ได้รู้ตามและปฏิบัติตาม

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย แสดงความคิดเห็น ประเด็นที่ว่า “พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ด้วยพระองค์เอง ไม่มีผู้ใดเป็นครูอาจารย์สอน” นั้น เป็นไปได้หรือไม่อย่างไร

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. จัดประกวดเรียงความหรือบทร้อยกรองเพื่อสวดดีพระพุทธรูปในหัวข้อที่กำหนด เช่น “พระพุทธรูป” หรือ “พระพุทธรูปเจ้าของชาวโลก”
๒. ให้นักเรียนร่วมกันจัดป้ายนิเทศ ยกย่องบุคคลในโรงเรียน หรือบุคคลอื่น ๆ ที่ประพฤติดีงามเป็นตัวอย่างที่ยกย่องในสังคมไทย

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ คนในโลกและในสังคมทุกวันนี้ ประเภทที่มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้นนี้มีอยู่มาก แต่ถ้าผู้ใดมีความรู้ดี ประพฤติปฏิบัติดี ผู้นั้นย่อมประสบความสำเร็จในชีวิต

คำถาม

๑. คนเก่งที่รู้และประสบความสำเร็จในสิ่งใดแล้ว อยากแบ่งปันเผยแพร่ แจกแจงแก่ผู้อื่นด้วยนั้น ตรงกับพระพุทธรูปข้อใด
๒. ให้นักเรียนย่อ พระพุทธรูป ๔ ลงในพระพุทธรูป ๓
๓. นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรกับสำนวนที่ว่า “ความรู้คู่คุณธรรม” จงแสดงความคิดเห็น

๒.๒ ประวัติพุทธสาวก : พระมหากัจจายนะ

แนวคิดสำคัญ

พระมหากัจจายนะ เป็นพุทธสาวกที่มีความรู้แตกฉาน ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเลิศในด้านอธิบายขยายความ และย่อความในคำสอนของพระพุทธศาสนา ประวัติของท่านจึงมีคุณค่าควรแก่การศึกษา และยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. มีความรู้ความเข้าใจในประวัติของพระมหากัจจายนะ
๒. สามารถนำเอาแนวทางการดำเนินชีวิตของท่านมาเป็น แบบอย่างในการดำเนินชีวิต

พระมหากัจจายนะ

ท่านผู้ที่มีนามจริง ๆ ว่ากัจจายนะ ถ้าเรียกให้เสียงยาวออกไปอีกก็เรียกว่า กัจจายนะ แปลว่า ทอง เข้าใจว่าผิวพรรณของท่านขาวเหลืองดังทอง ท่านเกิดในสกุลพราหมณ์กัจจานโคตร บิดาของท่านรับราชการในราชสำนักของพระเจ้าจันทปัชโชติแห่งเมืองอุชเชนี เมืองหลวงของแคว้นอวันตีชนบท

เรื่องนามของพระสาวกองค์นี้ มีผู้เขียนหลายชื่อคือ กัจจายนะบ้าง กัจจาย์บ้าง สังกัจจายน์บ้าง สังขกระจายก็มี แต่ในที่นี้จะเขียนรูปคำเดียวตลอดคือพระมหากัจจายนะ

เมื่อบิดาถึงแก่กรรม พระมหากัจจายนะยังไม่ได้บวช ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งแทนบิดาของท่าน

พระเจ้าจันทปัชโชติทรงได้ทราบข่าวว่ามีพระศาสดาองค์ใหม่เกิดขึ้นในแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร กำลังเสด็จจาริกประกาศพระศาสนา มีมหาชนตั้งแต่เจ้าผู้ครองแคว้นเมืองใหญ่น้อยลงมาถึงประชาชนทั่วไปเคารพนับถือและศรัทธาในคำสั่งสอนของพระองค์ จึงทรงแต่งตั้งคณะทูตขึ้นคณะหนึ่งให้เดินทางไปทูลอาราธนาพระศาสดาผู้นั้นเสด็จไปยังเมืองอุชเชนี โดยทรงให้พระมหากัจจายนะเป็นหัวหน้าพร้อมคณะอีก ๗ ท่าน เดินทางไปเฝ้าพระศาสดาองค์นั้นซึ่งได้แก่พระพุทธเจ้า

คณะทูตทั้ง ๘ เดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมและได้สำเร็จอรหัตต์ทั้งหมด แล้วทั้ง ๘ ท่านได้กราบทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้บวช

สมัยนั้นพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติระเบียบการรับคนเข้าบวชที่ให้ได้รับอนุญาตจากบิดามารดาและผู้ปกครองก่อน

ครั้นบวชแล้วพระมหากัจจายนะกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จไปยังเมืองอุชเชนีตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าจันทปัชโชติ

พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า “ท่านนั้นแหละไปเองเถิด เมื่อท่านกลับไปแล้วพระเจ้าจันทปัชโชติเจ้านายเก่าของท่านจะทรงเลื่อมใส”

พระมหากัจจายนะพร้อมภิกษุอดีตคณะทูตเดินทางกลับเมืองอุชเชนี เข้าเฝ้าพระเจ้าจันทปัชโชติ เล่าเรื่องพระพุทธศาสนาถ่ายทอดถวาย พระเจ้าจันทปัชโชติฟังแล้วทรงศรัทธาเลื่อมใสประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนิกชน

พระมหากัจจายนะประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเมือง บรรดาชาวเมืองจำนวนมากฟังแล้วเกิดศรัทธาและเลื่อมใสหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

พระมหากัจจายนะเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะที่พักอยู่ร่วมพระอารามกับพระพุทธเจ้านั้นพระสงฆ์ในวัดกลุ่มหนึ่งได้ฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงโดยย่อ โดยพระพุทธเจ้า

ไม่ได้ทรงอธิบายรายละเอียดก็ไม่เข้าใจดี จึงขอให้พระมหากัจจายนะอธิบายให้ฟัง พระมหากัจจายนะอธิบายละเอียดพิสดารตั้งแต่ต้นจนจบ

พระมหากัจจายนะบอกพระสงฆ์ทั้งปวงว่า “ผมอธิบายให้ท่านทั้งหลายฟังแล้ว ถ้าท่านทั้งหลายใคร่ฟังจากพระพุทธเจ้าอีก เวลาเช้าเฝ้าก็ขอให้กราบทูลให้ทรงแสดงเรื่องที่ผมอธิบายนี้อีก”

เมื่อพระสงฆ์เหล่านั้นได้โอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าก็กราบทูลถามเรื่องดังกล่าว

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย! พระมหากัจจายนะเป็นผู้มีปัญญา ถ้าพวกท่านขอคำอธิบายจากเรา เราก็จะอธิบายตรงกับที่พระมหากัจจายนะได้อธิบายไว้ทุกประการ”

ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าทรงประกาศท่ามกลางสงฆ์ชมเชยพระมหากัจจายนะว่าเป็นผู้มีคุณธรรมดีเด่นด้านอธิบายขยายความย่อแห่งคำสอนของพระองค์ได้พิสดารอย่างถูกต้อง

สมัยหนึ่ง พระมหากัจจายนะได้เดินทางกลับมายังเมืองอุชเชนีบ้านเกิด ท่านได้ไปพักอยู่ที่เชิงเขาโกรก มีอุบาสกชื่อ โสณะกุฎิกัณณะ มาคอยอุปัฏฐากท่าน นายโสณะปรารถนาจะบวชเป็นพระภิกษุอย่างท่าน พระมหากัจจายนะชี้แจงว่าชีวิตการเป็นพระภิกษุนั้นถ้าไม่มีความอดทนจะลำบาก ท่านขอให้นายโสณะ เป็นฆราวาสประพฤติธรรมก็จะได้รับผลดี นายโสณะอ่อนน้อมใคร่บวชอีก ท่านจึงให้นายโสณะซึ่งมีอายุเลย ๒๐ ปีมาหลายปีแล้วบวชเป็นสามเณร ด้วยตอนนั้นพระพุทธเจ้าทรงวางระเบียบการบวชไว้ว่าจะต้องมีพระภิกษุเข้าร่วมทำพิธีบวชครบเป็นองค์สงฆ์ ๑๐ รูปขึ้นไป

การวางระเบียบการบวชสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

เวลาล่วงเลยมาอีก ๓ ปี สามเณรโสณะก็ยังไม่ได้บวชเป็นพระภิกษุ สามเณร โสณะลาพระมหากัจจายนะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมืองสาวัตถี เมืองหลวงของแคว้นโกศล เพราะขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระอารามในเมืองนั้น

พระมหากัจจายนะจึงได้ฝากคำไปกราบทูลพระพุทธเจ้าเรื่องความลำบากเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระวินัยบางข้อ เช่นเรื่องการบวชที่ต้องให้มีพระสงฆ์ ๑๐ รูปครบ ขอให้ทรงแก้ไขลดหย่อนลงบ้าง

สามเณรโสณะกราบทูลเรื่องพระอุปัชฌาย์ฝากมา พระพุทธเจ้าจึงทรงแก้ไขพระวินัยลดหย่อนลงมาเป็นว่าถ้าในท้องถิ่นที่มีพระสงฆ์มาก เวลาบวชให้ใช้จำนวนพระสงฆ์ ๑๐ รูปขึ้นไปตามเดิม แต่ในท้องถิ่นทุรกันดารแดนไกล พระสงฆ์หายาก ให้ใช้พระสงฆ์ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปบวชกุลบุตรให้เป็นพระภิกษุได้ จึงเป็นระเบียบสืบมาจนทุกวันนี้

เมืองไทยทุกวันนี้ มีพระสงฆ์มาก การหาจำนวนพระสงฆ์ ๑๐ รูปให้ครบเป็นองค์สงฆ์ได้สะดวก แต่ในต่างประเทศเช่นอินเดียและประเทศยุโรปทุกวันนี้ เวลาคณะสงฆ์ไทยส่งพระสงฆ์ไปอยู่จำพรรษาในประเทศนั้นทางการมักจะส่งไปให้ครบ ๕ รูป เพื่อจะทำหน้าที่บวชชาวต่างประเทศได้ โดยไม่ต้องเสียเวลาเดินทางเข้ามาบวชในเมืองไทย

พระมหากัจจายนะเป็นผู้มีรูปร่างม ที่ท่านได้นามว่า กัจจายนะ หรือกาญจนะ หรือเรียกให้เป็นไทย ว่า “กาญจน์” นั้น คงเป็นเพราะท่านผิวขาวเหลือง ท่านเป็นคนผิวขาว

รูปพระมหากัจจายนะ

เล่ากันว่า พระมหากัจจายนะเป็นผู้มีรูปร่าง ในบางครั้งได้ทำให้เกิดโทษแก่ผู้อื่น ท่านจึงอธิษฐานให้รูปร่างของท่านชั่ววิีชั่วเหว่ ศีรษะสั้นมักกัก พุงพลั่ยดังที่เราได้เห็นรูปเหมือนของท่านทั่วไป พระมหากัจจายนะได้ประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายจนมั่นคงในแคว้นอวันตีชนบทและแคว้นใกล้เคียงจนกลายเป็นเมืองพระพุทธศาสนา

ท่านมีชีวิตรอยู่มาจนถึงสมัยหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในมธุรสสูตร ว่าครั้งหนึ่งท่านแสดงธรรมแก่พระเจ้ามธุรรราชจบลง กษัตริย์พระองค์นี้ฟังจบได้ทรงประกาศพระองค์เป็นพระพุทธานุสาสนิกชน

พระเจ้ามธุรรราช “เวลานี้พระพุทธเจ้าของเราประทับอยู่ ณ ที่ใด”

พระมหากัจจายนะ “ปรินิพพานเสียแล้ว”

พระเจ้ามธุรรราช” เสียตายจริง! ถ้าแม้ว่ายังทรงพระชนม์อยู่ แม้จะประทับอยู่ ณ ที่ใด ๆ ไกลแสนไกลโยมก็จะเดินทางไปกราบพระบาทให้จงได้”

ท่านพระมหากัจจายนะนิพพาน ณ สถานที่ใดไม่มีหลักฐานปรากฏ

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย และแสดงความเห็น ถึงมูลเหตุที่พระมหากัจจายนะอธิษฐานให้รูปร่างของท่านชั่ววิีชั่วเหว่

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ให้นักเรียนศึกษา ค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับประวัติของพระมหากัจจายนะจากหนังสือประวัติพระสาวก หรือจากตำราอื่น ๆ โดยศึกษาเน้นถึงสาเหตุที่ทำให้ท่านต้องอธิษฐานให้รูปร่างของท่านชั่ววิีชั่วเหว่

๒. ให้นักเรียนร่วมกันจัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับประวัติของพระมหากัจจายนะ

๓. ให้นักเรียนเขียนถึงความประทับใจในคุณธรรมของพระมหากัจจายนะ ที่นักเรียนควรถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พร้อมด้วยเหตุผล

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ การย่อความขยายความเป็นเทคนิควิธีการทางการศึกษา ที่ใช้ได้ดีอีกประการหนึ่ง หากนักเรียนคนใดฝึกฝนตนเองจนเกิดความชำนาญในการย่อความและขยายความแล้ว นักเรียนคนนั้นก็จะประสบความสำเร็จอย่างสูงในการศึกษา

คำถาม

๑. เหตุการณ์ตอนไหนที่แสดงถึงความสามารถของพระมหากัจจายนะในด้านการย่อความขยายความ
๒. การอุปสมบทระหว่างในเมือง (ที่เจริญ) กับชนบท (ที่ทुरกัณธาร) ได้กำหนดจำนวนพระสงฆ์ไว้ต่างกันอย่างไร เพราะเหตุไร

๒.๓ ประวัติพระพุทธสาวิกา : พระนางพิมพายโสธรา หรือ พระภัททากัจจายนาเถรี

แนวคิดสำคัญ

พระภัททากัจจายนาเถรี เป็นพุทธสาวิกาที่เป็นแบบอย่างด้านความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดี ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าในด้านคุณธรรมพิเศษอันเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประวัติของท่านจึงมีคุณค่าควรแก่การศึกษา และยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. มีความรู้ความเข้าใจในประวัติของพระภัททากัจจายนาเถรี
๒. นำเอาแนวทางในการดำเนินชีวิตของท่าน ๆ มาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้

พระภัททากัจจายนาเถรี

พระภิกษุณีองค์นี้มีชื่อปรากฏอยู่ในหนังสือพุทธประวัติ และคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา คือ คัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎกทั่วไป ท่านเกิดในสกุลกษัตริย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระประยูรญาติของพระพุทธเจ้า

สกุลวงศ์แห่งพระประยูรญาติของพระพุทธเจ้านั้นมี ๒ ฝ่าย ดังได้ทราบกันดีอยู่แล้ว

พระภัททากัจจายนาเถรี ถือกำเนิดในสกุลโกถิยวงศ์ พระบิดาของท่าน คือ พระเจ้าสุปปพุทธะ ซึ่งครองเมืองเทวทหะอยู่ด้านหนึ่งของแม่น้ำโรหิณี ส่วนพระมารดา คือ พระนางอมิตา

พระบิดาของพระพุทธเจ้าคือ พระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งทรงมีพระอนุชาหลายพระองค์ และทรงมีน้องสาวหรือพระกนิษฐภคินี ๒ องค์ พระนางหนึ่งคือ พระนางอมิตา ซึ่งได้เป็นนมहेสีของพระเจ้าสุปปพุทธะที่กล่าวถึงข้างต้น

พระเจ้าสุปปพุทธะทรงมีโอรสและธิดาด้วยกันกับพระนางอมิตา ๒ ท่าน คือ พระเทวทัตและพระนางพิมพา ยโสธรา

ก่อนบวช พระนางพิมพา ยโสธรา ได้เป็นนมहेสีของเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งต่อมาคือ พระพุทธเจ้า

พระนางพิมพา ยโสธรา มีพระนามที่ทั้งพระญาติและคนทั้งหลายตั้งให้และเรียกกันหลายพระนาม คือ

พระนางพิมพา พระนางยโสธรา พระนางภัททา และพระนางกัจจนา

เมื่อพระนางทรงเจริญวัยทรงสิริโฉมสง่างามมาก คนทั้งหลายจึงเรียกพระนางว่า พิมพา แปลว่า สวย เหมือนหล่อหลอมจากแม่พิมพ์

พระนางมีบุคลิกสง่างามจึงได้นามว่า ยโสธรา ซึ่งแปลว่า ทรงสง่าน่าเกรงขาม

ใครได้ยลโฉมพระนางก็เจริญตาจึงได้นามว่า ภัททา ซึ่งแปลว่า เจริญตา

และผิวพรรณพระนางเปล่งปลั่งดังทอง จึงได้นามว่า กัจจนา หรือ กัญจนา ก็เรียก ซึ่งแปลว่า ทอง

แต่พระนามที่คนรุ่นหลังรู้จักกันดี คือ พระนางพิมพา กับยโสธรา ส่วนมาก เรียกควบคู่กันเหมือนคำหนึ่งเป็นชื่อและอีกคำหนึ่งเป็นนามสกุลว่า พระนางพิมพา ยโสธรา

ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายเล่ม เช่น ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น กล่าวไว้ตรงกันว่า พระนางพิมพา ยโสธรา เป็นสหชาติของพระพุทธเจ้า คำว่า สหชาติ แปลว่า ผู้เกิดวันปีเดียวกัน

ต่อมาพระนางได้เป็นพระมเหสีของเจ้าชายสิทธัตถะ และมีพระโอรสด้วยกัน เมื่อทั้งสองมีพระชนมายุย่างเข้า ๒๙ ปี พระโอรสนั้น คือ ราहुล ซึ่งต่อมาได้บวชเป็นสามเณรองค์แรก และต่อมาได้บวชเป็นพระภิกษุได้สำเร็จอรหันต์

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกทรงผนวชนั้น พระนางพิมพา ยโสธรา ซึ่งเพิ่งประสูติพระราहुล ทรงเสียพระทัยมาก ทรงติดตามข่าวความเคลื่อนไหวของเจ้าชายสิทธัตถะตลอดเวลาด้วยความเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ถ้าว่าอย่างภาษาสามัญเพื่อความเข้าใจง่ายก็ว่าทรงกินไม่ได้นอนไม่หลับนั่นเอง

วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าเมืองกบิลพัสดุ์ ตอนเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติครั้งแรกดังกล่าวนั้น มิได้เสด็จโดยตรงไปยังพระราชวังของพระพุทธบิดา แต่เสด็จอุ้มบาตรไปตามถนนในเมืองโดยลำดับ พร้อมด้วยพระสงฆ์อย่างพระออกบิณฑบาตทั่วไป เมื่อเสด็จ

พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระนางพิมพา ยโสธรา

ไม่อาจจะมาได้ พระเจ้าสุทโธทนะจึงนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระนางพิมพา ยโสธราถึงที่ประทับ โดยมีพระเจ้าสุทโธทนะนำเสด็จพร้อมทั้งมีพระมหาโมคคัลลานะและพระสารีบุตรตามเสด็จ

พระพุทธเจ้าทรงทราบเหตุการณ์ซึ่งจะเกิดล่วงหน้า จึงตรัสแก่พระอัครสาวกทั้งสองว่า ถ้าได้เห็นพระนางพิมพา ยโสธรา แสดงกิริยาอันใดแก่พระองค์ ก็ขอให้ท่านทั้งสองอย่าได้ห้ามพระนาง

ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงที่ประทับของพระนางพิมพา ยโสธรา มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายในเข้าไปทูลพระนางว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา พระนางพิมพา ยโสธราได้เสด็จออกมาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยพระอาการที่แทบทรงพระสติไว้ไม่ได้ เพราะพระนางทรงเผลอเข้าไปกราบที่หลังพระบาทพระพุทธเจ้า สยายพระเศวตาลงที่พระบาทพร้อมกับพระหัตถ์ทั้งสองทอดพระบาทพระพุทธเจ้าไว้นั่น

ถ้าพระเจ้าสุทโธทนะมิได้ทรงบรรลุมรรคผล และพระอัครสาวกทั้งสองมิได้สำเร็จอรหัตต์ แต่เป็นบุคคลปุถุชนยังมีกิเลส เชื่อว่าทั้งหมดจะสงสารพระนางอย่างแน่นอน

พระเจ้าสุทโธทนะกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จออกทรงผนวช

ผ่านมายังถนนใกล้ปราสาทที่ประทับของพระนางพิมพา ยโสธรา พระนางทรงพาราหุลกุมารมาดูพระพุทธเจ้าที่ช่องหน้าต่างของปราสาท ทรงชี้ให้พระราหุลดูพระพุทธเจ้าพร้อมกับทรงบอกพระโอรสว่า “พระสมณะผู้ทรงสง่างามกำลังเสด็จนำหน้าพระสงฆ์นั้นแหละคือ พ่อของเจ้า”

วันเดียวกันนี้ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดพระเจ้าสุทโธทนะที่พระราชวังพระเจ้าสุทโธทนะ ได้ฟังธรรมและได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน

วันที่ ๒ ได้เสด็จไปโปรดพระเจ้าสุทโธทนะอีก คราวนี้พระนางปชาบดี โคตมิได้เสด็จมาฟังธรรมด้วย พระนางปชาบดีฟังจบแล้วได้สำเร็จโสดาบัน

วันที่ ๓ พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระเจ้าสุทโธทนะอีก พระเจ้าสุทโธทนะรับสั่งให้เจ้าหน้าที่ไปตามพระนางพิมพา ยโสธรามาเฝ้าพระพุทธเจ้า ปรากฏว่า พระนางพิมพา ยโสธรา

พระนางพิมพา ยโสธรา ได้รู้ข่าวพระพุทธเจ้าทรงประพาศอย่างไร ก็ทรงทำตาม เช่น ทรงทราบ ว่าพระพุทธเจ้าทรงนั่งห่มด้วยผ้าย้อมฝาดของเปลือกไม้ พระนางก็ทรงนั่งห่มอย่างนั้น ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงลดอาหารเสวย พระนางก็ทรงลดตาม ทรงทราบว่าพระพุทธเจ้างดเว้นจาก เครื่องของหอมลูบไล้พระวรกาย พระนางก็ทรงงดเว้น ทรงจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้ายิ่งนัก ตลอด เวลา ๖-๗ ปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากไปนั้น ได้มีพระประยูรญาติผู้ปรารถนาดีทรงยินดีจะรับไป บำรุงเลี้ยงดู ก็มีได้ทรงยินดีแม้แต่น้อย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระนางพิมพา ยโสธรา เป็นผู้ทรงคุณประเสริฐเคยทรงช่วยเหลือ พระองค์มามาก บางครั้งด้วยการเสียชีวิตเพื่อพระองค์ แม้ถูกจับเพื่อนำไปเป็นภรรยาของคนอื่น ก็ไม่ทรงยอมเป็นภรรยาของผู้นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสกนิรชาดกให้พระเจ้าสุทโธทนะและพระนาง พิมพา ยโสธราฟัง พระนางพิมพา ยโสธราได้สดับแล้ว ทรงคลายความเสียพระทัยและสร้าง โศกเศร้า กลับมีพระทัยและพระสติมั่นคงได้สดับพระธรรมเทศนาพระพุทธเจ้าจนจบ จบแล้ว ได้สำเร็จมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน

เหตุการณ์ตอนพระนางพิมพา ยโสธรา กำลังโศกเศร้าเข้าชบพระเศียรและสยายพระเกศา ลงที่พระบาทพระพุทธเจ้าพร้อมกับทรงกอดพระบาทพระพุทธเจ้านั้น โบราณจารย์คงเห็นเป็นตอน สำคัญจึงได้เขียนและสลักเป็นภาพไว้ที่ผนังปูชนียสถาน เช่น ในอุโบสถซึ่งมีอยู่ทั่วไป แม้ภาพปูนปั้น เก่า ๆ สมัยศรีวิชัยก็มี

ครั้นภายหลัง พระเจ้าสุทโธทนะได้สำเร็จอรหันต์ตอนประจวบเวลาพาก่อนสิ้นพระชนม์ และได้นิพพาน ทั้งพระนางปชาบดี โคตมิได้เสด็จออกบวชเป็นพระภิกษุณีพร้อมกับเจ้าหญิงศากยะ จำนวนมากและใครต่อใครก็ออกบวชกันมาก พระนางพิมพา ยโสธรา ก็ทรงอยากบวช จึงกราบทูลลา พระเจ้ามหานาม ซึ่งครองราชสมบัติสืบแทนพระเจ้าสุทโธทนะ เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว พระนาง ได้เสด็จไปพร้อมกับบริวารไปยังเมืองสาวัตถี เมืองหลวงของแคว้นโกศล ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ทรงขอบวชเป็นพระภิกษุณี พระพุทธเจ้าได้ทรงส่งพระนางไปยังสำนักพระภิกษุณี แล้วพระนาง พิมพา ยโสธรา ก็ได้บวชสมพระประสงค์

ครั้นบวชแล้วไม่นาน พระภิกษุณีพิมพา ยโสธราประจวบ พระวาโยเสียดแทงในอุทร ซึ่งเป็นพระโรคประจำพระองค์ สามเณรราหุลได้ทราบข่าวก็มาเยี่ยม ทราบอาการแล้วก็ถามท่านผู้เป็น มารดาว่า “จะอย่างไรจึงจะหายละแม่”

พระภิกษุณีพิมพา ยโสธราบอกสามเณรราหุลว่า “แม่เคยดื่มน้ำคั้นมะม่วงสุกเจือด้วย น้ำตาลกรวดก็หาย แต่เวลานี้จะหาได้ที่ไหนล่ะลูกใครจะใส่บาตรให้”

สามเณรราหุลพลอบมารดาว่า “ไม่เป็นไรหรอกแม่ เข้าใจว่าลูกจะหาได้”

สามเณรราหุลหน้าเศร้าสร้อยกลับวัดพระเชตะวัน พระสารีบุตรผู้อุปัชฌาย์เห็นเข้าก็

สอบถาม ทราบความจริงแล้ว วันรุ่งขึ้นพระสารีบุตรได้พาสามเณรราहुลเข้าไปบิณฑบาตในราชสำนักของเจ้าปเสนทิโกศล เป็นเวลาที่พระราชาแห่งแคว้นโกศลทรงให้เจ้าหน้าที่คั้นผลมะม่วงสุกเจื่อน้ำตาลกรวดอยู่พอดี พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ถวายน้ำคั้นมะม่วงนั้นลงในบาตรพระสารีบุตร พระสารีบุตรนำมาให้สามเณรราहुล สามเณรราहुลนำมาถวายพระภิกษุณีพิมพา ยโสธรา พระนางได้ฉันน้ำคั้นผลมะม่วงเจือด้วยน้ำตาลกรวด ก็หายจากอาการประชวร

พระภิกษุณีพิมพา ยโสธราทรงหายประชวรแล้ว ทรงบำเพ็ญธรรมอยู่ประมาณ ๑ เดือนกว่า ๆ ก็ได้สำเร็จอรรหัตถ์พร้อมด้วยคุณธรรมพิเศษอภิญญา ๖ ประการเช่นเดียวกับพระภิกษุณีอุบลวรรณาเถรีได้สำเร็จ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า ภิกษุณีพิมพา ยโสธราเลิศกว่าพระภิกษุณีอื่นในคุณธรรมดังต่อไปนี้

๑. สามารถแสดงฤทธิ์เหนือสามัญชนได้ (อิทธิวิธิญาณ)
๒. สามารถฟังเสียงในที่ไกลและเสียงที่เป็นทิพย์ได้ (ทิพโสตญาณ)
๓. สามารถรู้ใจ ทายใจบุคคลอื่นได้ (เจโตปริยญาณ)
๔. ระลึกชาติก่อนได้ (บุพเพนิวาสานุสติญาณ)
๕. มีตาทิพย์คือ มองเห็นได้ในที่ไกล ๆ เมื่อต้องการจะดู (ทิพยจักขุญาณ)
๖. ทำให้เครื่องเคร้าหมองใจทั้งหลายหมดไป (อาสวักขยญาณ)

ที่จริงคุณสมบัติเหล่านี้เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ทุก ๆ รูป แต่ว่าท่านมีความชำนาญเหนือกว่ารูปอื่นคือ สามารถที่จะนั่งทางในทีเดียวระลึกชาติย้อนหลังไปได้จนนับไม่ถ้วนในเวลาอันรวดเร็ว และมีความแตกฉานในคุณสมบัติของพระอรหันต์ ที่ท่านเรียกว่า ปฏิสัมภิทา คือ แยกฉานในเหตุผล ในภาษา มีไหวพริบ ปฏิภาณในการโต้ตอบในการชี้แจงแสดงเหตุผลแก่บุคคลทั้งหลายเหมาะสมแก่พื้นฐานความรู้ของคนเหล่านั้น

หลังจากบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ได้ทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อคนอื่นอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย แต่อาศัยที่ท่านมีความพิเศษในด้านคุณสมบัติดังกล่าว งานการของท่านจึงทำได้ในเวลาอันรวดเร็ว

ท่านได้ดำรงชีวิตอยู่จนอายุครบ 79 ปี จึงได้ไปกราบทูลลาเพื่อจะนิพพานต่อพระพุทธเจ้าก่อนที่จะนิพพานนั้น พระพุทธเจ้าทรงโปรดให้พระภิกษุณีพิมพา ยโสธราได้แสดงความสามารถในด้านอภิญญา คือ ความรู้พิเศษดังกล่าวแล้ว เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์แก่ใจของคนทั้งหลายและจะได้ตัดความขง้อใจ ความสงสัย ความไม่แน่ใจของคนอื่น ๆ ออกไป

พระภิกษุณีพิมพา ยโสธราได้แสดงในรูปของการระลึกชาติและอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ซึ่งจากเรื่องราวที่ท่านนำมากราบทูลต่อพระพุทธเจ้าในครั้งนั้น ได้บอกให้ทราบว่า ตลอดเวลาอันยาวนานของการบำเพ็ญบารมี คือ การเก็บ การสะสมความดีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ของพระพุทธเจ้า

นั้น พระภิกษุณีพิมพา ยโสธราท่านได้มีอุปการคุณต่อพระพุทธเจ้าในชาติก่อน ๆ มากเหลือเกิน ได้เสียสละทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือในการสร้างสมความดีของเจ้าชายสิทธัตถะ ในสมัยที่ยังเป็น พระโพธิสัตว์อยู่ บางครั้งจนถึงเสียสละชีวิตก็มาก เสียสละทรัพย์เงินทองก็มาก พระเถรีสละ ความสุข ความสะดวกสบายของตนเองเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำความดีเหล่านั้นรวมเรียกว่า เป็นผู้ที่มีบุญที่กระทำไว้ในกาลก่อน ทำให้จิตใจของท่านมีความชื่นชมยินดีในความดี และเข้าใจ เหตุผลการกระทำของพระโพธิสัตว์คือชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า และในตอนท้ายก่อนที่จะนิพพาน ท่านได้นำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่พระเจ้าสุทโธทนะ เมื่อคราวเสด็จไปสู่กรุง กบิลพัสดุ์เป็นครั้งแรก มากล่าวทบทวนให้คนทั้งหลายที่มาประชุมกันได้ฟังว่า

“บุคคลผู้ประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งโลกนี้และในโลกว่านาค ควรรประพฤติธรรมให้ สุจริต ไม่ควรประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต เพราะบุคคลผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า”

พระภิกษุณีพิมพา ยโสธราได้นิพพานไปเมื่อพระชนมายุได้ 79 ปี ก่อนการปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้าเพียงปีเดียวเท่านั้น

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย แสดงความคิดเห็น ประเด็นที่ว่า “ธรรมะ ย่อมคุ้มครอง รักษาผู้ปฏิบัติตามธรรมะ” นั้น คุ้มครองรักษาได้อย่างไร
- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย แสดงความคิดเห็นถึงมูลเหตุที่พระภิกษุทักขิณาทนเถรีมีความจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้า

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ให้นักเรียนร่วมกันจัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับประวัติของพระภิกษุทักขิณาทนเถรี
๒. ให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับอดีตชาติของพระภิกษุทักขิณาทนเถรี ตอน เสวยชาติเป็นพระนางมัทรี ในเรื่องเวสสันดรชาดก โดยเน้นในเรื่องของความเสียสละ ความจงรักภักดีที่พระนางมีต่อพระเวสสันดร อาจจะศึกษาจากหนังสือพระเจ้าสิบชาติ พระเจ้าห้าร้อยชาติ หรือ หนังสือชาดกอื่น ๆ โดยทำเป็นรายงานส่งครู
๓. ให้นักเรียนเขียนถึงความประทับใจในคุณธรรมของพระภิกษุทักขิณาทนเถรี ที่นักเรียน ควรถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งเหตุผลประกอบ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ หากนักเรียนมีความซื่อสัตย์ จงรักภักดี เชื่อฟัง ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครู-อาจารย์ และมีความจริงใจต่อกันและกันแล้ว นักเรียนก็จะประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน ตลอดถึงสังคมโดยส่วนรวมสงบสุขด้วย

คำถาม

๑. คุณธรรมพิเศษที่พระภิกษุภิกขุจนาเถรี ได้บรรลุนั้นมีอะไรบ้าง
๒. เพราะเหตุใด ท่านจึงได้นามว่า ภิกษุภิกขุจนา
๓. สำนวนไทยที่ว่า “ความซื่อสัตย์ เป็นคุณสมบัติของคนดี” นักเรียนเห็นด้วยกับสำนวนนี้หรือไม่ แสดงความคิดเห็น

๒.๔ ประวัติพุทธสาวิกา : นางบุชชุตตรา

แนวคิดสำคัญ

นางบุชชุตตรา เป็นอุบาสิกาตัวอย่างที่ถึงแม้ร่างกายพิการ แต่ก็ไม่ยอมแพ้ ต่อสู้จนประสบความสำเร็จ เป็นผู้ที่มีความรู้แตกฉาน พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม เป็นนักแสดงธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ประวัติของท่านจึงมีคุณค่าควรแก่การศึกษา และยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. มีความรู้ความเข้าใจในประวัติของนางบุชชุตตรา
๒. สามารถนำเอาแนวทางในการดำเนินชีวิตของนางบุชชุตตรามาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้

นางบุชชุตตรา

นางบุชชุตตรา นับว่าเป็นลูกสาวของแม่นมของเศรษฐีโฆษก ซึ่งเป็นบิดาเลี้ยงของพระนางสามาวดี ในเมืองโกสัมพี

ชื่อจริง ๆ ของอุบาสิกาคณีนี้อีอูดตรา (อ่านว่า อุด-ตะ-รา) แต่เพราะเหตุที่สตรีผู้นี้มีบุคลิกพิการมาตั้งแต่กำเนิด ความพิการนั้นคือ หลังค่อม

คำว่าค่อมเป็นภาษาไทย ภาษาบาลีที่บันทึกเรื่องราวแห่งคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรียกคำว่าค่อมว่า ขุชช (อ่านว่า ขุด-ชะ)

อุบาสิกาสมัยพระพุทธเจ้าที่ชื่ออูดตรามีอยู่หลายคน เพื่อไม่ให้สับสนกันจึงเรียกอูดตรา โดยเติมคำหนึ่งคำได้อันเป็นลักษณะพิเศษของแต่ละคนไว้ข้างหน้าชื่อเดิมบ้าง ไว้ข้างหลังชื่อเดิมบ้าง อย่างอุบาสิกาที่บุคลิกลักษณะหลังค่อม ก็ใช้คำว่า ขุชช สมาสกับอูดตรา เป็นขุชชุตตรา แปลว่า อูดตราค่อม

เมื่อเศรษฐีโฆษกรับพระนางสามาวดีสมัยยังไม่ได้เป็นพระมเหสีมาเลี้ยงเป็นลูกสาว โดยให้เกียรติเป็นลูกสาวคนโตนั้น เศรษฐีผู้นี้ก็ได้มอบหญิงรุ่นราวคราวเดียวกัน หลายคนกับพระนางสามาวดีให้เป็นหญิงรับใช้ที่เรียกว่าบริวาร หญิงรับใช้คนหนึ่งในจำนวนนี้คือ นางขุชชุตตรา เมื่อพระนางสามาวดีได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน และเข้าไปอยู่ในปราสาทในราชสำนัก พระนางสามาวดีก็กราบทูลขอนำหญิงบริวารรวมทั้งนางขุชชุตตราไปอยู่ด้วย

พระเจ้าอุเทนพระราชทานเงินเฉพาะเป็นค่าดอกไม้แก่พระนางสามาวดีวันละ ๘ กหาปณะ พระนางสามาวดีได้มอบหมายให้นางขุชชุตตรา มีหน้าที่ไปซื้อดอกไม้มาปักประดับในสถานที่อยู่ โดยเปลี่ยนดอกไม้ทุกวัน ตอนนั้นนางขุชชุตตรายังไม่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้า

เมื่อเศรษฐีโฆษกและเพื่อน ๆ อีก ๒ คน ซึ่งมีตำแหน่งเป็นเศรษฐีประจำเมืองโกสัมพี ได้สร้างวัดขึ้นคนละแห่งในเมืองโกสัมพี และได้ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จมายังเมืองโกสัมพี ทั้ง ๓ เศรษฐี ได้ทำบุญเลี้ยงพระซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานสงฆ์ที่วัดของตนครั้งละ ๑ วัน

ตลอดเวลาเหล่านี้ เศรษฐีทั้ง ๓ คน จำเป็นต้องใช้เครื่องสักการะคือดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้า และเหล่าพระสงฆ์สาวกทุกวัน จึงได้ขอซื้อดอกไม้จากพ่อค้าขายดอกไม้ โดยให้นำดอกไม้มาส่งที่บ้านทุกวัน

เมื่อพ่อค้าดอกไม้้นำดอกไม้มาส่งที่บ้านของเศรษฐีทั้ง ๓ พ่อค้าดอกไม้ได้เห็นพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวกก็บังเกิดจิตศรัทธาเลื่อมใส ใคร่ทำบุญ จึงขอให้เศรษฐีทั้งสามให้โอกาสตนได้ทำบุญบ้าง เศรษฐีทั้งสามตกลง

ที่บ้านของพ่อค้าขายดอกไม้มีการเตรียมงานทำบุญ เตรียมอาหาร เตรียมเครื่องสักการะ นางขุชชุตตรามาถึงบ้านพ่อค้าขายดอกไม้ก็ได้รับการไหว้วานให้อยู่ช่วยทำบุญ โดยให้ช่วยจัดโน้นจัดนี้ตามความเหมาะสม

ครั้นพระพุทธเจ้าทรงฉันภัตตาหารเสร็จแล้วพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกแล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงกล่าวธรรมอนุโมทนา นางขุชชุตตราซึ่งได้มีโอกาสฟังอยู่ด้วย ได้ฟังจบแล้วนางก็สำเร็จ

คุณธรรมระดับมรรคผลเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน

พระพุทธเจ้าทรงกล่าวคำอำลาเจ้าภาพแล้วก็เสด็จไปประทับที่วัดนางขุชชุตตราภิกขุซื้อดอกไม้จากพ่อค้าขายดอกไม้

ก่อนได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้านั้น นางขุชชุตตราได้ยกยอกเงินค่าซื้อดอกไม้ไปถวายพระนางสามาวดีเป็นของตน วันละ ๔ กหาปณะ ส่วนอีก ๔ กหาปณะ ซื้อดอกไม้ แต่ภายหลังได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว นางขุชชุตตราได้งดเว้นทำชั่ว ได้ตั้งอยู่ในศีล ๕ อย่างมั่นคง วันนั้นนางจึงซื้อดอกไม้ด้วยเงินทั้งหมดคือ ๘ กหาปณะ ดอกไม้จึงมากกว่าวันก่อนๆ พระนางสามาวดีเห็นผิดสังเกตจึงถาม นางขุชชุตตราก็สารภาพและเล่าถึงสาเหตุที่ทำให้ตนงดเว้นทำชั่วโดยวิธียกยอกเงินค่าซื้อดอกไม้

พระนางสามาวดียกโทษให้นางขุชชุตตรา บอกว่า “ไม่เป็นไรหรอกฉันไม่เอาโทษ แต่ว่าฉันอยากฟังธรรมที่เธอได้ฟังจากพระพุทธเจ้าขอให้เธอแสดงให้พวกฉันได้ฟังด้วย”

นางขุชชุตตราได้ขึ้นนั่งบนอาสนะ แสดงธรรมที่ตนได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าถ่ายทอดให้พระนางสามาวดีและสตรีบริวารฝ่ายในทั้งหมดของพระนางสามาวดีฟัง สตรีเหล่านั้นรวมทั้งพระนางสามาวดีได้ฟังแล้วก็ได้สำเร็จคุณธรรมระดับมรรคผลเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน เช่นเดียวกับนางขุชชุตตรา

อริยบุคคลชั้นโสดาบันยังมีระคะความรู้สึทางเพศ ยังมีโทสะความขุ่นเคืองยังมีความหลงชาวบ้านผู้ได้สำเร็จโสดาบันจึงยังแต่งงานมีลูกมีเมียมีสามีอย่างชาวบ้านทั่วไป ผิดจากชาวบ้านทั่วไปอีกอย่างหนึ่งคือ อริยบุคคลชั้นโสดาบันไม่ทำบาปตลอดชีวิต

เมื่อพระนางสามาวดีถูกพระนางมาคันทิยาวางแผนการร้ายให้จุดไฟเผาปราสาท ทำให้พระนางสามาวดี รวมทั้งสตรีบริวารฝ่ายในและนางขุชชุตตราด้วยถูกไฟคลอกตายทั้งเป็นในปราสาทนั้นนับเป็นข่าวใหญ่โตมาก

พระสงฆ์สนทนากันถึงเรื่องนี้ โดยเฉพาะเรื่องของนางขุชชุตตราว่าเพราะเหตุใดนางขุชชุตตราจึงมีลักษณะพิเศษและมีเหตุการณ์ในชีวิตดังต่อไปนี้คือ

๑. เป็นหญิงค่อม
๒. เป็นหญิงรับใช้คนอื่น
๓. เป็นคนมีสติปัญญาเฉียบแหลม
๔. ถูกไฟคลอกตายทั้งเป็นพร้อมด้วยพระนางสามาวดี

พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบเรื่องที่พระสงฆ์สนทนากัน จึงเสด็จมายังที่ประชุมสงฆ์แล้วทรงตอบปัญหานั้นดังต่อไปนี้

๑. เหตุที่นางขุชชุตตราเป็นหญิงค่อม เพราะผลกรรมในอดีตนางขุชชุตตราสมัยอดีตชาติ เคยแสดงกิริยาล้อเลียนพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมารับบาตรที่บ้านของตน พระภิกษุรูปนั้นร่างกายค่อม นางใส่บาตรแล้วนำไปเล่าให้ใคร ๆ ฟัง พร้อมกับแสดงกิริยาของพระภิกษุรูปนั้นให้ใคร ๆ ดู ประกอบด้วยว่า “พระคุณเจ้าของดิฉันหลังค่อมอุ้มบาตรเดินยังงี้ ๆ”

ธรรมเนียมมารยาทสังคมไทยเราห้ามแสดงกิริยาล้อเลียนความผิดปกติของผู้อื่นเข้าใจว่า คงจะได้รับอิทธิพลจากเรื่องราวดังกล่าว

๒. เหตุที่เป็นหญิงรับใช้คนอื่น ก็เพราะผลกรรมในอดีต โดยสมัยอดีตนั้นนางขุชชุตตรา เป็นลูกสาวของผู้มั่งคั่งตระกูลหนึ่ง มีพระภิกษุหนึ่งรหัดองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นเพื่อนกันมาก่อนบวช ได้แวะมาเยี่ยม ลูกสาวผู้มั่งคั่งหรือนางขุชชุตตราในชาติปัจจุบัน ลูกสาวผู้มั่งคั่งกำลังนั่งแต่งตัว พอถึงขณะนั้นหญิงรับใช้ไม่มีใครอยู่ในบ้าน กระเช้าใส่เครื่องประดับวางอยู่ข้างกายพระภิกษุณี ลูกสาวผู้มั่งคั่งจึงว่า “โหวละคะ” ช่วยหยิบกระเช้านั้นให้ดิฉันที”

พระภิกษุณีซึ่งกังวลพลางคิดว่าถ้าไม่หยิบให้ เพื่อนก็จะโกรธความโกรธจะเป็นเหตุให้เพื่อน ตกรอก แต่ถ้าหยิบให้เพื่อนผู้นี้ชาติหน้าจะเกิดเป็นคนใช้ของคนอื่น

“เป็นคนใช้คนอื่นดีกว่าเพื่อนตกรอก” พระภิกษุณีตัดสินใจหยิบกระเช้าเครื่องประดับ ให้เพื่อนเก่า

ธรรมเนียมไทยเราถือกันว่าถ้าไม่จำเป็นจะไม่ใช้พระสงฆ์ให้ทำอะไรให้ แต่ถ้าจำเป็น ต้องใช้ก็ต้องขอโหสิก่อน สันนิษฐานว่าคงจะได้รับอิทธิพลจากเรื่องนี้

๓. เหตุที่นางขุชชุตตรา มีสติปัญญาเฉียบแหลม ฉลาด ฟังธรรมครั้งเดียวก็แจ่มแจ้ง ทั้งยังนำมาถ่ายทอดแก่คนอื่นทำให้คนอื่นได้สำเร็จตามนั้นเกิดจากผลบุญเก่าที่เคยทำไว้ในอดีตนางเกิด เป็นสตรีฝ่ายในเจ้าผู้ครองนครได้ทำบุญเลี้ยงพระปัจเจกพุทธเจ้าจำนวน ๘ องค์ (พระปัจเจกพุทธเจ้าคือ พระพุทธเจ้าจำนวนหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในโลกในระหว่างโลกว่างจากศาสนาเป็นพระที่ทำความเพียร ให้ตนหลุดพ้นจากกิเลสได้เหมือนพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั่วไป แต่สอนคนอื่นไม่ได้) เจ้าผู้ครองนคร ได้ถวายข้าวมธุรูปายาส คือข้าวที่หุงด้วยน้ำผึ้งและนมวัว เป็นต้น ข้าวกำลังร้อน ๆ ถวายใส่บาตรพระ พระปัจเจกพุทธเจ้ารับแล้วอุ้มบาตรเดินออกไป สตรีฝ่ายในคนหนึ่งได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ทั้ง ๘ องค์ สลับมือถือบาตรร้อน ๆ จึงถวายกำไลมือให้พระทั้ง ๘ องค์ใช้รองกันบาตร

สตรีนั้นคือนางขุชชุตตราในชาติปัจจุบัน และผลกรรมดีหรือกุศลครั้งนั้นทำให้นางขุชชุตตรา มีสติปัญญาเฉียบแหลม

๔. เหตุที่นางขุชชุตตราถูกไฟคลอกตายทั้งเป็นพร้อมกับพระนางสามาวดีและเพื่อนสตรี ฝ่ายในทั้งหมดนั้น เกิดจากผลกรรมไม่ดีในอดีตชาติที่นางขุชชุตตราเกิดเป็นสตรีฝ่ายในของเจ้าผู้ครองนคร ดังกล่าวในข้อ ๓

เรื่องมีอยู่ว่า

ครั้งนั้นเจ้าผู้ครองนครทำบุญเลี้ยงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๘ องค์แล้ว ได้ทรงพาสตรีฝ่ายใน ไปเล่นน้ำที่แม่น้ำเพื่อการพักผ่อน สตรีทั้งหมดเล่นน้ำแล้วหนาวสั่น ได้พากันขึ้นบก หาฟืนมา ก่อกองไฟ ผิงไฟ พอดีเหลือบเห็นพวงห้อยแห่งสูงท่วมหัวซึ่งมีเถาวัลย์แห่งปกคลุมจึงจุดไฟเผา ครั้นเผาจนไฟมอดลงเพราะหมดเชื้อเพลิง ทั้งหมดก็ตกใจ เพราะได้เห็นพระองค์หนึ่งนั้นแข็งที่อยู่อุย ท่ามกลางกองไฟซึ่งกำลังมอด

พระในกองไฟนั้นคือพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งในจำนวน ๘ องค์ที่ไปฉันอาหารใน ราชสำนักของเจ้าผู้ครองนครนั่นเอง องค์ที่มองเห็นนั่งเหมือนแข็งที่อยู่อุยในกองไฟนั้นท่านหลีกออกมา นั่งฉานสมาบัติอยู่ที่ใต้พุ่มไม้แห่ง

ฉานสมาบัติที่ว่าเป็นฉานหรือการเข้าสมาธิของท่านผู้ได้สำเร็จมรรคผลขั้นสูงตั้งแต่นั้นอนาคามีขึ้นไปถึงชั้นอรหัตต์ เรียกชื่อฉานนี้ให้เต็มคำบริบูรณ์ว่า “นิโรธสมาบัติ” เพราะ ผู้เข้าฉานขั้นนี้ดับอารมณ์สนิท ไม่รู้ร้อน ไม่รู้หนาว ไม่รู้สุข ไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้สัมผัสใด ๆ ทั้งสิ้น แม้แต่ความหิวโหย เช่น หิวอาหาร และกระหายน้ำก็ไม่มี ฉานนี้มีกำหนดเข้าเป็นเวลา ๗ วัน พอพ้นกำหนดท่านผู้เข้าฉานนี้ก็ออกจากฉาน

สตรีฝ่ายในจำได้ว่าเป็นพระองค์หนึ่งซึ่งไปฉันอาหารในราชสำนักเป็นพระของเจ้าผู้ครองนคร เจ้านายของตน ก็กลัวความผิดอันเกิดจากความประมาทโดยการจุดไฟเผาป่าเป็นเหตุให้พระมรณภาพ นึกว่าพระท่านมรณภาพ จึงร่วมกันหาฟืนมาก่อสมุพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วจุดไฟเผาซ้ำ เพื่อให้ท่านไหม้ ทั้งหมดแล้วหลีกไป

เมื่อไฟไหม้ฟืนมอดลง และถึงกำหนดเวลาออกจากฉาน พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้น ไม่ได้รับอันตรายอะไรเลยแม้แต่จิวรก็ไม่ระคาย ได้ออกจากที่นั่นบ่ายหน้าขึ้นเขาเพื่อไปรวมกลุ่ม กับพระปัจเจกพุทธเจ้าอีก ๗ องค์ที่ล่องหน้าขึ้นเขาไปก่อนอย่างเป็นปกติเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น

เหตุที่ท่านไม่ถูกไฟระคายเพราะกำลังฉานพิทักษ์รักษา คนลุยไฟ ไฟไหม้ไหม้ก็ดีโดยดี อินเดียวทุกวันนี้ยังอยู่กลางกองไฟหรือเดินบนถ่านไฟร้อน ๆ ไม่เป็นอะไรก็ดี นั่นก็เพราะอำนาจจิต จากฉานขั้นต่ำชั้นโลกิยะ แต่ฉานสมาบัติหรือนิโรธสมาบัติของพระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามีถึง พระอรหัตต์สูงแก่กล้ากว่านั้นยิ่งนัก

เพราะผลแห่งกรรมครั้งนั้น สตรีทั้งหมดคือพระนางสามาวดี นางขุชชุตตราและเพื่อน ๆ จึงถูกไฟคลอกตายทั้งเป็น

นางขุชชุตตราได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า บรรดาอุบาสิกามีสติปัญญาเฉียบแหลม เป็นนักแสดงธรรมให้คนฟังเข้าใจง่ายไม่มีใครเทียมนางขุชชุตตรา

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นั้นสนองผลได้จริงหรือไม่

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ให้นักเรียนร่วมกันศึกษา ค้นคว้า เกี่ยวกับประวัติของคณพิการที่ประสบความสำเร็จในชีวิต โดยศึกษาจากหนังสือพิมพ์ วารสาร หรือนิตยสารต่าง ๆ แล้วนำเอาประวัติของท่านเหล่านั้นมาจัดป้ายนิเทศเพื่อศึกษาและเผยแพร่ต่อไป

๒. ให้นักเรียนร่วมกันจัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับประวัติของนางชัชชุดตรา

๓. ให้นักเรียนเขียนถึงความประทับใจในคุณธรรมของนางชัชชุดตราที่นักเรียนควรนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งเหตุผลประกอบ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ คนเราทุกคน ย่อมมีการกระทำที่ผิดพลาดในชีวิตมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น แต่เมื่อรู้ว่าเป็นคนผิดแล้วยอมรับผิด และนำมาแก้ไขปรับปรุง ทำให้ดีขึ้น ย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนประเสริฐ เป็นคนดีที่น่ายกย่องนับถือ

คำถาม

๑. เพราะเหตุไร นางจึงได้ชื่อว่า ชัชชุดตรา
๒. คุณสมบัติของผู้สำเร็จมรรคผลชั้นโสดาบันนั้น มีคุณสมบัติอย่างไร
๓. คำกล่าวที่ว่า “สังคมรุ่มรวย เพราะคนไม่มีศีล” นักเรียนเห็นด้วยกับคำกล่าวนี้หรือไม่ จงแสดงความคิดเห็น

บทที่ ๓

พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม

๓.๑ อคติ ๔

แนวคิดสำคัญ

คนเราย่อมมีทัศนคติต่อเหตุการณ์ และต่อการกระทำของบุคคลแตกต่างกันไปเป็นธรรมดา แต่การตัดสินใจความถูก-ผิด ดี-ชั่ว ย่อมต้องยึดหลักความเป็นจริง ความเที่ยงตรง และความยุติธรรมเป็นพื้นฐาน

อคติเกิดขึ้นเพราะความรัก ความชัง ความหลงผิด และความกลัว อคติย่อมทำลายความยุติธรรมในทุกแห่งทุกเหตุการณ์ สังคมใด ประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีอคติ สังคมนั้นย่อมมีแต่ความหวาดระแวง หากความสงบสุขมิได้

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. แสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์และพฤติกรรมต่าง ๆ อันเกิดจากความคิด
๒. ตระหนักในโทษของอคติ ทั้ง ๔ ประการ
๓. ฝึกฝนตนเองให้รู้จัก ลด ละ เลิกการคิด การกระทำที่มีอคติ
๔. มีศรัทธา และยึดมั่นในความเป็นธรรมและความเที่ยงตรง

อคติ ๔

ในงานรื่นเริงของโรงเรียน ได้มีการประกวดร้องเพลงรอบสุดท้ายในวันนี้ ผู้เข้ารอบ ๑๐ คน ล้วนแต่เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ นักเรียนชาย ๕ คน นักเรียนหญิง ๕ คน

รอบสุดท้ายนี้ ผู้แข่งขันสามารถเลือกเพลงได้ตามถนัด คิดทำเด่น และแต่งตัวตามใจชอบ ผู้แข่งขันทุกคนจึงเตรียมตัวซ้อมเพลง ซ้อมเด่นมาอย่างดี และแต่งตัวเลียนแบบนักร้องยอดนิยมเจ้าของเพลงที่ตนนำมาร้อง

ทุกคนร้องได้ดี เดินได้สวย ผู้ชมพากันกรี๊ดลั่น หอประชุม คนที่ได้รับการปรบมือกึกก้องนานที่สุด ถูกใจคนดูมากที่สุด คือ นายกลี จำปาตะ เขาร้องเพลงซึ่งนิยมมากในเวลานั้นคือเพลง “จาเอาใจชะอย่าง”

ถึงเวลาประกาศผล ทุกคนเงิบบงงัน เพราะผู้ที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ คือคนที่ร้องเพลง “จันทร์เจ้าขา” และผู้ชนะเป็นหลานสาวของผู้อำนวยการโรงเรียนนั่นเอง

กรรมการตัดสินได้ให้เหตุผลว่า การตัดสินได้กระทำอย่างยุติธรรมที่สุด ถึงแม้ว่าเพลงที่ชนะเลิศจะเป็นเพลงที่เก่ามาก แต่มีความไพเราะ ผู้ร้องมีวิธีการร้องดี ทำทางประกอบสวยงาม เสียงดี

ส่วน นายกลี จำปาตะ นั้นแม้จะได้รับความนิยมจากผู้ดูมาก แต่การร้องและทำเดินเลียนแบบคนอื่นมากเกินไป เนื้อเพลงใช้ภาษาไทยไม่ถูกต้อง และแต่งตัวไม่สุภาพ

พวกนักเรียนโกรธมาก ไม่พอใจการตัดสิน เขากล่าวหาว่า คณะกรรมการมีอคติ เอาใจผู้อำนวยการโรงเรียน คณะกรรมการล้วนเป็นอาจารย์ผู้สูงอายุ จึงไม่เข้าใจเด็กวัยรุ่น คณะกรรมการไม่ยุติธรรม เมื่อกติกาไม่ได้บังคับประเภทของเพลง ผู้ร้องประกวดก็มีสิทธิที่จะเลือกร้องเพลงใดก็ได้ แต่งกายอย่างไรก็ได้ กรรมการจะเอาแต่ใจตนเองได้อย่างไร

คณะกรรมการตัดสิน ได้ติดประกาศชี้แจงว่า การตัดสินไม่ได้มีความลำเอียง พวกนักเรียนต่างหากที่เข้าข้างนักเรียนชายพวกเดียวกัน ใช้อารมณ์เป็นเกณฑ์การตัดสิน หากการเป็นหลานผู้อำนวยการทำให้ไม่สมควรได้รับรางวัล คณะกรรมการก็เห็นว่า ไม่มีความยุติธรรมเช่นเดียวกัน

สรุปเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ทั้งคณะกรรมการตัดสินและทั้งกลุ่มนักเรียนชาย ต่างกล่าวหากันว่าอีกฝ่ายหนึ่งมีอคติ

อคติ ทำให้เกิดความหวาดระแวงไม่ยอมรับ ไม่ไว้วางใจกัน สังคมใด กลุ่มชนมีอคติ สังคมนั้นย่อมไม่สงบสุข

อคติ เกิดขึ้นจากเหตุ ๔ ประการคือ

๑. ฉันทาคติ ความลำเอียงเพราะรัก
๒. โทสาคติ ความลำเอียงเพราะเกลียด
๓. โมหาคติ ความลำเอียงเพราะหลงผิดและความเขลา
๔. ภยาคติ ความลำเอียงเพราะกลัว

ถ้าเด็กสองคนทะเลาะกัน แม่ของเด็กทั้งสองต่างก็กล่าวว่าลูกของตนไม่ผิด โดยไม่รับฟังเหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่ง นี่เป็นความลำเอียงเพราะรัก

ถ้าทหารทะเลาะกันกับตำรวจ คนขับรถรับจ้างเข้าข้างทหารไว้ก่อน เพราะถูกตำรวจเขียนใบสั่งหลายครั้งหลายหน นี่เป็นความลำเอียงเพราะไม่ชอบหน้ากัน

หญิงสาวสองคน คนหนึ่งแต่งสุทนต์น้ำเงินเข้ม สวมสร้อยไข่มุกแวววาว แต่งหน้าสวย อีกคนหนึ่งแต่งกางเกงยีนเก่าขาด เสื้อผ้าดิบสีกด้า สะพายย่ามใบโต คนเฝ้าบ้านไว้ใจหญิงสาวคนแรก มากกว่าหญิงสาวคนหลัง และยอมเปิดประตูบ้านให้เข้ามานั่งในห้องรับแขก นี่เป็นความลำเอียง เพราะความเขลา

สถานบริการสองแห่ง แห่งหนึ่งเจ้าของเป็นพ่อค้าอีกแห่งหนึ่ง เจ้าของเป็นเจ้าพ่อมิจฉาชีพ เลี้ยงนักเลงไว้มาก สถานบริการทั้งสองแห่งนี้เปิดบริการเกินเวลาที่กฎหมายกำหนด แห่งแรกถูก ทางราชการสั่งปิด ส่วนแห่งที่สองยังเปิดบริการทำหายกฎหมายอยู่ ไม่มีใครกล้าสั่งปิด นี่เป็นความ ลำเอียง เพราะหวาดกลัวอิทธิพลมืด

มนุษย์ทุกคนต้องการความเป็นธรรม ทุกคนมีศักดิ์ศรี และชีวิตทุกชีวิตมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ดังนั้นการแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์ การตัดสินใจ และการสนับสนุนหรือทำลายล้าง จึงต้องสืบค้นหาข้อความจริง ใช้เหตุผลที่ถูกต้อง ยุติธรรม ความเป็นกลาง มีหลักฐาน แล้ว ดำเนินงานไปตามหลักของศีลธรรมประเพณีและกฎหมาย

ผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมดีแล้ว จึงเป็นคนที่เที่ยงธรรม ตรงไปตรงมา และได้รับความ ไว้วางใจจากสังคม

ที่ใดมีอคติ ที่นั่นมีความยุติธรรม

ความลำเอียง สร้างความเคียดแค้น น้อยเนื้อต่ำใจ

กำจัดอคติเสียได้ เราสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างโปร่งใส มีความสุข

บทเรียนนี้ มีคุณค่ายิ่งต่อชีวิตของเรา

ประเด็นอภิปราย

- มีผู้กล่าวว่า “คนที่พูดตรง แสดงความคิดเห็นตรงไปตรงมา มักถูกประณามว่าเป็น คนขวนขวาย อกตัญญูในสังคม”
- การประจบสอพลอผู้บังคับบัญชา สร้างความก้าวหน้าในชีวิตราชการ”
- “เลื่อยยอมชนกว่าน้ำ ถ้าเราไม่เข้าข้างพวกพ้องของเรา เราจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร”
- นักเรียนมีความคิดเห็นต่อคำกล่าวข้างต้นนี้อย่างไร

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ช่วยกันยกตัวอย่าง อคติ ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวภายในโรงเรียน และหาทาง แก้ไขด้วยวิธีการที่เหมาะสม

๒. ศึกษาข่าวและเหตุการณ์ประจำวันที่แสดงถึงความไม่เป็นธรรมในสังคม อันเกิด จากอคติ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ทุกคนย่อมมีความรัก ความเกลียดโกรธ ความเขลาและความกลัว การตัดสินใจ อันเนื่องมาจากอารมณ์ดังกล่าว เป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ คนที่มีการศึกษาจึงต้องหมั่นฝึกหัด อบรมตนให้ลดละเลิกอคติ ฝึกตนให้รู้จักใช้เหตุผล ยึดมั่นในหลักความยุติธรรม จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มี การศึกษา

คำถาม

๑. อคติ ช่วยให้คนรู้จักรักษาดั้วรอดเป็นยอดดี จริงหรือไม่ เพราะเหตุไร
๒. อคติ กับความเห็นแก่ตัว มีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร จงอธิบาย
๓. ความยุติธรรม การเอาวัดเอาเปรียบ ที่เกิดขึ้นในสังคมของเราทุกวันนี้ มีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง อธิบาย

๓.๒ ทศพิธราชธรรม ๑๐

แนวคิดสำคัญ

ในบรรดากลุ่มชนนับหมื่นพัน	คนหนึ่งนั้นเดี่ยวเด่นเป็นศักดิ์ศรี
นำแนวทางสร้างรักสามัคคี	สังคมมีสันติสุขทุกเวลา
คุณสมบัติ ผู้นำ ผู้ชนะ	คือ ทาน ศีล เสียสละอันเลิศค่า
ซื่อตรง และอ่อนโยนด้วยเมตตา	เพียรเผาเหตุตณหาดับสิ้นไป
ไม่เกรี้ยวโกรธ ไม่เบียดเบียนไม่ย่อท้อ	เว้นสิ่งผิด คัดก่อความแฉ่มใส
ดำรงธรรมนำรัฐเนกจักรชัย	เป็นหลักไทยไพบุลย์จำรูญเทอญ

สมณ อมรวิวัฒน์

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. อธิบายคุณสมบัติของผู้นำ ตามหลักทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการได้
๒. ยกตัวอย่างพระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจเพื่อแสดงถึงการดำรง ทศพิธราชธรรม ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ชัดเจน
๓. ประยุกต์หลักทศพิธราชธรรม เพื่อนำมาฝึกฝนตนเองให้มีลักษณะผู้นำที่ดีได้

ทศพิธราชธรรม ๑๐

ผู้นำ ตามความหมาย คือ บุคคลที่เป็นหัวหน้าของกลุ่มชนมีความรับผิดชอบต่อความเจริญ ความมั่นคง และความสงบสุขของสังคมนั้น อีกทั้งมีหน้าที่ประสานสัมพันธ์ ตัดสินใจ แก้ปัญหา และระงับดับทุกข์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มชนนั้นด้วย

ผู้นำในอีกความหมายหนึ่ง คือผู้ปกครอง ซึ่งมีระดับต่าง ๆ นับตั้งแต่ผู้ปกครองหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และผู้ปกครองประเทศ ผู้ปกครองย่อมต้องมีความรู้ มีความสามารถที่เด่น เป็นที่ยอมรับ และบางครั้งต้องมีกำลังคน กำลังทรัพย์ กำลังอาวุธ ที่เข้มแข็ง เพื่อสนับสนุน ให้สามารถปกครองกลุ่มชนนั้น ๆ ได้อย่างราบรื่น

อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะที่สำคัญที่สุดของผู้นำ หรือผู้ปกครองคือคุณธรรม หลักคำสอน ของพระพุทธศาสนาได้บัญญัติคุณธรรม ๑๐ ประการ ของผู้นำไว้ เรียกว่า ทศพิธราชธรรม แปลว่า คุณธรรม ๑๐ ประการของพระราชาผู้ทรงปกครองประเทศ

คำอธิบายหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ มีดังนี้

๑. **ทาน** คือ การให้ ผู้นำที่ดี คือ ผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัว เป็นผู้ที่ดีถึงทุกข์สุขของส่วนรวมเสมอ ผู้นำจึงพร้อมที่จะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ให้ทรัพย์สิน ให้ความคิดที่ถูกต้องดีงามแก่ สมาชิกของสังคม

๒. **ศีล** คือ ประพฤติดีงาม ผู้นำเป็นแบบอย่างของคนในสังคม ผู้นำจึงต้องประพฤติตนดี มีศีลธรรมและมีวินัย การประพฤติตนดีนี้ต้องดีพร้อมทั้งกาย วาจา ใจ กลุ่มชนใดที่ผู้ปกครอง ไร้คุณธรรมกลุ่มชนนั้นย่อมวิบัติ กลุ่มชนใดผู้ปกครองมีศีลธรรม กลุ่มชนนั้นย่อมเจริญและสงบสุข

๓. **ปริจจาคะ** คือ ความเสียสละ ภารกิจของผู้นำคือความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ผู้นำ จึงต้องเอาใจใส่รับรู้ปัญหาของสังคม อุทิศตน อุทิศเวลา เสียสละความสุข และทรัพย์สิน เพื่อมอบให้ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่ชนนั้น ๆ

๔. **อาชวชะ** คือความซื่อตรง ผู้นำ และผู้ปกครองนั้น หากขาดความซื่อตรง เป็นคนมี เล่ห์เหลี่ยม นอราชฏ์รังหลวงแล้วไซร์ย่อมมีอิทธิพลที่ทำลายสังคมและกลุ่มชนนั้นโดยสิ้นเชิง ผู้นำที่มีความซื่อตรงย่อมได้รับความไว้วางใจจากประชาชน จะตัดสินใจแก้ปัญหาใด ๆ ก็ได้รับความ ร่วมมือ ความซื่อตรงเปรียบเหมือนเกราะป้องกันภัยมิให้ผู้ใดกล้าใส่ร้ายป้ายสี ผู้นำที่ซื่อตรง จึงองอาจในที่ทั้งปวง

๕. **มัททวะ** คือ ความสุภาพอ่อนโยน คนเราเมื่อมีอำนาจมักลืมหิน หลง และหลงระเห็จ ในอำนาจนั้น ทำให้เป็นคนแข็งกร้าว หยาบคาย เอาแต่ใจตัว ลบหลู่ดูถูกคนอื่น ธรรมะข้อนี้สอนให้ ผู้นำในสังคมไทยเป็นผู้มีกิริยาดี สุภาพอ่อนโยนต่อคนทุกชนชั้น ความสุภาพอ่อนโยนนี้เป็นพลังงาน

สร้างความศรัทธา เลื่อมใส คนไทยเกลียดคนวางอำนาจ ถึงจะเก่งและดีเพียงใด หากวางตัวแข็งและแบ่งแบบกึ่งก่ำได้ทอง ผู้นำเช่นนั้นจะถูกต่อต้านจากสังคมทันที

๖. **ตบะ** คือ ความทรงเดชเผากิเลสตัณหาไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญ คุณธรรมข้อนี้เตือนใจผู้นำมิให้ลืมหิวและหลงผิด คนเป็นผู้นำอยู่ในตำแหน่งสูง มักได้รับแต่คำสรรเสริญเยินยอ มีคนนำทรัพย์สินมาให้ มีผู้เสนอสนองความสุขสำราญด้วยวิธีการต่าง ๆ หากผู้นั้น ขาดสติ ก็จะมีหลงใหลในความสำราญเหล่านั้น และติดใจในลาภยศสรรเสริญที่ได้รับ ผู้นำที่ดีจึงต้องเพียรพยายามฝึกฝน สร้างกำลังใจ ที่จะเผผลาญความชั่วร้ายที่เกิดขึ้นจากการมีอำนาจ เป็นการใช้ไฟเย็นดับไฟร้อนเข้าทำนองหนามยอกเอาหนามบ่งนั่นเอง

๗. **อภิกโรธ** คือ ความไม่กริ้วโกรธ คนที่ปกครองประชาชนจำนวนมากย่อมเผชิญอุปสรรค ถูกติฉินนินทาโดยไม่มีมูลความจริง บางครั้งมอบหมายงานผู้ได้บังคับบัญชา เขาก็ทำงานบกพร่อง เสียหาย ผู้เป็นหัวหน้าจึงต้องใจเย็น มีสติยั้งคิด ไม่แสดงโทสะ คำว่าเกรี้ยวกราด หรือลงโทษเขาโดยไร้เหตุผล ผู้นำที่หุนหันโมโหฉุนเฉียวย่อมเสียบุคลิกภาพ บางครั้งเสียงานเพราะการแก้ไขปัญหานั้น ถ้าถูกอารมณ์โกรธบดบังเหตุผลและสภาพความเป็นจริงเสียแล้ว ย่อมไม่เห็นทางที่จะนำสู่ความสำเร็จ

๘. **อวิหิงสา** คือ ความไม่ข่มเหงเบียดเบียน ดังได้กล่าวแล้วว่าผู้นำหรือผู้ปกครองย่อมมีอำนาจ มีกำลัง มีทรัพย์สินมากกว่าผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ต้องไม่ใช้อำนาจ ไม่ใช้อภิสิทธิ์ไปข่มเหงเบียดเบียนผู้ที่ด้อยกว่า ตรงกันข้ามผู้นำต้องคอยช่วยเหลือประคับประคองผู้ที่ทุกข์ยากเดือดร้อน ผู้นำที่ยึดหลักธรรมข้อนี้ย่อมสร้างพระคุณมากกว่าพระเดช เป็นที่รัก เป็นบุคคลที่น่าเคารพบูชา

๙. **ขันติ** คือ ความอดทน เข้มแข็งไม่ท้อถอย โบราณว่าไม้สูงย่อมต้องลมแรง ผู้ที่ดำรงตำแหน่งสูงส่ง ย่อมถูกเพ่งเล็ง ทำการสิ่งใดก็มักมีคนคอยจับผิด วิพากษ์วิจารณ์ บางครั้งถูกต่อต้าน ถูกทำร้าย ถูกกล่าวหา ผู้นำต้องมีความอดทน เข้มแข็ง ไม่ย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก มีความมั่นใจในหลักการที่ถูกต้องเหมือนเรือใหญ่ที่มุ่งแล่นฝ่าพายุร้าย ใช้สติและใช้ปัญญาเป็นทางเลือ แก้ไขอุปสรรคจนกว่าจะผ่านพ้นบรรลุลุจุดหมายที่ตั้งไว้

๑๐. **อวิโรธนะ** คือ ความไม่คลาดธรรมดา แปลความอีกนัยหนึ่งคือความเป็นผู้ไม่ประพฤติผิดทำนองคลองธรรม หลักธรรมข้อนี้แม้จะเป็นข้อสุดท้ายแต่มีความสำคัญมาก เป็นหลักการที่รวมคุณสมบัติความเป็นผู้นำทั้งหมด เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในทุกกรณี สิ่งใด การกระทำอย่างใดที่ผิดศีลธรรม ผิดวินัย ผิดกฎหมาย ผิดประเพณี ผู้นำต้องไม่ประพฤติ และไม่ใช่อ้างเพื่อแก้ตัวในการทำผิด

ประเทศไทยมีบุญอย่างล้นเหลือ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชวงศ์ ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมอย่างสมบูรณ์ องค์พระประมุขของชาติ ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็น

แบบอย่างที่ดีพร้อมสมควรที่เราทั้งหลายจะประพฤติตนตามรอยพระยุคลบาท ด้วยความจงรักภักดีเป็นล้นพ้น

ทศพิธราชธรรม ๑๐ จึงเป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำและผู้ปกครองด้วยประการฉะนี้

ประเด็นอภิปราย

- คุณสมบัติของผู้นำ ตามหลักการสากลนั้นประกอบด้วย (๑) ความรู้ความสามารถ (๒) ความมั่นใจในตนเอง (๓) มนุษยสัมพันธ์ (๔) การตัดสินใจแก้ปัญหาตามหลักการและเหตุผล (๕) มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ

- นักเรียนจงแสดงความคิดเห็นเปรียบเทียบหลักการสากลกับหลักทศพิธราชธรรมว่ามีความสอดคล้องสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ศึกษาค้นคว้าและจัดนิทรรศการ พระราชจริยาวัตรและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐตามหลักทศพิธราชธรรม

๒. แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันถึงบทบาทของผู้นำระดับต่าง ๆ คือ ผู้นำครอบครัว ผู้นำชุมชน ผู้นำพรรคการเมือง นายกรัฐมนตรี อภิปรายคุณสมบัติด้านคุณธรรมโดยใช้หลักทศพิธราชธรรมเป็นพื้นฐาน

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ทุกคนมีบทบาทเป็นทั้งผู้นำและผู้ตามในบางช่วง บางเวลาของการดำเนินชีวิต การฝึกฝนตนเองให้มีลักษณะผู้นำย่อมทำให้เราประสบความสำเร็จในการทำงาน และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

๐ แม้ว่าเราจะมีได้เป็นผู้นำกลุ่ม หลักทศพิธราชธรรมนี้จัดน้อมนำจิตใจให้เรานำตนเองไปในทิศทางที่ดีได้

คำถาม

๑. นักเรียนจะนำหลักทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ไปสร้างเกณฑ์คุณสมบัติของประธานนักเรียน ได้อย่างไรบ้าง

๒. ทศพิธราชธรรม ๑๐ เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับผู้ใหญ่เท่านั้นใช่หรือไม่ นักเรียนผู้ยังเป็นเยาวชนอยู่จะสามารถนำหลักธรรมนี้มาใช้พัฒนาตนเองได้อย่างไร

๓.๓ ความไม่ประมาท

แนวคิดสำคัญ

๑. พระบรมศาสดา ได้ทรงกล่าวปัจฉิมโอวาทไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราผู้ตถาคตเตือนท่านทั้งหลายให้รู้สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลาย จงยังกิจทั้งปวงอันเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด”
๒. ผู้ไม่ประมาทคือผู้บำเพ็ญกุศลธรรม มีสติตั้งมั่นอยู่เป็นนิจ และมีความสำรวม ระวัง ประพฤติตนดีทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ

จุดประสงค์การเรียนรู้

- เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้ว นักเรียนสามารถ
๑. อธิบายได้ถึงผลดีที่เกิดจากความไม่ประมาท และผลร้ายที่เกิดจากความประมาท
 ๒. ยกตัวอย่างพฤติกรรมของผู้ที่ขาดสติยังคิด และทำนายผลที่เกิดจากการปล่อย สติได้
 - ๓ แสดงความคิดเห็นต่อกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ที่ประสบความสำเร็จ สงบสุข เพราะความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท เป็นมงคลข้อที่ ๒๑ ในมงคลสูตร คาถาบาลีว่า อปุปมาโท จ ธมฺเมสุ ประมาทหมายถึง การขาดความรอบคอบ การขาดความระมัดระวัง สาเหตุของความประมาทมีได้หลายสาเหตุดังนี้

๑. ประมาทเพราะไม่รู้ คนจำนวนมากไม่รู้ว่าอะไรคือสาระที่แท้จริงของชีวิต อะไรคือความสุขที่แท้ อะไรคืออันตรายอันเลวร้ายควรหลีกเลี่ยง ดังนั้น เมื่อได้มีลาภ มียศ มีผู้คนสรรเสริญ เยินยอ หรือได้ประสบกับความพึงพอใจตามความต้องการของตนก็จะหลงมัวเมาอยู่กับลาภยศ สรรเสริญสุขเหล่านั้น และคิดว่ามันจะต้องยืนยงอยู่ชั่วชีวิต เกิดความเคยชิน พลังเลอ ขาดการ สำรวมกาย วาจา ใจ เพราะคิดว่าตนเองมีอำนาจวาสนา ขาดสติยังคิดในการควรและไม่ควร และประมาทหมิ่นคนอื่น ๆ ในที่สุดความเสื่อมตาก็จะนำความเสื่อมมาให้

ความไม่รู้มักทำให้คนประมาท เช่น ไม่รู้ว่าสุนัขและแมวที่เลี้ยงไว้ในบ้านจะนำโรคภัยร้ายแรงมาให้ จึงขาดความระมัดระวัง ไม่ป้องกันเสียก่อน บางคนไม่รู้ว่าความอ้วนเป็นสัญญาณอันตรายต่อสุขภาพ เขาก็ไม่ระมัดระวังเรื่องการรับประทานอาหารและการควบคุมน้ำหนัก คนที่พูดมาก บางคนไม่รู้ว่าเมื่อใดควรพูดและควรพูดกับใครอย่างไร ครั้นพูดเพื่อเจอนินทาต่อหน้าไปก็ต้องตาย เพราะปากเข้าสักวัน ความไม่รู้จึงทำให้คนเกิดความประมาท

๒. ประมาทเพราะรู้แล้ว แต่ไม่นำมาคิดไตร่ตรองเพื่อปฏิบัติตามความรู้ที่มี ตัวอย่างรอบตัวเรานี้มีอยู่มากมาย เช่น คนขับรถ รู้กฎจราจรอย่างดี แต่เขาไม่ได้คิดที่จะมีความรับผิดชอบตามกฎหมายนั้น เขาจึงไม่เคารพกฎหมายประพฤติน้อยหย่อน ขับรถโดยประมาท ในที่สุดก็ประสบอุบัติเหตุ บางคนรู้ว่าตนจะต้องทำกิจกรรมที่สำคัญ แต่ไม่คิดวางแผนการปฏิบัติงานให้รอบคอบ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจึงแก้ไขไม่ได้ คนที่ไม่รู้จักคิดถึงสาเหตุและผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของตน จึงเป็นคนประมาท

๓. ประมาทเพราะขาดสติ ไม่สามารถควบคุมกาย วาจา ใจ ให้สำรวมระวังตนได้ เป็นคนคิดอะไรอย่างหุนหันพลันแล่น นี่ก็จะแสดงกิริยาวาจาอย่างใดก็แสดงออกมาโดยไม่พิจารณาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคลและชุมชน บางคนสำคัญตนผิดว่ายิ่งใหญ่ ดูหมิ่นว่าคนอื่นจะต้องเกรงกลัว คนที่ประมาทขาดสติเช่นนี้ ย่อมไม่ได้รับการยอมรับนับถือจากผู้ที่เกี่ยวข้องทำให้ชีวิตไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร

๔. ประมาทเพราะพ่ายแพ้ต่อสิ่งชั่วร้าย ความประมาทเช่นนี้เกิดขึ้นได้บ่อย ๆ ในชีวิตประจำวันของเรา คนบางคนมีความรู้ มีความคิดและมีสติ แต่ไม่สามารถคุมสติให้มั่นคงอยู่ได้ เมื่อมีเหตุการณ์หรือมีสิ่งเร้ามาชั่วร้าย เช่น ดื่มสุราเมามาย ได้พบสิ่งสวยงามชวนให้หลงใหลมัวเมา เกิดความกำหนัดในราคะจริต มีการชั่วร้ายให้โกรธหรือขัดเคือง ก็ปล่อยใจไปตามความกำหนัด ขัดเคือง ลุ่มหลงและมัวเมานั้น กระทำสิ่งที่นำไปสู่ความเสื่อมและความชั่วทั้งปวง ชีวิตจึงวิบัติเพราะความประมาทดังนี้

ตามนัยของพระพุทธศาสนา ความประมาทเป็นการปล่อยใจไปในกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต คนที่ประมาทไม่มีการกระทำโดยเคารพ มีความประพฤติน้อยหย่อน ท้อถอย ไม่สม่ำเสมอ ทอดธุระ ขาดความพอใจในการทำงาน และเมื่อเกิดปัญหาก็ปล่อยไว้ไม่รู้จักพิจารณาเหตุผลและหาทางแก้ปัญหานั้น กล่าวโดยสรุปคนที่ประมาทเป็นคนที่ขาดสติเสื่อมจากกุศลธรรม และเพิ่มพูนความชั่วอยู่เป็นนิจ

บุคคลที่ประสงค์ความเจริญจึงต้องยึดถือธรรมอันเป็นมงคล คือ ความไม่ประมาท มีสติ ตั้งมั่นอยู่เป็นนิจ บำเพ็ญศีล เพิ่มพูนกุศลธรรม คือความดี สำรวมอินทรีย์ และมีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต

กุศลธรรมทั้งปวงได้มุ่งเน้นที่ความไม่ประมาท ๔ ประการ คือ

๑. ละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต
๒. ละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต
๓. ละมโนทุจริต บำเพ็ญมโนสุจริต
๔. ละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก

เมื่อได้พิจารณาถึงความเสื่อมอันเป็นผลของความประมาทแล้ว นักเรียนคงจะสามารถมองเห็นแนวทางของการประพฤติปฏิบัติแสดงความไม่ประมาทได้ด้วยตนเอง ในที่นี้จะขอเสนอแนวปฏิบัติเพื่อความไม่ประมาท พอสังเขปคือ

๑. ใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ การเป็นคนที่มีรอบรู้ จะช่วยให้เรามีพื้นฐานในการคิดได้ถูกต้องเหมาะสมขึ้น ความรู้ในที่นี้ไม่ใช่หมายถึงวิชาการเท่านั้นหากแต่รวมถึงข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริง และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันอีกด้วย

๒. มีสติยังคิดอย่างใคร่ครวญไตร่ตรอง การคิดนั้น ควรคิดให้รอบด้าน คิดวางแผนเตรียมการ คิดถึงเหตุและผล คิดวิธีป้องกัน วิธีปฏิบัติและวิธีแก้ไข การคิดอย่างรอบคอบ จึงแสดงความไม่ประมาท

๓. การปฏิบัติตนตามกุศลธรรม และปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับเหตุผล เหมาะกับตนเอง รู้จักประมาณ ถูกกาลเทศะ สอดคล้องกับบุคคลอื่น และชุมชนที่เราอยู่

๔. มีสติอันตั้งมั่นอยู่เป็นนิจ รู้จักสำรวจกาย วาจา ใจ แม้จะมีสิ่งยั่วยุ ก็รู้จักข่มใจ ด้บระคะ โลภะ โทสะ และ โมหะ ลงได้ไม่ตกเป็นทาสของมัน

ผู้ใดเป็นผู้ไม่ประมาท ผู้นั้นย่อมดำรงตนให้เจริญได้เสมอ เพราะความไม่ประมาทเป็นทางอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งมัจจุราช บุคคลผู้ไม่ประมาทแล้วชื่อว่าย่อมไม่ตาย ผู้ประมาทย่อมเป็นเสมือนคนตายแล้ว

เพลงยอดนิยมนัยก่อนเพลงหนึ่ง มีเนื้อความตอนหนึ่งที่น่าฟังและเป็นคติที่ชวนให้ผู้ฟังมีความกล้าที่จะเผชิญปัญหาและไม่ประมาทอยู่เสมอ ใจความตอนนั้นว่าดังนี้

“โชคมนุษย์นี้ไม่มีที่แน่นอน	ประเดี๋ยวเย็นประเดี๋ยวร้อนช่างแปรผัน
โลกหมุนเวียนเปลี่ยนไปได้ทุกทุกวัน	สารพันหาอะไรไม่ยั่งยืน
ชีวิตเหมือนเรือน้อยล่องลอยอยู่	ต้องต่อสู้แรงลมผสมคลื่น
ต้องทนทานหวานสู่มขมสู้กลิ่น	ต้องทนฝืนยืมได้เมื่อภัยมา”

(หลวงวิจิตรวาทการ)

ผู้ที่ไม่ประมาทจึงเป็นผู้ที่รู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงและความทุกข์ทั้งหลายอันอาจเกิดขึ้นได้เสมอในทุกย่างก้าวของชีวิต และเมื่อรู้เท่าทันแล้ว ก็เป็นผู้ที่ตื่นอยู่เสมอ มีสติอยู่เสมอ มีความสำรวมระวังที่มีให้หลงระเหิดและมัวเมาอยู่ในสิ่งเศร้าหมอง

ความไม่ประมาท จึงเป็นมงคลอันอุดม

ประเด็นอภิปราย

- มักมีผู้กล่าวว่า การเป็นคนที่รอบคอบและคิดถึงผลดีผลเสียรอบด้านก่อนลงมือปฏิบัตินั้น ทำให้มีบุคลิกภาพอ่อนแอ เชื่องช้า ไม่เด็ดขาด และบางครั้งทำให้เป็นคนมองโลกในแง่ร้ายเกินไป
- จงอภิปรายความคิดเห็นดังกล่าวข้างต้น

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นำประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงกันในข่าวประจำวัน เช่น พระราชบัญญัติการประกันภัยบุคคลที่สาม กฎหมายบังคับใช้หมวกนิรภัยสำหรับผู้ขับขี่จักรยานยนต์ เป็นต้น ให้นักเรียนอภิปรายเหตุผลที่ขัดแย้งกัน และสรุปทางเลือกที่แสดงถึงความไม่ประมาท
๒. นักเรียนยกตัวอย่างของผลดีที่เกิดจากความไม่ประมาทและผลเสียที่เกิดขึ้นจากความไม่ประมาท

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ ความพลาดพลั้ง ความเจ็บปวด ความล้มเหลว เป็นบทเรียนที่เราพึงศึกษาและจดจำเพื่อมีสติยั้งคิด ไม่กระทำการใดโดยประมาท
- ๐ “กันไว้ดีกว่าแก้” “ยามศึกเรารบ ยามสงบเราเตรียม” “ไม่ล้มข้ามได้ คนล้มอย่าข้าม” คำพังเพยเหล่านี้เตือนใจเรามีให้ประมาท

คำถาม

๑. ตะปุดดอกเดียว ไม่ขีดไฟก้านเดียว ยาม้ามัดเดียว ก่อให้เกิดอุบัติเหตุร้ายแรงอย่างไรบ้าง ถ้ามีความประมาท
๒. ในการเรียน นักเรียนควรปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนที่ไม่ประมาท

๓.๕ ความเคารพ

แนวคิดสำคัญ

เอกลักษณ์ของความเป็นไทย คือกิจริยาที่สุภาพอ่อนน้อม คนไทยแสดงความเคารพต่อบุคคล สถานที่ และ สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นแทนความดีงามต่าง ๆ ด้วยเห็นว่ามีคุณค่าน่าเคารพ การแสดงความเคารพนั้นต้องมีการสำรวมกาย วาจา ใจ แสดงความเคารพได้ถูกต้องตามมรรยาท ระเบียบ ประเพณี แสดงความสนใจ เอาใจใส่อย่างจริงจัง ผู้ที่มีคารวธรรมย่อมได้รับการยกย่อง และประสบความสำเร็จในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. อธิบายความสำคัญและคุณค่าของการวธธรรมได้
๒. ตระหนักในความจำเป็นที่บุคคลต้องฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้ที่รู้จักวางตนและเคารพผู้อื่นอย่างเหมาะสม
- ๓ ปฏิบัติตนและฝึกกิจริยามารยาท จนแสดงความเคารพได้ถูกต้องตามระเบียบประเพณีไทย

ความเคารพ

ความเคารพ เป็นมงคลข้อที่ ๒๒ ในมงคลสูตร คาถาบาลีว่า คารโว จ

คนในสังคมไทยถือว่า การวธธรรม คือ การรู้จักเคารพผู้ที่ควรเคารพนั้นเป็นวัฒนธรรมไทยอย่างหนึ่ง กิจริยามารยาทแบบไทยนั้น ต้องรู้จักสำรวมตนไม่ว่า จะนั่ง ลุก ยืน เดิน พุด หัวเราะ ฯลฯ เด็กไทยได้รับการฝึกหัดให้สามารถไหว้ กราบ ทำความเคารพผู้ใหญ่ได้ถูกต้อง นอกจากนั้นยังมีระเบียบปฏิบัติอีกนานัปการในเรื่องของการเคารพ เช่น เราต้องระวังกิจริยาไม่ย่นคำศีรษะผู้ใหญ่ หรือเดินเฉียด เดินข้าม ชุ่มข้ามเกะกะ ไม่ชี้เท้าชี้สิ่งของ หรือนั่งไขว่ห้างต่อหน้าผู้ใหญ่ เป็นต้น แม้การพุดจากก็เช่นกัน ถ้อยคำที่ใช้กับบุคคลแต่ละพวกก็แตกต่างกันไปตามวุฒิและฐานะของกลุ่มสนทนา

ความเคารพ หมายถึง กิริยาอาการที่ยกย่องเชิดชู เช่น การไหว้ กราบ การสำรวม สงบ เอาใจใส่ การกล่าววาจาสุภาพ และการคิดสรรเสริญเทิดทูน พยายามเว้นชั่ว ทำดีเพื่อบูชา พระคุณ

การเคารพ แบ่งออกได้เป็น ๒ อย่างคือ

๑. การเคารพบุคคล บุคคลผู้ที่เราต้องเคารพอย่างยิ่ง คือ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวก ของพระองค์ มารดาบิดา พระมหากษัตริย์ และพระราชาวงศ์ ครูอาจารย์ และญาติผู้ใหญ่ ท่าน ที่กล่าวมานี้จัดว่าเป็นบุคคล คือผู้มีคุณ หรือ คุณ ๓ จำพวกได้แก่ ชาติคุณ ผู้ถึงพร้อมด้วย ความสูงส่งโดยกำเนิด วัชคุณ ผู้เจริญวัยสูงกว่า และคุณคุณ ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติแล้ว การรู้จัก เคารพบูชาผู้ที่ควรบูชาจึงเป็นมงคลอย่างยิ่ง ดังที่นักเรียนได้เคยเรียนมาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ แล้ว

๒. การเคารพในธรรม ธรรมในที่นี้ นอกจากจะหมายถึงความถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นประทีปส่องทางดำเนินชีวิต เช่น ความสุจริต เทียงตรง และคุณงามความดีทั้งปวงแล้ว ยังหมายรวมถึง การปฏิบัติหน้าที่การงานที่ตนได้รับมอบหมายอย่างสมบูรณ์ เช่น วีรกรรมความ เสียสละของวีรชนในสนามรบ การกอบกู้อิสรภาพของชาติไว้ได้สำเร็จ การคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ อันอำนวยประโยชน์แก่มนุษยชาติ การสอนที่ดีเด่นและความเมตตาต่อศิษย์ เป็นต้น คุณงามความดี และการทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ จึงเป็นหลักการที่เราควรเคารพและยึดถือเป็นแบบอย่างในการ ดำเนินชีวิตต่อไป

การแสดงความเคารพนับต้องถึงพร้อมทั้งกาย วาจา ใจ มารยาทการเคารพในแต่ละสังคม มีความแตกต่างกัน นักเรียนเป็นคนไทยย่อมไม่ควรทอดทิ้งกิริยามารยาทแบบไทย ๆ การไหว้ กราบ หมอบกราบ ถวายบังคม ควรทำได้อย่างนุ่มนวลไม่แก้งก้าง การพูดที่แสดงว่าเคารพก็เช่นกัน ควรใช้คำขานรับที่ชัดเจน ใช้คำสุภาพ รู้จักเลือกใช้คำให้เหมาะกับบุคคล และที่สำคัญคือ ต้องแสดง ความเคารพอย่างจริงใจ

พระภิกษุสงฆ์ก็มีธรรม ๖ ประการที่เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแห่งภิกษุ คือ (๑) เคารพ ในพระศาสดา (๒) เคารพในพระธรรม (๓) เคารพในพระสงฆ์ (๔) เคารพในการศึกษา (๕) เคารพ ในความไม่ประมาท (๖) เคารพในปฏิสันถาร

คนที่ไม่รู้จักเคารพที่เรียกว่า เป็นคนไม่มีสัมมาคารวะนั้น มักจะขาดคนเชื่อถือและทำ การงานไม่สำเร็จ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระด้างเย่อหยิ่ง ถือตัวจัดไม่กราบไหว้ บุคคลผู้ควรกราบไหว้ ไม่ลุกขึ้นต้อนรับ บุคคลผู้ควรลุกขึ้นต้อนรับ ไม่ให้อาสนะแก่บุคคลผู้ควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทางแก่บุคคลผู้ควรแก่ทาง ไม่สักการะบุคคลผู้ควรสักการะ ไม่ทำความเคารพผู้ที่ตนควรทำความเคารพ ไม่นับถือบุคคลผู้ที่ตนควรนับถือ ไม่บูชาบุคคลที่ตน ควรบูชา บุคคลนั้นเบื้องหน้าย่อมเข้าถึงทุกคติ เพราะกรรมนั้น”

หากนักเรียนได้สังเกตความประพฤติของบุคคลทั่วไปในชีวิตประจำวัน นักเรียนจะได้พบ
 กิจของคนที่ขาดความเคารพเป็นอย่างมาก เช่น การเชิญวิทยากรมาบรรยาย หรือ การนิมนต์
 พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา แต่ผู้ฟังขาดความสงบสำรวม และมีได้ตั้งใจฟัง กลับเล่นและ
 คอยกันเสียงดังลั่นห้อง การขาดความเคารพต่อสถานที่สำคัญ เช่น วัด เขตพระราชฐาน สถานศึกษา
 โดยแต่งกายไม่เรียบร้อย ผิดกาลเทศะ การขาดความเคารพผู้ใหญ่ เช่น การนำชื่อของพ่อแม่
 มาเรียกกันเอง การตั้งฉายาตลก ๆ ล้อครู การพูดจาจ้วงจาบหยาบคายล่วงเกินผู้ที่ควรเคารพนับถือ
 โดยเห็นเป็นเรื่องสนุกและทันสมัย เป็นต้น บางครั้งกิริยาท่าทางบางอย่างเป็นกิริยาที่ขาดความเคารพ
 เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ เช่น การเขี้ยว แคะ แกะ เกา การเคี้ยวหมากฝรั่ง การพูดหยาบคาย การ
 ยักไหล่ เขี่ยดเท้า ฯลฯ ดังนั้นในฐานะที่นักเรียนเป็นคนไทยจึงต้องรู้ธรรมเนียมไทย ไม่ทำตัวเป็น
 ฝรั่ง เพราะคิดว่าคุณดู ถึงอย่างไรเราก็ยังเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูงส่งมานาน

ประเด็นอภิปราย

๑. จงอภิปรายถึงพฤติกรรมต่อไปนี้ ในแง่ของความเคารพต่อบุคคลสถานที่ สัญลักษณ์
 และหลักการที่งดงาม

๑.๑ นักเรียนคุยกันขณะที่อาจารย์กำลังสอน

๑.๒ นิสิตหนุ่มสาวสวมรองเท้าแตะเข้าไปพบคณบดี

๑.๓ นักข่าวนั่งไขว่ห้าง ขณะสัมภาษณ์นายกรัฐมนตรีทางโทรทัศน์

๑.๔ เมื่อมีภาพธงชาติ และเพลงชาติ ปรากฏบนจอโทรทัศน์ คุณน้ารีบเปลี่ยนช่อง
 ทันที ครั้นพบว่าเป็นเช่นนั้นทุกช่องจึงปิดโทรทัศน์

๑.๕ นักท่องเที่ยวมุ่งกางเกงขาสั้นเข้าไปในพระบรมมหาราชวัง

๒. สมัยนี้ชายหญิงมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน นักเรียนไม่จำเป็นต้องรักษาวลสงวนตัว
 จะตะคอก เขกศีรษะนักเรียนชายก็ได้ จริงหรือไม่

๓. การก้มตัว หมอบ คลาน ไหว้ กราบ เป็นเรื่องที่ล้าสมัยจริงหรือไม่ คนไทย ควร
 ทำความเคารพกันตามธรรมเนียมสากล เช่น การจับมือ โอบกอด และจุมพิตกันหรือไม่ จงแสดง
 ความคิดเห็น พร้อมด้วยเหตุผล

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นักเรียนควรร่วมกันจัดกิจกรรมฝึกมารยาท การเคารพ ตามธรรมเนียมประเพณีไทย
 เช่น การยืนสำรวมตน การไหว้ การรับ-ส่งของ การพูดกับผู้ใหญ่

๒. ศึกษาค้นคว้า ความหมาย ของสัญลักษณ์ ภาพ วัตถุที่พึงเคารพ ไม่ลบหลู่ เช่น พระบรมฉายาลักษณ์ ธงชาติ พระพุทธรูป ภาพบรรพบุรุษ

๓. อ่านหนังสือ สมบัติผู้ดี ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ คนที่ควรเคารพ เป็นบุคคลที่ประกอบด้วย (๑) คุณ คือทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น (๒) งาม คือ การประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมน่าชม (๓) ความดี คือ มีความถูกต้อง ทั้งกาย วาจา ใจ

- นักเรียนคิดว่าตนเอง มีคุณความดีเพียงใด ถ้ามีนักเรียนก็สามารถเคารพตนเองได้ เกิดความมั่นใจในตนเอง

- ผู้ที่อยู่แวดล้อม มีคุณงามความดีบ้างหรือไม่ ถ้ามีนักเรียนย่อมต้องเคารพบุคคลเหล่านั้นได้

๐ การเคารพ ต้องถึงพร้อมด้วย กาย วาจา ใจ มิใช่จะทำไปตามธรรมเนียมเท่านั้น ความจริงใจนี้มีคุณค่า นักเรียนควรแสดงความเคารพอย่างจริงใจ

๐ การฝึกหัดอบรมตนให้รู้จักสำรวมระวัง และเคารพบุคคล สถานที่ ฯลฯ อย่างถูกต้องเหมาะสม จัดได้ว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ ทำให้นักเรียนมีบุคลิกภาพที่ดี ไม่หยาบกระด้าง

คำถาม

นักเรียนอ่านคำถามต่อไปนี้แล้ว พิจารณาดูว่า การกระทำดังกล่าวขาดการระบธรรมข้อไหน ใน ๖ ข้อ

๑. ในเวลากลางคืน บรรดานักซิ่งทั้งหลาย จะออกมาโชว์ลวดลายกันตามท้องถนน สร้างความรำคาญแก่ประชาชนโดยทั่วไป

๒. แก้วดา กับ ขวัญใจ นั่งคุยกันในขณะที่อาจารย์กำลังสอนหนังสือ

๓. ดลกคณะ จำอวด เล่นล้อเลียนท่าทางของพระสงฆ์ให้ผู้ชมดูอย่างสนุกสนาน

๓.๕ ความอ่อนน้อมถ่อมตน

แนวคิดสำคัญ

บุคคลที่มีสัมมาคารวะ และอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นคนที่ลดละความเย่อหยิ่ง ละทิฐิมานะ และลดความหยาบกระด้าง เป็นคนที่ไม่หลงยึดติดอยู่กับลาภยศ อำนาจ ตำแหน่ง เป็นคนที่เข้าใจ คุณสมบัติของความดีงามที่แท้ มีความมั่นใจในตนเอง ความอ่อนน้อมถ่อมตน ทำให้บุคคลนั้นเป็นที่รัก และประกอบกิจการงานได้สำเร็จ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. อธิบายความหมายและคุณค่าของการอ่อนน้อมถ่อมตน และนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน
๒. แสดงความคิดเห็น และยกตัวอย่างบุคคลในสังคม ที่มีบุคลิภาพอ่อนน้อมถ่อมตน และประสบความสำเร็จ
๓. เปรียบเทียบทัศนคติและความรู้สึกเมื่อได้พบคนที่แสดงกิริยา กักขฬะ สามหา วางอำนาจ กับคนที่อ่อนน้อมถ่อมตน

ความอ่อนน้อมถ่อมตน

ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นมงคลข้อที่ ๒๓ ในมงคลสูตร คาถาบาลีว่า นิวาโต จ องค์พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

“บุคคลผู้เป็นบัณฑิตถึงพร้อมด้วยศีล ละเอียดย มีปฏิภาณ (ไหวพริบ) ประพฤติถ่อมตน ประพฤติบนอบเป็นปกติ และไม่กระด้างเช่นนั้น ย่อมได้ยศ”

“นรชนใดเย่อหยิ่งเพราะชาติ เย่อหยิ่งเพราะทรัพย์ เย่อหยิ่งเพราะโคตร ย่อมดูหมิ่นซึ่งญาติของตน ความเย่อหยิ่งนั้น เป็นทางของผู้เสื่อมดังนี้”

เคยมีผู้วิจารณ์ว่า การที่คนไทยทั่วไป มีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น ทำให้เป็นคนที่ไม่กล้าแสดงออก ไม่เปิดเผย และขาดลักษณะผู้นำ คำกล่าวเช่นนี้ ปราศจากเหตุผลที่ถูกต้อง เพราะตามหลักจิตวิทยานั้น ผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี และรู้จักยอมรับนับถือผู้อื่น คือผู้ที่ไม่มีปมด้อย และไม่มีปมเด่น เป็นคนที่สามารถวิเคราะห์ตนเอง มั่นใจในตนเอง และในเวลาเดียวกันก็ยอมรับนับถือ

ความสามารถของผู้อื่นด้วย การอ่อนน้อมถ่อมตนแสดงถึงความสามารถในการวางตัว กล่าวคือ มีความสุภาพ ให้เกียรติผู้อื่นรู้การควรไม่ควร ไม่โอ้อวดจนเกินความจริง และแน่นอนที่สุดผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนนั้นย่อมไม่ดูถูกตนเอง และมีใช้คนที่ประจบสอพลอ

ความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น แสดงออกได้ทั้งทางกาย วาจา และความรู้สึกนึกคิด การแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนทางกายนั้น ได้แก่ กิริยามารยาทที่สุภาพ อ่อนโยน รู้จักแสดงความเคารพ ผู้อาวุโส รู้จักให้เกียรติแก่สตรี มีท่าทางแจ่มใส นุ่มนวล ไม่หยาบกระด้าง พร้อมทั้งจะเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ส่วนการแสดง ความอ่อนน้อมถ่อมตนทางวาจา ได้แก่ การพูดจริงด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ ฟังรื่นหู ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ฟังแล้วไม่เกิดความขุ่นข้อง กินแหนงแคลงใจ น้ำเสียงที่พูด มีความราบเรียบ นุ่มนวลน่าฟัง การพูดและกิริยามารยาทที่บุคคลแสดงออกนั้น สะท้อนความคิดของบุคคลนั้น ว่ามีความอ่อนน้อมถ่อมตนเพียงใด คนที่คิดดีย่อมมีความมั่นใจและนับถือตนเอง และในเวลาเดียวกันก็เห็นคุณค่าและความสามารถของผู้อื่นด้วย คนที่คิดถึงผู้อื่นในแง่ดีเช่นนี้ย่อมเป็นผู้ที่มีความสุข มีความรักผู้อื่น และสามารถอยู่ในสังคมได้เป็นปกติ จะประกอบกิจการใด ๆ ก็ได้รับความร่วมมืออย่างดี

ความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น มีลักษณะตรงกันข้ามกับความเย่อหยิ่งซึ่งเป็นโทษอย่างยิ่ง ความเย่อหยิ่งเป็นการคิดทะนงตนว่าสูง ดี เเด่นเกินกว่าผู้อื่น จงหองเกินฐานะ และแสดงความโอ้อวด คนที่เย่อหยิ่งนั้น มักมีความประมาทโดยคิดว่าตนเองนั้น มีฐานะสูงส่งแล้ว ดีแล้ว เเด่นแล้ว และดูหมิ่นผู้อื่นว่า ต่ำกว่า เลวกว่า และด้อยกว่า ความประมาทเช่นนี้ ทำให้บุคคลที่เย่อหยิ่งนั้น ลืมตัว มีมานะจัด และแสดงกิริยาวาจาหยาบกระด้าง ดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่น ทำให้ผู้ที่ได้พบปะสนทนากับตนนั้น เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ ขุ่นข้องหมองใจ และอยากจะหลีกเลี่ยงไปให้พ้น

ความเย่อหยิ่งเกิดขึ้นจากการที่คนยึดถือเอาสิ่งที่ตนเป็นภาพลวง ไม่ใช่สิ่งจริงแท้มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และประเมินค่าตนเองว่าอยู่เหนือผู้อื่น ยกตัวอย่างเช่น คนที่เกิดมาในตระกูลสูง มีพ่อแม่ที่มีอำนาจราชศักดิ์ คิดว่าตนเองนั้น มีชาติกำเนิดสูงกว่าคนอื่น แบ่งชนชั้นว่าเป็นคนชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ ซึ่งคนต่างชนชั้นเช่นนี้จะคบค้าสมาคมกันไม่ได้ บางคนเป็นเศรษฐี ร่ำรวยทรัพย์สิน ก็ดูหมิ่นเหยียดหยามคนที่ยากจนกว่าตน บางคนจบการศึกษาปริญญาเอกก็ดูถูกผู้ที่เรียนเพียงชั้นประถมศึกษาว่า โง่เขลาเบาปัญญา ความเย่อหยิ่งของบุคคลอันเกิดจากการยึดติดอยู่กับชาติกำเนิด วงศ์สกุล ทรัพย์สิน วุฒิ ความงาม ชื่อเสียง ฯลฯ เช่นนี้ล้วนแต่ทำให้เกิดความยุ่งยาก และเกิดปัญหาขึ้นในสังคม และเป็นการแสดงถึงการประเมินคุณค่าที่ผิด เพราะบุคคลจะดีหรือเลว สูงหรือต่ำ เพียงใดนั้น ย่อมเป็นไปเพราะการกระทำของเขา หาใช่เพราะสิ่งประกอบที่จอมปลอมเช่นนั้นไม่

ปัจจุบันนี้ การตัดสินและประเมินคุณค่าของคนได้มีการเพ่งเล็งไปถึงความสามารถและ ความดีของคนมากขึ้น เช่นการสอบเข้ามหาวิทยาลัย ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาตัดสินอย่าง

เท่าเทียมกัน การสมัครงานในวงการธุรกิจ ผู้สมัครก็ต้องแสดงความสามารถให้ประจักษ์ตามความต้องการของนายจ้าง มิฉะนั้นก็จะเป็นความก้าวหน้าในงานนั้น ความเชื่อที่ว่า “การเป็นลูกท่านหลานเธอ และมีเส้นสายย่อมสบายไปทุกอย่าง” นั้น นับวันจะเสื่อมคลายลงตามลำดับ เพราะคนหนุ่มสาวสมัยนี้ได้รับการศึกษาอบรมในเรื่องของการแสวงหาความเสมอภาคมากขึ้น เรื่องราวเกี่ยวกับความรักของดอกฟ้ากับยาจก หรือการเหยียดหยามกันในหมู่เศรษฐีผู้ดีไพร่นั้น นับวันจะหลงเหลืออยู่แต่ในนวนิยายและละครน้ำเน่าเท่านั้น

ธรรมอันเป็นอุดมมงคลข้อนี้ เป็นแนวทางให้บุคคลรู้จักวิเคราะห์ตนเอง และผู้อื่นตามความเป็นจริง เกณฑ์การวิเคราะห์ที่ใช้ตามนัยของพระพุทธศาสนา คือใช้หลักของกรรม ได้แก่ กุศลกรรม และอกุศลกรรม เป็นเครื่องตัดสิน คุณงามความดีของมนุษย์ ดังคำสวดมนต์ที่ว่า “เราเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม เป็นผู้มีการกรรมเป็นกำเนิด เป็นผู้มีการกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เป็นผู้มีการกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย จัดทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น” ดังนั้น คนใดจะดี หรือชั่วย่อมดูได้จากการกระทำของเขา หาใช่จากชาติกำเนิด วงศ์ตระกูล อาชีพ วุฒิ หรือสิ่งประกอบภายนอกอื่นใดไม่

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงตัวอย่างให้พุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้เห็นจริงว่า พระองค์มิได้ทรงยึดติดอยู่กับชาติกำเนิด วงศ์ตระกูล ฐานะทรัพย์สิน และยศศักดิ์บริวารที่พระองค์มีอยู่พร้อมแต่อย่างใดเลย ทรงตระหนักว่า สิ่งดังกล่าวข้างต้น มิใช่สิ่งจริงแท้ ไม่ยั่งยืนและมิได้ช่วยให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ทรงสละยศศักดิ์ ทรัพย์ศฤงคารและบริวารทั้งหมดออกผนวชเป็นพระภิกษุที่อ่อนน้อมถ่อมพระองค์ ครองผ้าสามผืน เดินด้วยพระบาทเปล่า ถือบาตรท่องเที่ยวไปเพื่อแสวงหาสัจธรรมอันจักนำไปสู่ความพ้นทุกข์จนได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เราทั้งหลายคงจะมีได้ยกย่องพระองค์มากนัก หากยังทรงเป็นเพียงพระมหาจักรพรรดิแห่งชมพูทวีป แต่บัดนี้เราบูชาพระองค์ เพราะทรงประกาศธรรมอันวิเศษส่องทางชีวิตของเรา เราบูชาพระองค์เพราะทรงเปี่ยมล้นด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ เราบูชาพระองค์เพราะพระพุทธจริยาอันประเสริฐ อำนวยสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติ เช่นนี้ฉันใด ขอให้เราจะละมานะทิฐิละความถือตัวอันหยาบกระด้าง และประพฤติตนตามอย่างพระพุทธองค์ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาว่าอะไรคือความดีงามที่แท้ อะไรคือความสุกที่แท้ อะไรคือความไม่เที่ยง เป็นความทุกข์ และมีใช้ตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาได้ เราก็จะละมานะทิฐิได้ ลดความเย่อหยิ่งและมีความอ่อนน้อมถ่อมตน

ประเด็นอภิปราย

- สำนวน และคำพังเพยของไทย มีข้อเตือนใจให้คนไม่ลืมหืม และให้รู้จักอ่อนน้อม ถ่อมตน จงอภิปรายสำนวนและคำพังเพยต่อไปนี้

คางคกขึ้นวอ แมงปอใส่ตุ้งติ้ง
กิ้งก่าได้ทอง

จองหองพองชน

ตันข้าวค้อมรวง

น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาทาย

ใช้ไม้หนวมดีกว่าไม้แข็ง

อ่อนหวานมานมิตร์ล้น เหลือหลาย

ไหว้ท่านท่านจักไหว้ ตอบสนอง

อย่าถ่มน้ำลายรดฟ้า

- จงอภิปรายความหมายของโคลงสุภาษิตต่อไปนี้

นาศิมิพิษเพียง	สุริโย
เลื่อยบ่ทำเคโซ	แซมชำ
พิษน้อยหยิ่งโยโส	แมลงป่อง
ชูแต่หางเองอ้า	อวดอ้างฤทธิ์

(สมเด็จพระบรมราชาธิราช)

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นักเรียนแสดงบทบาทสมมุติ และอภิปรายเปรียบเทียบกิริยาที่หยาบกระด้าง และกิริยาที่อ่อนน้อมถ่อมตน

๒. ฝึกการพูด การปฏิบัติตน ที่แสดงถึงการมีสัมมาคารวะ และการอ่อนน้อมถ่อมตน

๓. ยกตัวอย่างนักการเมือง ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน แต่ก็มีความภาคภูมิใจในชาติ เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชน

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ความอ่อนน้อมถ่อมตน มิใช่การประจบสอพลอ นักเรียนควรนำสาระจากบทเรียนนี้ มาฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย และสังเกตผลของการปฏิบัติ

๐ หลวงวิจิตรวาทการ เคยกล่าวไว้ว่า “จงทำดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัย ไม่มีใครอยากเห็นเราเด่นเกิน” นักเรียนควรนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ และมีความมั่นใจในตนเองด้วย

คำถาม

๑. ความอ่อนน้อมถ่อมตน กับความเข้มแข็งเชื่อมั่นในตนเอง มีความขัดแย้งกันหรือไม่ คนที่สุภาพอ่อนน้อมถ่อมตน คือคนมีปมด้อย อ่อนแอ ประจบสอพลอ เช่นนั้นหรือ

๒. นักเรียนชายที่อ่อนน้อมถ่อมตน มักถูกกล่าวหาว่าไม่เป็นชายชาติวีร เราจะวิเคราะห์ และโต้ตอบคำถามนี้ได้อย่างไร

๓. ความอ่อนน้อมถ่อมตน กับลักษณะผู้นำ ผสมผสานกันได้หรือไม่

๓.๖ ความสันโดษ

แนวคิดสำคัญ

บุคคลที่ยึดมั่นในความสันโดษย่อมมีสติ รู้จักควบคุมความต้องการของตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่ตนสามารถสนองตอบได้ เมื่อบุคคลรู้จักวิเคราะห์ตนเองอยู่เสมอ รู้ว่าตนมีกำลังฐานะและความสามารถเพียงใด แล้วปฏิบัติงานให้ดีที่สุดพอเหมาะกับอัตภาพ เขาย่อมประสบความสำเร็จ

ความสันโดษ นำมาซึ่งความพอเหมาะพอดีในชีวิต ช่วยให้ดวงจิตสดใสขึ้นบานอยู่เสมอ กลุ่มชนใดมีคนรักสันโดษ กลุ่มชนนั้นจะไม่มี การแก่งแย่งชิงดีกัน มีแต่ความสามัคคีปรองดองกัน เพราะคนสันโดษไม่มักมาก ไม่เห็นแก่ตัว และรู้จักพอ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. อธิบายความหมายที่แท้จริงของคำว่า สันโดษ ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาได้
๒. คัดวิเคราะห์ความคาดหวังและการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิต และกำหนดความพอเหมาะพอดี ตามสถานภาพของตนได้
๓. ฝึกฝนตนเองให้มีสติ มีเหตุผล และควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้
๔. นำแบบอย่างที่ดีของบุคคลในสังคม ที่ยึดหลักธรรมข้อสันโดษมาเป็นแนวปฏิบัติตนได้จริง

ความสันโดษ

ความสันโดษเป็นมงคลข้อที่ ๒๔ ในมงคลสูตร คาถาบาลีว่า สนฺตุฏฺฐิ จ

สันโดษหมายถึง ความยินดีในสภาพและสิ่งที่มีอยู่ เป็นความยินดีตามมีตามได้ ยินดีตามกำลังที่ตนมี ยินดีตามสมควรแก่ฐานะของตนเอง คนที่มีธรรมข้อสันโดษนี้ต้องเป็นผู้ที่รู้จักตนเอง มีฉันทะ คือ ความพอใจที่จะได้ทำการงานอย่างเต็มกำลังความสามารถควบคู่กันไปด้วย ความสันโดษจึงมิใช่ความเกียจคร้าน เฉื่อยชา และมีใช้การหลีกจากสังคมไปอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นธรรมที่ทำให้บุคคลเข้าใจตนเอง จิตใจสงบเพราะรู้จักพอ คนที่มีความสันโดษจึงเป็นคนที่ทำงานเต็มกำลังความสามารถและพอใจในผลงานที่ตนได้กระทำแล้วด้วยดี

เหตุผลที่หลักธรรมข้อสันโดษเป็นหัวข้อที่นักเรียนมักจะจะได้เรียนซ้ำ ๆ กันนี้ เพราะความเข้าใจที่ผิดเพี้ยนของคนทั่วไปซึ่งตีความหมายว่า ความสันโดษทำให้คนมีพฤติกรรมเฉื่อยชาขาดความกระตือรือร้นและเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาตนเองและประเทศชาติ บางคนเข้าใจว่าคนที่ถือสันโดษคือคนที่ปลีกตนออกจากสังคม เป็นคนที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ และเป็นคนที่มีพฤติกรรมแปลกไปจากคนส่วนใหญ่ ความเข้าใจผิดเช่นนี้เกิดขึ้น เพราะการศึกษาย่างผิวเผินและจับประเด็นจากถ้อยคำบางคำแล้วนำไปตีความ ซึ่งไม่ตรงกับความหมายของธรรมข้อสันโดษอย่างแท้จริง

หนังสือมงคลดถุที่ปณี ได้อธิบายถึงธรรมข้อสันโดษว่ามีทั้งสันโดษของพระภิกษุสงฆ์ และสันโดษของบุคคลธรรมดา ในแง่ของพระภิกษุนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดข้อธรรมเรื่องสันโดษไว้อย่างเข้มงวดมาก โดยเน้นให้ภิกษุเป็นผู้มีกนายน้อย สันโดษ เลี้ยงง่าย และประพฤติตนในกุศลธรรม ทรงเน้นให้พระภิกษุเป็นผู้มีกนายน้อยในปัจจัย เช่น จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชเป็น

ผู้มักน้อยในรูป รส กลิ่น เสียง และมักน้อยในมรรคผลที่บรรลु พระศาสดาทรงกล่าวว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าความเป็นผู้มักน้อยนี้เป็นแบบแผนประเพณีของเรา” คำอธิบายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นผู้มักน้อยทั้ง ๔ ประการนี้ ค่อนข้างลึกซึ้งและมุ่งเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ จึงยังไม่นำมาชี้แจงแก่นักเรียนในบทเรียนนี้

ธรรมข้อสันโดษที่ฤๅษีหรือผู้ครองเรือนโดยทั่วไป ควรนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นมงคลของชีวิตสืบไปนั้นมีความหมายคือ การรู้จักพอ รู้จักประมาณ ไม่มักมาก ยินดีในของที่ตนมี และยินดีในของที่ตนได้มาจากการทำงานตามกำลังความสามารถของตน ธรรมเรื่องสันโดษนี้สอนให้บุคคลได้ฝึกขจัดความโลภ ฝึกจิตของตนให้รู้จักจำกัดความทะยานอยากที่เกินกว่าความสามารถพื้นฐานของตน นักเรียนคงมีความคุ้นเคยกับคำว่า ความอยากได้ อยากเป็น อยากมี ความปรารถนา ความยินดี ความกำหนด ความใคร่ ฯลฯ ความรู้สึกเหล่านี้แผ่ขยายกว้างไกลและสูงขึ้นจนหาขอบเขตมิได้ ความต้องการในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ความทะเยอทะยานที่จะไขว่คว้าหาลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มีมากเหลือเกินในชีวิตของเรา ได้มาเท่าใด ไม่รู้จักเพียงพอ ยิ่งได้ ยิ่งอยากได้มากขึ้น จนในที่สุดความโลภนี้เองทำให้เกิดความมัวเมา เกิดการดิ้นรน จิตใจเร่าร้อน ชัดส่าย ไม่มีความสงบ เมื่ออยากได้แล้วไม่ได้ อยากมีแล้วไม่มี อยากเป็นแล้วไม่ได้เป็น ก็เกิดความผิดหวังทุกข์ร้อนแสนสาหัส จนกล้ากระทำการที่ชั่วร้าย ธรรมข้อสันโดษจึงเป็นธรรมที่สำคัญมากในชีวิตประจำวัน เพราะช่วยให้เรารู้จักวิเคราะห์ตนเองและมีความพอดี เนื่องจากควบคุมจิตใจอยู่เหนือความโลภได้

คนเรานั้นยากนักที่จะรู้จักพอ นักเรียนอาจจะบอกว่าขณะนี้ถ้าใครเปิดบัญชีเงินฝากธนาคารออมสินให้สัก ๑,๐๐๐ บาท นักเรียนจะดีใจมากและคงจะมีความสุข แต่เมื่อนักเรียนมี ๑,๐๐๐ บาท ก็ต้องอยากได้เพิ่มเป็น ๒ - ๓ - ๔ - ๕ เท่า เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มีเงินแล้วก็อยากได้เครื่องแต่งตัว อยากได้รถยนต์ อยากได้บ้านที่มีสวนดอกไม้บานสะพรั่ง อยากมีทุนไปเรียนต่อต่างประเทศ อยากเรียนจบปริญญาเอก อยากเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด อยากเป็นอธิบดี ฯลฯ ความอยากจะเพิ่มเช่นนี้ไม่มีที่สิ้นสุดและเพิ่มทีละมาก ๆ จนเกินกว่าที่จะสนองความอยากนั้นได้

สภาพที่เต็มไม่เต็ม หรือถมไม่รู้จักเต็ม มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑ ไฟไม่อาจให้เต็มได้ด้วยเชื้อ

๒ มหาสมุทรไม่อาจให้เต็มได้ด้วยน้ำ

และ ๓ คนมักมากไม่อาจให้เต็มได้ด้วยปัจจัยทั้งหลาย

คำกลอนบทหนึ่งเขียนไว้ว่า

“หัวใจหนึ่งเนียนนุ่มชุ่มเลือดเนื้อ
มันกว้างแคบขลาดกลัวอยู่อาจิน

ไม่น่าเชื่อสอดใส่ได้หมดสิ้น
ด้วยแรงดันกระเลือกกระสนของคนเรา”

(สุนน อมรวิวัฒน์)

คนที่ไม่รู้จักประมาณตนและโลกมากนั้น มักมีความเข้าใจว่า ถ้าได้มีอะไรมา ๆ แล้วต้องมีความสุขอย่างแน่นอน ความเข้าใจเช่นนี้ควรพิจารณาอย่างยั้งว่าเป็นความจริงหรือไม่ คนที่มีเงินนับพันล้านบาท คนที่มีที่ดินนับพันไร่ ชายที่มีภรรยามากมาย คุณหญิงคุณนายที่มีข้าทาสบริวารแวดล้อมนั้นมีความสุขจริงหรือ อะไรก็ตามที่มากเกินไปย่อมล้นและเหลือ อะไรที่น้อยเกินไปย่อมขาดและขัดสน พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้คนดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง คือยึดถือความพอเหมาะพอควรทุกวันทุกขณะเรามีความรักในการทำงานและทำให้ดีที่สุด เต็มกำลัง เต็มความสามารถ ผลแห่งการทำความดีย่อมเกิดขึ้นแน่นอน ไม่จำเป็นต้องวิ่งเต้นเส้นสายหรือบนบานศาลกล่าวให้ได้สิ่งที่ไม่ควรจะได้

สันโดษจึงเป็นธรรมที่สอนคนให้มีความสุขพอใจในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น จากการกระทำที่ดีที่สุดของตนแล้ว เมื่อมีความสุขใจก็สามารถประคองจิตใจสงบเยือกเย็น พ้นจากความวุ่นวาย และลดความเห็นแก่ได้ที่จะกอบโกยเอาทุกสิ่งมาเป็นของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

คนที่มีสันโดษจึงเป็นคนที่ยังสุข มีความเจริญในชีวิต เพราะรู้จักหมั่นทำงานตามประมาณของตน

ประเด็นอภิปราย

- มีประเด็นโต้แย้งว่า วิทยุหนุ่มสาว เป็นวิทยุที่ต้องมีความทะเยอทะยาน เพื่อผลักดันให้มุมานะในการศึกษา และการก่อร่างสร้างตัว ธรรมะข้อสันโดษจึงเหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วมากกว่า

จงแสดงความคิดเห็นต่อข้อความข้างต้น

- สันโดษ เป็นธรรมะที่ส่งเสริมการพัฒนาตน และการพัฒนาสังคม เพราะสันโดษไม่สกัดกั้นความเพียร ไม่หยุดยั้งความอุตสาหะ ไม่ขวางกั้นความใฝ่รู้ใฝ่เรียน สันโดษส่งเสริมให้บุคคลและสังคมพัฒนาไปตามสภาพ ตามเหตุผล โดยหมั่นวิเคราะห้บทวนตลอดกระบวนการ

จงแสดงความคิดเห็นต่อข้อความข้างต้น

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

นักเรียนควรแสวงหาความรู้เพิ่มเติมโดยวิธีต่อไปนี้

๑. ศึกษาประวัติของบุคคลสำคัญ บุคคลดีเด่น และพระสงฆ์ แล้ววิเคราะห์หลักธรรมข้อสันโดษ ซึ่งปรากฏอยู่ในประวัติชีวิตและการทำงานของท่าน

๒. สนทนากับพระสงฆ์ หรือผู้ใหญ่ที่มีความเข้าใจในหลักธรรมข้อนี้

๓. ช่วยกันค้นคว้าตัวอย่างจากข่าวและเหตุการณ์ที่แสดงถึงความโลภ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ และเสนอวิธีแก้ไข

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ความอยากได้ ความหวัง และความใฝ่ฝัน เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นได้เสมอในชีวิตของเรา เราต้องมีสติ ยังคิดไตร่ตรอง เข้าใจสภาพ ฐานะ ความเป็นไปได้ และความสามารถของตนเอง แล้วปฏิบัติเพื่อก้าวไปสู่จุดหมายนั้นอย่างรอบคอบมั่นคง

คำถาม

๑. ธรรมะข้อ “สันโดษ” ช่วยระงับความเศร้าหมองของจิตใจ คือ ความฟุ้งซ่าน ความน้อยใจ ความเสียใจ และความเคียดแค้น ได้อย่างไรบ้าง

๒. คำว่า พอดี พอเหมาะ พอควร หมายความว่าอย่างไร สัมพันธ์กับความสันโดษอย่างไร

๓.๗ ความอดทน

แนวคิดสำคัญ

“สภาพใดย่อมข่ม คือปราบปรามบาปธรรม มีพยาบาท ความเบียดเบียน ความถือตัว ความกระด้าง เป็นต้น สภาพนั้นเชื่อว่าทมะ คือขันติ”

(ฎีกาอุปปิฎณาสก)

“บุคคลฆ่าความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศกในกาลไหน ๆ ฤๅษีทั้งหลายย่อมไม่สรรเสริญ การลบหลู่ บุคคลควรอดทนคำหยาบคายที่เขากล่าวแล้วของชนทั้งปวง สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวว่าความอดทนนั้นว่าสูงสุด

(สรวังคชาดก)

“ประโยชน์อะไรยิ่งกว่าขันติไปย่อมไม่มี ผู้ใดแลเป็นผู้มีกำลังย่อมอดกลั้นถ้อยคำของผู้อ่อนกำลังได้ บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า ขันติของบุคคลนั้นว่ายิ่ง เพราะคนอ่อนกำลังย่อมรุกรานได้เป็นนิจ”

(อรรถกถาสักกสังยุติ)

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. อธิบายความหมายและประโยชน์ของความอดทนได้

๒. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการควบคุมพฤติกรรมและควบคุมจิตใจของตนเอง
ในวิถีดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

๓. วิเคราะห์สภาพและเหตุการณ์ที่บุคคลต้องเผชิญด้วยความอดทน จึงจะสามารถ
แก้ปัญหาของชีวิตได้

ความอดทน

ความอดทน เป็นมงคลข้อที่ ๒๗ ในมงคลสูตร คาถาบาลีว่า ขนฺตี จ

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวบทหนึ่ง มีความไพเราะและ
สอนใจเราอย่างดียิ่ง มีใจความว่า

“ทางไปสู่เกียรติศักดิ์ จักประดับดอกไม้ม
หอมหวานชวนจิตไซรั ไปมี”

จุดหมายอันสูงส่งของชีวิตที่เรามุ่งหมายก้าวไปให้ถึงนั้น ย่อมท้าทายให้เราความมานะ
บากบั่นอยู่เสมอ อุปสรรคขวากหนามที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องธรรมดาที่เราต้องกล้าเผชิญ และรู้จักแก้ปัญหา
ด้วยจิตใจที่สงบ ธรรมอันเป็นมงคลข้อหนึ่ง คือ ขันติ ความอดทน จึงเป็นคุณธรรมที่นำความสำเร็จ
และความเจริญมาสู่ผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างแท้จริง

มนุษย์เราดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ๓ ประเภท

ประเภทแรก คือสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทุ่งนา ป่าเขา ความร้อน
หนาว อบอุ่น อบอ้าว ฝน พายุ ต้นไม้ สัตว์นานาชนิด

ประเภทที่สอง คือสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุและเทคโนโลยี เช่น บ้านเรือน เครื่องใช้ รถ โต๊ะ
เก้าอี้ เป็นต้น

ประเภทที่สาม คือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันซึ่งมีบุคคลหลายประเภทต่างจิตใจ และมีนิสัย
แตกต่างกันไป

เมื่อเราต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งสามประเภทนี้ เราก็จะประจักษ์แจ้งในไตรลักษณ์
คือพบว่าสิ่งแวดล้อมและตัวเรานั้นมีความเปลี่ยนแปลงและแปรปรวนอยู่ตลอดเวลา มีปัญหาและ

ความขัดแย้งที่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนรำคาญอยู่เสมอ และทุก ๆ สิ่งก็อยู่เหนือความควบคุมของตัวเรา เราไม่สามารถบังคับให้ทุกอย่างเกิดขึ้นและเป็นไปตามใจเราปรารถนาได้

เพียงแค่การเดินทางจากบ้านไปโรงเรียน และจากโรงเรียนกลับบ้านนักเรียนก็ต้องเผชิญกับสภาพที่ไม่พึงปรารถนามากมาย นับตั้งแต่ต้องตื่นแต่เช้าเพื่อจะทำกิจวัตรเสร็จแล้วออกเดินทางโดยเร็ว นักเรียนบางคนต้องขึ้นรถประจำทางที่เบียดเสียดแออัด ต้องเผชิญกับคนโดยสารที่เห็นแก่ตัวและหยาบคายกับนักเรียนหญิง นักเรียนบางคนต้องเดินหรือถีบจักรยานไปตามถนนที่ขรุขระมีฝุ่นฟุ้ง ต้องหลบหลีกรถยนต์ที่แล่นเร็วเหลือเกิน ตอนบ่ายอากาศยิ่งร้อนอบอ้าว ฝนตกหนัก น้ำท่วม กว่าจะเดินทางไประหว่างโรงเรียนมาถึงบ้านแต่ละวันก็แทบจะเอาชีวิตไม่รอด แต่นักเรียนก็ยังไปโรงเรียนอยู่ได้ทุกวัน ธรรมที่ทำให้นักเรียนสามารถต่อสู้กับความเหน็ดเหนื่อย หิวโหย ความยากลำบาก นานับการได้ คือธรรมข้อที่ว่าด้วย ขันติ

ในบรรดาสິงแวดล้อมทั้ง ๓ ประเภทดังกล่าวข้างต้น คือธรรมชาติ วัตถุ และคนนั้น คนที่แวดล้อมเราอยู่ทั้งที่บ้าน ที่โรงเรียน ในสังคมเป็นผู้ก่อปัญหา ยั่วยุให้โกรธ ข่มขู่ด่าว่าให้ขัดเคือง และแสดงกิริยาที่ทำให้เราเกิดความไม่พอใจมากที่สุด เมื่ออยู่ที่โรงเรียนเราต้องพบครูใหญ่ ครูเจ้าหน้าที่บริการด้านต่าง ๆ และเพื่อนนักเรียน บุคคลเหล่านี้ย่อมจะไม่กระทำทุกอย่างตามใจเรา ย่อมจะขัดแย้งและขัดใจเราไม่เรื่องใดก็เรื่องหนึ่งอยู่เป็นนิจ เราจะหลีกเลี่ยงหนีจากเขาไปก็ไม่ได้ และเราจะบังคับให้เขาปฏิบัติตามความประสงค์ของเราก็ไม่ได้อีกเช่นกัน เราจึงต้องฝึกหัดการปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุข หลักสำคัญข้อหนึ่งของการปรับตัว คือ ขันติ

สภาพอารมณ์ที่ยั่วยุให้บุคคลเกิดความท้อถอย และความโกรธมากที่สุด คือความยากลำบากและความโกรธ ในการดำเนินชีวิตประจำวันนั้นเรามักจะต้องพบกับปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดทุกข์เวทนา เช่น ร้อนจัด หนาวจัด แดดจ้า ลมแรง เหลือบยุงรบกวน ความหิวกระหาย ความน่าหวาดกลัว อันตรายจากสัตว์ร้ายและศาสตราวุธ ความเจ็บปวด เมื่อยล้าและความขาดแคลน เป็นต้น เมื่อเราต้องเผชิญกับสิ่งเหล่านี้ย่อมเกิดความสงสารตัวเอง เบื่อหน่ายท้อถอย และขาดความมานะบากบั่นที่จะประกอบกิจการให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย ธรรมข้อขันติ จึงสอนให้คนอดทนต่อปัจจัยทั้งหลายที่ก่อให้เกิดทุกข์เวทนา

ขันติ หรือ ความอดทนนั้นมีลักษณะของการข่มใจ อดใจ ควบคุมกายวาจาใจ ในสภาวะต่อไปนี้

๑. สามารถอดใจ และประคองใจไม่ให้โกรธ โลก หลงในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเป็นกามคุณทั้ง ๕ ที่สามารถยั่วยุจิตใจเราอย่างรุนแรงที่สุด วัยของนักเรียนกำลังเป็นวัยที่รักแรงโกรธง่าย และอารมณ์ร้อน ถ้าเราไม่ฝึกหัดอดทนไว้บ้างก็ย่อมจะต้องมีเรื่องทะเลาะวิวาทหรือชิงดีชิงเด่นกันอยู่เรื่อยไป

๒. สามารถอดใจไม่อาฆาตพยาบาทจองเวร ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าความเป็นจริงของชีวิตก็คือความเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ เราไม่สามารถจะบังคับให้จิตใจของผู้อื่นเป็นไปดังที่เราปรารถนา ความทุกข์จึงเกิดขึ้นได้เสมอ ทุกข์เพราะถูกทรยศหักหลัง ทุกข์เพราะถูกเยาะเย้ยดูหมิ่นเหยียดหยามกัน ทุกข์เพราะถูกทารุณจิตใจและร่างกายให้เจ็บปวด ทุกข์เพราะพ่ายแพ้อย่างจำยอม ฯลฯ เมื่อเกิดความทุกข์เช่นนี้หากเราไม่ใช้ธรรมข้อขันติกำกับไว้ จิตใจของเราจะเคียดแค้น ร้อนรนและฟุ้งซ่าน จนไม่สามารถควบคุมกิริยาวาจาของตนได้ และเราจะก่อปัญหาให้เพิ่มพูนขึ้นทุกทีเพราะความก้าวร้าวของเรา จนในที่สุดอาจฝ่าฝืนระเบียบวินัย หรือทำผิดกฎหมายบ้านเมืองได้

๓. อดทนต่อถ้อยคำที่ไม่อยากฟังหรือไม่ชอบอารมณ์ เช่น คำบ่น คำว่า คำหยาบคาย คำเสียดสี ประชดประชัน หรือคำตักเตือน ซึ่งผู้ที่ภูมิสูงกว่าก็ดี เสมอกันก็ดีหรือต่ำกว่าก็ดีแสดงต่อเรา ความอดทนจะช่วยให้เรามีสติและมีเวลายังคิดหาเหตุผล และแก้ไขปัญหาได้ การฝึกฝนตนเองให้รู้จักอดทนจะทำให้เราเข้มแข็งขึ้น ไม่เปราะบาง ไม่เป็นผู้ที่หลบหลีกการแก้ปัญหา ความอดทนทำให้เรามีความรอบคอบขึ้น ไม่หุนหันพลันแล่น ตัดสินใจอย่างบ้าบิ่น ขันติธรรมจึงเป็นธรรมที่เหมาะสมกับผู้ที่อยู่ในวัยรุ่นหนุ่มสาวอย่างยิ่ง

๔. อดทนต่อความลำบาก ความอดทนข้อนี้ได้อธิบายไว้แล้วในตอนเริ่มเรื่อง จึงขอสรุปว่า ในวัยของการก่อร่างสร้างตัวและการทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองนี้ เราต้องเป็นนักสู้ กล้าเผชิญความลำบากทั้งกายและใจ

ผู้ที่มีความอดทนนั้น เป็นผู้ที่มีลักษณะนิสัยดังต่อไปนี้คือ

(๑) โสโรตา	เป็นคนสงบเสถียร
(๒) นิวาตา	เป็นผู้ถ่อมตน
(๓) อุปฺสนฺตา	เป็นผู้ระงับความโกรธและความฟุ้งซ่าน
(๔) ทกฺขา	เป็นผู้ฉลาดในการทำงาน
(๕) อนลฺสา	เป็นคนหมั่นขยัน
(๖) สุสฺวิหิตกมฺมฺตา	มีการงานอันตั้งไว้แล้วด้วยดี

คนที่ขาดความอดทนหรือความอดกลั้น มักจะแสดงความอ่อนแอ กระสับกระส่าย บ่นเพ้อ คร่ำครวญรำพัน ดิ้นรนหงุดหงิด และขาดสติสัมปชัญญะ

ตัวอย่างของคนขาดขันติธรรมนั้นมีอยู่มากมายรอบ ๆ ตัวนักเรียน หรือแม้แต่ตัวนักเรียนเอง ทุกวันเราจะได้พบ คนช่างบ่น คนชอบทำดีทำต่อย คนบ้าบิ่น คนบ้าเลือดมีอยู่ทั่วไป แต่ก็นับว่าโชคดีที่ในหมู่คนอ่อนแอ ท้อถอย และคนที่มั่วทะลุนั้น ก็มีคนที่เข้มแข็ง อดทน ไม่โกรธ ไม่พยาบาท และมีจิตใจสงบเย็น สังคมจึงดำรงอยู่ได้ตราบจนทุกวันนี้

ความอดทน มิได้หมายความว่าถึงการยอมแพ้ และมีได้หมายถึงการละเลยต่อการแก้ปัญหา เช่น เมื่อเกิดภัยธรรมชาติ น้ำท่วม ฝนแล้ง ลมหนาวพัดกระหน่ำ เราก็จะต้องเผชิญสถานการณ์ อย่างไม่ย่อท้อและในเวลาเดียวกันก็ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหานั้น ๆ เมื่อเกิดการขัดแย้งหรือต้องได้รับความยุติธรรม เราก็ต้องแสวงหาทางประนีประนอม และปรับความเข้าใจกันโดยที่รู้จักระงับ ความรุนแรงด้วยขันติธรรม ความอดทนนั้นคู่กับความเมตตาและการใช้ปัญญา ความเมตตาช่วยให้เราไม่ ผูกใจเจ็บและไม่พยายาบท การใช้ปัญญาทำให้เรามีเหตุผล เอาใจเขามาใส่ใจเรา เราจึงทนได้ไม่ทำลาย และไม่ทำร้ายผู้อื่นและตนเอง

ขันติ ความอดทน จึงนำความเจริญมาสู่ผู้ประพฤติปฏิบัติ

ประเด็นอภิปราย

- จงอภิปรายข้อความต่อไปนี้
 ช่างร้ายเหลือทน คนอะไรไร้ความปราณี
 หากขาดน้องที่พี่ปองหนึ่งในดวงใจ ทนไม่ได้จะต้องตายลงไปพลัน
 เป็น ท.ทหารอดทน หากินกับปืนกลพิทักษ์ถิ่นแดนไทย
 ก็คนจะมาเข้าใจ ว่าเขาทำเพื่อใคร ถ้าไม่ได้ทำเพื่อคุณ
- จงอภิปรายความหมายของโคลงต่อไปนี้
 ทุกสิ่งใช้จักพ้อง ปรารภนา เราเฮย
 มีขัดมีข้องมา แมกไว้
 ทุกข์จิตทุกข์กายา บางโอกาส
 ใครหากอดทนได้ ผ่านแล้วจิตเกษม

หลวงรักษนราทร (โชค ชมธวัช)

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ศึกษาประวัติและงานของบุคคลที่มีความอดทนไม่ท้อถอย จนประสบความสำเร็จ ในกิจการ งานอาชีพ และมีชีวิตที่สงบสุข
๒. ฝึกหัดควบคุมอารมณ์ของตน โดยเจริญสมาธิภาวนา เพื่อระงับความโกรธ ความ ทะยานยาก และความหลงผิด

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

ความอดทน และการข่มใจนั้นปฏิบัติได้ยาก ต้องมีการฝึกฝนโดยเริ่มตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ เช่น ทนลำบาก ทนเบื่อบ่อย ข่มความอยากได้ เป็นต้น แล้วหัดใช้เหตุผลและหลักธรรมะข้อที่ว่าด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา มาช่วยเสริมให้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยดี

คำถาม

๑. มีสำนวนไทยกล่าวว่า “ด้านได้อายอด” และสำนวนคะนองที่ชอบพูดเล่นกันว่า “ดี้อเท่านั้นที่ครองโลก” สำนวนทั้งสองดังกล่าวนี้มีความหมายแตกต่างจากคำว่า อดทน อย่างไร
๒. คนที่อดทนต้องเป็นคนที่มีความแข็งแรงสมบูรณ์เท่านั้น ผู้ชายอดทนกว่าผู้หญิง คนอ่อนแอ ขี้โรค ย่อมอดทนไม่ได้กล่าวเช่นนั้น จริงหรือไม่
๓. คนเราย่อมมีความอดทนไม่เท่ากัน เราควรมีขีดสุดของความอดทนแค่ไหนเพียงไร จงยกตัวอย่างสภาวะที่นักเรียนทนไม่ได้

บทที่ ๔

พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

แนวคิดสำคัญ

๑. พระสงฆ์มีบทบาทในด้านการพัฒนาสังคมมาตั้งแต่พุทธกาล โดยมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ประชาชน
๒. นับแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงปัจจุบัน พระสงฆ์ก็มีบทบาทในการพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรม
๓. การปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ให้ถูกต้องถือเป็นหน้าที่ของชาวพุทธที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. มีความรู้และความเข้าใจในบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ สามารถอธิบายกิจกรรมและผลงานที่เกิดจากการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ได้
๒. มีความเลื่อมใสศรัทธาในบทบาทของพระสงฆ์ด้านการพัฒนาสังคม สามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้
๓. มีความรู้ความเข้าใจในมารยาทและวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องต่อพระสงฆ์ สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

หลังจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ทรงประกาศพระศาสนาเป็นเวลาถึง ๔๕ ปี โดยทรงเผยแผ่หลักธรรมคำสอนที่มีประโยชน์แก่มหาชน เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความสิ้นทุกข์และสิ้นอาสวะกิเลส ทำให้ผู้ที่พระองค์ทรงสั่งสอนได้รับประโยชน์ตามสมควร นอกจากนี้ ผู้ที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็คือเหล่า

สาวกสงฆ์ผู้ได้รับการสั่งสอนจากพระองค์จนบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล โดยพระองค์จะทรงส่งพระสาวกสงฆ์เหล่านี้ไปประกาศพระศาสนาว่า

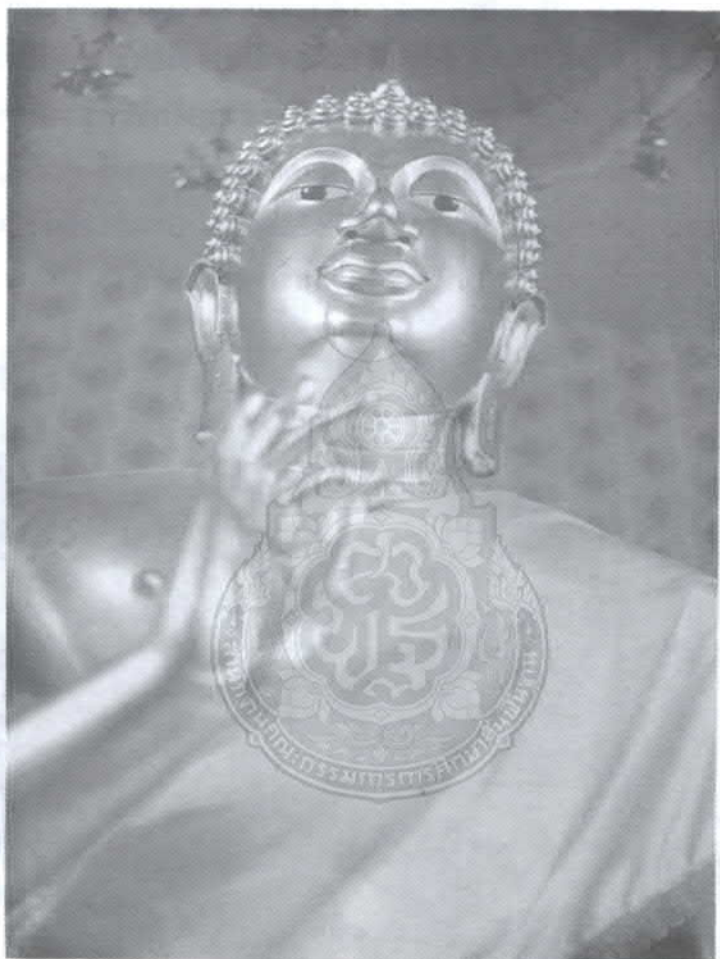
“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และอนุเคราะห์ชาวโลก...”

จากพุทธดำรัสนี้ สามารถถือได้ว่าเป็นเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกสงฆ์และพระสงฆ์ในปัจจุบัน คือ ทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์เกื้อกูลและมีความสุข โดยในพุทธกาลนั้น จะเน้นไปที่การทำให้ประชาชนในอินเดียสมัยนั้นได้หันมาปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา การให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง การมีชีวิตที่ปราศจากความทุกข์ เป็นต้น ซึ่งนักเรียนจะพบโดยทั่วไปในการศึกษาพุทธประวัติและประวัติพระสาวกต่าง ๆ

เมื่อประชาชนเหล่านั้นได้ยอมรับและปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ก็ย่อมได้รับประโยชน์และความสุขตามสมควรแก่การปฏิบัติ เช่น เดิมเป็นคนตระหนี่ยอมมีความหวาดระแวง มีความกลัว มีความอยากได้ทำให้จิตและสภาพความเป็นอยู่ไม่มีความสุข แต่เมื่อได้นับถือและปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนาก็กลายเป็นคนใจบุญ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทำให้จิตมีความเบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีส่วนในการพัฒนาสังคมของอินเดียในสมัยนั้น ให้มีความสุข สงบสุข ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิมเป็นอันมาก

ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน หน้าที่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์และความสุขของมหาชนดังกล่าว แม้จะเป็นสิ่งที่พุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาทุกคนจะต้องปฏิบัติ แต่ผู้ที่มีบทบาทในเรื่องนี้อย่างชัดเจนก็คือ ภิกษุสงฆ์จนกระทั่งปัจจุบันนี้

คนไทยเคารพกราบไหว้พระพุทธรูป

สำหรับประเทศไทย หลังจากที่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้เข้ามาเผยแผ่ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแล้ว ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ของประเทศได้หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาโดยตลอด จนกระทั่งอาจกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา มีความเป็นอยู่วัฒนธรรม ประเพณีผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ดังนั้น วัดและพระสงฆ์จึงเป็นศูนย์กลางของสังคมไปโดยปริยาย จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จะเห็นว่า วัดและพระสงฆ์จะเป็นผู้มีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก กล่าวคือ

ด้านการศึกษา วัดจะเป็นศูนย์ให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กผู้ชาย จะมีโอกาสได้เรียนหนังสือจากการบวชเป็นสามเณร โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน ต่อมา เมื่อการศึกษาได้ขยายตัวขึ้น วัดและพระสงฆ์ก็ยังมีบทบาทในการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน โดยตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด สอนวิชาการทั่วไปแก่เด็กทั้งชายและหญิง ตลอดจนให้การช่วยเหลือ ด้านอื่น ๆ ตามสมควร เช่น การมอบทุนการศึกษา เป็นต้น แม้ในปัจจุบัน รัฐบาลจะได้เข้ามา จัดการศึกษาเองทำให้บทบาทของพระสงฆ์ในด้านนี้ลดน้อยลงไปบ้างแต่ก็ไม่ถึงกับหมดไป ซึ่ง เราจะเห็นว่า วัดบางแห่งก็ยังเป็นผู้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเอง บางแห่ง ก็ได้ปรับเปลี่ยนไปจัดการศึกษาในรูปแบบอื่น เช่น ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา วันอาทิตย์ การจัดอบรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น บางแห่งก็ส่งบุคลากร คือ พระสงฆ์ เข้าไปสอนหรืออบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนในสถานศึกษาต่าง ๆ

บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการศึกษา

นักเรียนจะเห็นได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในด้านการให้ศึกษาจะมีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มากบ้างน้อยบ้างตามวิวัฒนาการของแต่ละยุคสมัย และเนื่องจากการศึกษาถือว่าเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคมด้านอื่น ๆ พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ให้การศึกษาจึงถือว่าเป็นผู้มีบทบาท ต่อการพัฒนาสังคมด้วยเช่นกัน

ด้านการเป็นอยู่ซึ่งรวมไปถึงทุกด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ การดำรงชีพ เป็นต้น ในอดีต พระสงฆ์จะมีบทบาทในด้านนี้เนื่องจากวัดจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนดังกล่าวแล้ว พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน เพราะเป็นผู้ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือเชื่อถือ ฟัง ดังนั้น แม้พระสงฆ์จะไม่มีบทบาทโดยตรงในการไปช่วยชาวบ้านประกอบอาชีพ แต่พระสงฆ์ก็มีบทบาทในด้านการให้คำปรึกษาแนะนำการประกอบอาชีพ การดำรงตนในชีวิตประจำวัน และงานที่ต้องอาศัยการรวมตัวของประชาชนช่วยกันทำ พระสงฆ์จะทำหน้าที่นี้ได้ดี เช่น ขุดลอกคลอง สร้างถนน ขุดบ่อน้ำ ปรับปรุงพื้นที่ รวบรวมทุนทรัพย์ในการสร้างสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน

กิจกรรมหรือผลงานด้านการพัฒนาสังคมโดยพระสงฆ์ที่พบอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน ได้แก่

- การสร้างโรงเรียนหรือสถานศึกษา รวมทั้งกิจกรรมที่ส่งเสริมการศึกษา เช่น การสร้างอุปกรณ์การเรียน การมอบทุนการศึกษา เป็นต้น
- การจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ
- การสร้างโรงพยาบาล สถานือนามัย ตลอดจนอุปกรณ์การรักษาพยาบาล
- การสร้างถนนหนทาง ศาลาที่พัก แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้
- การสร้างแหล่งบริการด้านความรู้ เช่น หอกระจายข่าว ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุด ฯลฯ

- การจัดการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การใช้ระบบสหกรณ์ การตั้งธนาคาร โคกระบือ เป็นต้น

การพัฒนาอีกด้านหนึ่งที่จะต้องกล่าวไว้ ณ ที่นี้ คือ การพัฒนาจิตใจของคนในสังคม ซึ่งถือเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาสังคม ในปัจจุบัน แม้รัฐบาลจะมีหน่วยงานหลายหน่วยที่เข้ามาช่วยในการพัฒนา แต่การพัฒนาเหล่านั้นก็จะมุ่งเน้นการศึกษาด้านกายภาพเป็นหลัก เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำที่ดิน การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาด้านสาธารณสุข เป็นต้น ส่วนการพัฒนาจิตใจนั้นยังไม่มีหน่วยงานใดจะมีบทบาทเด่นชัดเท่ากับพระสงฆ์ ประชาชนชาวไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทได้ให้ความสำคัญแก่พระสงฆ์ เคารพนับถือพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตใจ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ทำให้คุณธรรมจริยธรรมของชาวชนบทมีคุณค่าสูงยิ่ง ดังนั้น เราจะสังเกตได้ว่า สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชนบทจะมีความเรียบง่าย อยู่กันอย่างสันติสุข มีความจริงใจกันมากกว่าคนในเมือง ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลเนื่องมาจากการอบรมสั่งสอนของพระสงฆ์นั่นเอง

ในสถานศึกษาพระสงฆ์ยังมีบทบาทในการอบรมสั่งสอน

กล่าวโดยสรุป แม้พระสงฆ์ในปัจจุบันจะไม่ต้องเที่ยวจาริกไปยังที่ต่าง ๆ ตามพระพุทธพจน์เหมือนพระสงฆ์ในพุทธกาลก็ตาม แต่พระสงฆ์ก็ยังทำหน้าที่และปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของประชาชนภายใต้เงื่อนไขของพระธรรมวินัยเช่นเดียวกับพระสงฆ์ในพุทธกาลต่างกันบ้างก็เพียงสภาพแวดล้อมและรูปแบบเท่านั้น

การปฏิบัติคนที่เหมาะสมแก่พระสงฆ์

เมื่อเราทราบแล้วว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมไทย การอนุรักษสภาพสิ่งแวดล้อม การอนุรักษวัฒนธรรมและประเพณีไทยมิให้เสื่อมสูญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางเป็นประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั่วไป ทั้งโดยส่วนตัวของพระสงฆ์ท่านก็เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นำความรู้ที่ศึกษามาเผยแผ่สั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติตามจนได้รับความสุขตามสมควรแก่การปฏิบัติ ในฐานะที่เราเป็นชาวพุทธและถือเป็นส่วนหนึ่งในบริษัททั้ง ๔ จึงควรที่จะปฏิบัติต่อพระสงฆ์ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ ทั้งในด้านการกระทำและคำพูด ในขั้นนี้จะแสดงวิธีปฏิบัติต่อพระสงฆ์โดยสรุปดังนี้

๑. การทำความเคารพด้วยการกราบและการไหว้

- การกราบ ใช้ในเมื่อนั่งอยู่กับพื้น ทั้งชายและหญิงกราบด้วยวิธีเบญจางคประดิษฐ์ กราบ ๓ ครั้ง
- การไหว้ ใช้ในเมื่อยืนอยู่กับพื้น ทั้งชายและหญิงยืนไหว้โดยค้อมตัวลงเล็กน้อย หัวแม่มือของมือที่กระพุ่มยกขึ้นจรดหน้าผาก ให้หัวแม่มือจรดหัวคิ้ว ไหว้เพียง ๑ ครั้ง

๒. การส่งของให้กับพระเรียกว่า การประเคน ชายให้ส่งด้วยมือทั้ง ๒ ข้าง ส่วนหญิงให้วางของลงบนผ้ารับประเคนที่พระถือไว้ ไม่นิยมส่งให้กับมือ ส่วนการรับของก็เช่นเดียวกัน คือ ชายรับจากมือของท่านได้ ส่วนผู้หญิงให้แบมือทั้ง ๒ รับของ

การประเคนของ

๓. การเดินสวนทางหรือเดินตามพระสงฆ์ การเดินผ่านพระสงฆ์เป็นเช่นเดียวกับมารยาทที่ปฏิบัติต่อผู้ใหญ่

๔. เมื่อไปหาพระสงฆ์ นิยมแต่งกายสุภาพเรียบร้อย โดยเฉพาะผู้หญิงไม่ควรใส่ชุดที่บาง สั้น หรือรัดรูปจนเกินไป

๕. การพูดกับพระสงฆ์ ควรพูดด้วยวาจาสุภาพอ่อนหวาน ไพเราะ ไม่ควรพูดตลกเฮฮา กระโชกโฮกฮาก หรือเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับท่าน นอกจากนี้ ผู้พูดยังควรรู้จักใช้คำพูดที่เหมาะสมกับตนเองและพระสงฆ์ด้วย คำเหล่านี้ได้แก่

- คำที่ใช้แทนตัวเอง เช่น กระผม ผม ดิฉัน เป็นต้น
- คำที่ใช้แทนพระสงฆ์ เช่น ท่าน พระคุณท่าน พระคุณเจ้า หลวงพ่อ หลวงตา เป็นต้น
- คำศัพท์เฉพาะที่ใช้กับพระ เช่น จักรกัณฐ์ ถาน เวทกัณฐ์ จำวัด อาพาธ บิณฑบาต สรงน้ำ เป็นต้น

๖. การปฏิบัติตนที่เหมาะสมและควรแก่สถานที่และโอกาสจะเป็นการแสดงความเคารพพระสงฆ์ได้โดยวิธีหนึ่ง

วิธีต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยเท่านั้น ยังมีวิธีปฏิบัติต่อพระสงฆ์ที่ถูกต้องอีกมาก นักเรียนจะต้องหมั่นศึกษาระเบียบวิธีและฝึกปฏิบัติอยู่เสมอ เพื่อจะได้แสดงออกได้อย่างถูกต้อง เป็นที่ชื่นชมแก่ผู้พบเห็นและเป็นเครื่องประกาศความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีให้ประจักษ์ต่อไป

ประเด็นอภิปราย

- การที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคมดังกล่าวข้างต้น นักเรียนคิดว่าท่านปฏิบัติเหมาะสมกับหน้าที่ของพระสงฆ์ตามที่นักเรียนได้ศึกษามาแล้วหรือไม่ และปฏิบัติดังกล่าวขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างไรหรือไม่

- กิจกรรมหรือผลงานที่เกิดจากการกระทำหรือการชักนำของพระสงฆ์ในปัจจุบันมีอะไรบ้าง

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นักเรียนควรศึกษาประวัติและผลงานของพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งที่นักเรียนรู้จักหรือเคยได้รับรู้ว่ามีผลงานด้านการพัฒนาสังคม โดยศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ แล้วนำมาเสนอในชั้นเรียน

๒. จัดทำนิทรรศการกิจกรรมหรือผลงานของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ เพื่อจะได้เข้าใจบทบาทของพระสงฆ์ในด้านนี้มากยิ่งขึ้น

๓. จัดทำนิทรรศการมารยาทที่ควรแสดงต่อพระสงฆ์ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ จะทำให้เราเข้าใจพระสงฆ์ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถนำแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ได้จากการศึกษามาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนก็จะทำให้ชีวิตของเรามีค่ามากยิ่งขึ้น ตลอดจนการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ในกรณีต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมก็จะช่วยให้เรามีมารยาทที่งดงามในสายตาของคนทั่วไป เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

คำถาม

๑. นักเรียนหญิงและนักเรียนเป็นพุทธบริษัท ๔ ประเภทใด
๒. พระสงฆ์ในพุทธกาลกับพระสงฆ์ในปัจจุบันมีบทบาทในการพัฒนาสังคมแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร
๓. หน้าที่ของพระสงฆ์ในพุทธกาลเน้นหนักในเรื่องใด
๔. บทบาทที่เด่นชัดของพระสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคือเรื่องใด
๕. องค์ประกอบ ๕ ประการของการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์มีอะไรบ้าง
๖. การกราบศพพระจะต้องกราบอย่างไร กี่ครั้ง
๗. “หัตถบาล” เกี่ยวข้องกับเรื่องใด

บทที่ ๕

ภาษาบาลี พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต และคำศัพท์ ทางพระพุทธศาสนา

๕.๑ การอ่านภาษาบาลี

แนวคิดสำคัญ

๑. การอ่านออกเสียงพยัญชนะในภาษาบาลีมี ๒ แบบคือ แบบไทยและแบบมคธ ผู้เรียนควรศึกษาทำความเข้าใจให้ถ่องแท้
๒. การฝึกอ่านภาษาบาลีบ่อย ๆ จะทำให้เกิดความชำนาญมากยิ่งขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

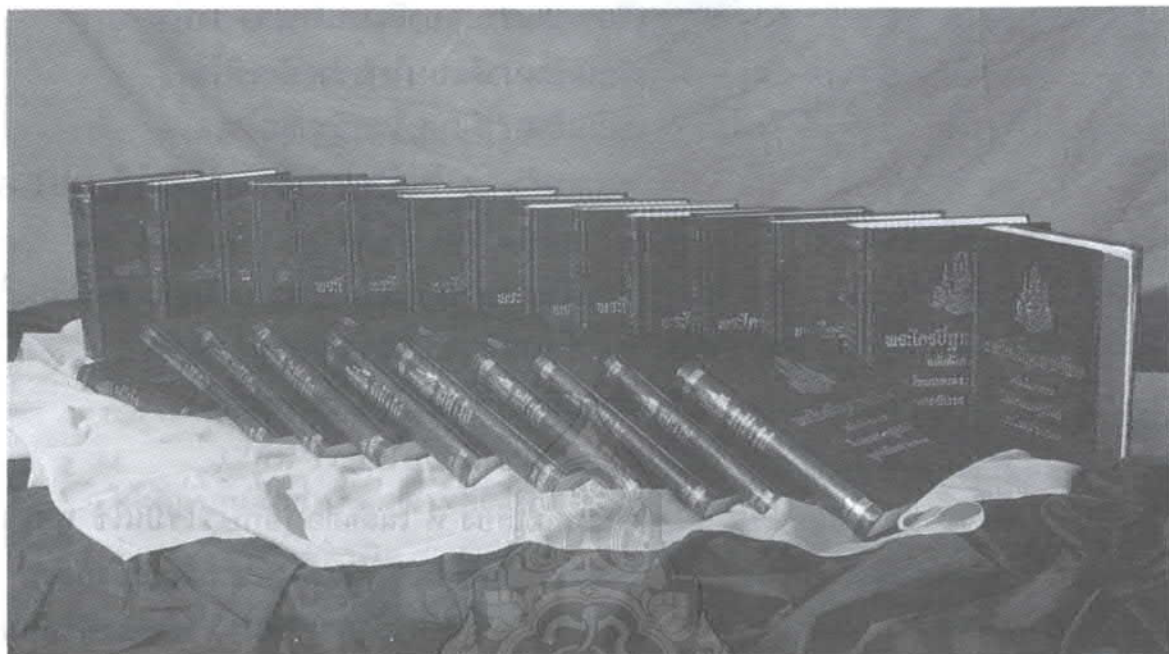
เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้ว เห็นคุณค่าและความสำคัญของภาษาบาลี สามารถอ่านภาษาบาลีทั้งแบบไทยและแบบมคธได้อย่างถูกต้อง

การอ่านภาษาบาลี

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นอย่างมาก เนื่องจากภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้จารึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมดไว้ โดยพระเถระยุคหลังพุทธกาลได้รวบรวมคำสอนทั้งหมดจัดหมวดหมู่เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ต่อมาได้มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกด้วยอักษรของชาวสิงหล และเมื่อพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ เช่น พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เป็นต้น พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์บรรจุหลักธรรมคำสอนก็แพร่หลายไปด้วย ในขั้นแรกสันนิษฐานว่าการศึกษาพระไตรปิฎกในประเทศต่าง ๆ คงเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากอักษรที่จารึกเป็นภาษาสิงหล แต่ละประเทศจึงได้ปริวรรต* อักษรสิงหลเป็นอักษรที่ใช้ในประเทศของตน ประเทศพม่าก็เปลี่ยน

*เปลี่ยนตัวอักษร เช่น เปลี่ยนอักษรโรมันว่า KAKO เป็นอักษรไทยว่า กาโก

เป็นอักษรพม่า ส่วนประเทศไทยได้เปลี่ยนพระไตรปิฎกภาษาขอมเป็นอักษรไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๕ นับเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยมีพระไตรปิฎกที่จารึกด้วยอักษรไทย

พระไตรปิฎกฉบับกรมการศาสนาจัดพิมพ์

อย่างไรก็ดี แม้พระไตรปิฎกจะถูกจารึกด้วยอักษรใดก็ตาม ภาษาที่ใช้จารึกพระไตรปิฎกก็ยังเรียกว่าภาษาบาลีอยู่ดี ดังนั้น พระไตรปิฎกของทุกประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทจะมีเนื้อหา และการอ่านออกเสียงส่วนใหญ่คล้ายคลึงกันจะต่างกันบ้างก็เพียงบางศัพท์ บางคำเท่านั้น แต่ความหมายจะเป็นอย่างเดียวกัน สำหรับประเทศไทย เฉพาะการอ่านออกเสียง ภาษาบาลีจะมี ๒ แบบ คือ

๑. ออกเสียงแบบไทย โดยออกเสียงตัวพยัญชนะ และสระทุกตัวเหมือนเสียงสระและพยัญชนะในภาษาไทย เช่น

พุทุโร อ่านว่า พุด-โท* เขียนเป็นบาลีแบบไทยว่า พุทุโร

ธมฺโม อ่านว่า ท่า-โม เขียนเป็นบาลีแบบไทยว่า ธัมโม

วิธีอ่านแบบนี้ นิยมอ่านในหมู่ของคณะสงฆ์ไทยฝ่ายมหานิกาย พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต บางส่วนในชนบท และพุทธศาสนิกชนทั่วไป

*เขียนคำอ่านตามแนวพจนานุกรมไทย บางศัพท์อาจมีเสียงเพี้ยนจากคำอ่านจริง ๆ บ้าง

๒. ออกเสียงแบบมคร โดยออกเสียงสระและพยัญชนะเกือบทั้งหมดเหมือนข้างต้น ยกเว้นพยัญชนะ ท, ท, ฐ, พ, ภ ให้อ่านออกเสียง ดังนี้

ตัว ท และ ท ให้อ่านออกเสียงเป็น ด แต่ออกเสียงเป็นวรรณยุกต์ต่ำ เช่น
ทาโน อ่านว่า ดา-โน เขียนเป็นภาษาบาลีแบบไทยว่า ทาโน
ปณฺฑิตโต อ่านว่า ปัน-ดิ-โต เขียนเป็นบาลีแบบไทยว่า ปันฑิตโต
ทุกฺโข อ่านว่า ดูกฺโข เขียนเป็นบาลีแบบไทยว่า ทุกโข

ตัว ฐ ให้อ่านออกเสียงเป็น ด ผสมกับ ห ในล้าคอ (อักษรโรมันใช้ DH) เวลาอ่านให้ออกเสียงก้อง เช่น

ธนฺ อ่านว่า ดิะ-นัง เขียนเป็นภาษาบาลีแบบไทยว่า ะนัง (ดิะ ออกเสียงก้อง)

ตัว พ ให้อ่านออกเสียงเป็น บ แต่ออกเสียงเป็นวรรณยุกต์ต่ำ เช่น

พาลานํ อ่านว่า บา-ลา-นัง เขียนเป็นบาลีแบบไทยว่า พาลานัง

พหุ อ่านว่า บ๊ะ-หุ เขียนเป็นบาลีแบบไทยว่า พหุ

ตัว ภ ให้อ่านออกเสียงเป็น บ ผสมกับเสียง ห ในล้าคอ (อักษรโรมันใช้ BH) เช่น

ภนฺเต อ่านว่า บัน-เต เขียนเป็นบาลีแบบไทยว่า ภันเต (บัน ออกเสียงก้อง)

วิธีอ่านแบบนี้นิยมอ่านในหมู่พระสงฆ์ในประเทศศรีลังกา พม่า พระสงฆ์ไทยฝ่ายธรรมยุตและมหานิกายบางส่วน ยกเว้นในพิธีที่มีทั้งพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายและธรรมยุตประกอบกันอยู่ กำหนดให้อ่านหรือสวดออกเสียงแบบไทย

สัญลักษณ์อื่นๆ เช่น นิคคหิต (¨) ฟินทุ (-) นักเรียนเคยศึกษามาแล้วในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และปีที่ ๕ ในชั้นนี้ มีข้อสังเกตเพิ่มเติมเกี่ยวกับการอ่านพยัญชนะที่มีฟินทุ (-) กำกับอยู่ ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นตัวสะกดของตัวหน้า เช่น สตฺถา (สัด-ถา) และอ่านเป็นตัวนำของคำหลัง เช่น ตฺวา (ตวา) ดังที่ได้เรียนมาแล้ว ยังมีข้อสังเกตอีก คือ

การเรียนบาลีของพระสงฆ์

ก. พยัญชนะที่มีพินทุกำกับอยู่ หากมีสระ เอ หรือ โอ กำกับอยู่ ให้ถือว่าเป็นสระของพยัญชนะตัวหลัง และพยัญชนะที่พินทุกำกับอยู่จะเป็นทั้งตัวสะกดของคำหน้าและเป็นตัวนำของคำหลังด้วย เช่น

ตุเมห อ่านว่า ตุม- มเห หรือจะเขียนว่า ตุมเห ก็ได้
วูโห อ่านว่า วูโ- หรือจะเขียนว่า วูโห ก็ได้

ข. หากคำเดิมเป็นออกเสียงกึ่งเสียง เช่น ตวา (ตวา) แม้นำไปสะกดคำอื่นก็ยังคงออกเสียงแบบเดิม และเป็นตัวสะกดของตัวหน้าด้วย เช่น

คเหตวา อ่านว่า คะ-เหต-ตวา
ผริตวา อ่านว่า ผะ-ริด-ตวา
ตสุมา อ่านว่า ตัด-สมา

คำเหล่านี้ต้องอาศัยการสังเกตและความจำเป็นพิเศษที่พบบ่อยก็คือ สุมิ, สุม่า, ตวา ฯลฯ

ให้นักเรียนฝึกอ่านข้อความต่อไปนี้ โดยอ่านทั้ง ๒ แบบ

ก. พุทธศาสนสุภาษิต

- ปณฺหาสิวิชีวิตมาหุ เสฏฺฐํ
- สฺสุสฺสุสํ ลภเต ปญฺญํ
- ปณฺญา ว ธเนน เสยฺโย

ข. กรณียเมตตสูตร (ใช้สวดแผ่เมตตาให้แก่บรรดาสรรพสัตว์ทั้งปวง)

กรณียมตฺตกุสเลน	ยฺหนฺตํ สฺนฺตํ ปทํ อภิสเมจฺจ
สกุโก อฺชฺช จ สฺหุชฺช จ	สุวโจ จสฺส มฺหฺมฺ อนุติมาณี
สฺนฺตฺสสโก จ สฺมาโร จ	อปฺปกิจฺจโจ จ สลฺลหฺกวุตฺติ
สฺนฺตฺนฺทริโย จ นิปโก จ	อปฺปคพฺโป กุเลสุ อนฺนฺคิทฺโธ
น จ ชฺชทฺทํ สฺมาจเร กิณฺญํ	เยน วิณฺญํ ปเร อฺปวเทยฺยํ
สุขิโน วา เขมิโน โหนฺตฺ	สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สฺขิตตฺตา
เย เกจิ ปาณญตฺตติ	ตสา วา ถาวรา วา อนวเสสา
ทฺธิมา วา เย มหฺนฺตา วา	มชฺฌิมา รสฺสกา อณฺุกถฺตา
ทฺธิจฺจา วา เย จ อทฺธิจฺจา	เย จ พฺรูเร วสฺนฺติ อวิพฺรูเร
ภฺตฺตา วา สฺมมเวสี วา	สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สฺขิตตฺตา
น ปโร ปรี นิภฺพเพถ	นาติมณฺเฑถ กตฺถจิ นํ กิณฺญํ
พฺยาโรสนา ปฏฺิณฺสนฺญา	นาณฺณมณฺเฑสุส ทฺทุกฺขมิจฺเจยฺย

มาตา ยถา นิยํ ปุตฺตํ

เอวมฺปิ สพฺพญฺเตสุ

เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสุมี

อุทฺธํ อโห จ ติริยญฺจ

ติฏฺฐญฺจํ นิสินฺโน วา

เอตํ สตี อธิฏฺฐเจยฺย

ทิจฺฐญฺจ อนุปคมฺม สีลวา

กาเมสุ วินยฺย เณรํ

อายุสา เอกปุตฺตมฺนฺรฺกฺเช

มานสมฺภาวเย อปริมาณํ

มานสมฺภาวเย อปริมาณํ

อสมฺพาทํ อเวรํ อสฺปตฺตํ

สยาโน วา ยาวตสฺส วิคตมิทฺโห

พรหมเมตํ วิหารํ อธิมาหุ

ทสฺสเนน สมฺปนฺโน

น หิ ชาตุ คพฺพเสยฺยํ ปุนเรตฺตีติ

ประเด็นอภิปราย

- นักเรียนคิดว่าภาษาของประเทศต่าง ๆ จะมีอิทธิพลต่อการอ่านออกเสียงภาษาบาลีในประเทศนั้น ๆ บ้างหรือไม่ จงอภิปรายแสดงเหตุผลประกอบ
- การอ่านภาษาบาลีทั้ง ๒ แบบ นักเรียนคิดว่าแบบใดจะเหมาะกับคนไทยและหากประเทศอังกฤษยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา เขาจะอ่านภาษาบาลีเหมือนกับประเทศไทยหรือไม่ เพราะเหตุใด

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. เมื่อนักเรียนอ่านภาษาไทยนักเรียนควรหัดสังเกตคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีด้วยว่า อ่านออกเสียงเหมือนหรือแตกต่างจากภาษาบาลีอย่างไร และมีศัพท์เดิมว่าอย่างไรก็จะทำให้นักเรียนชำนาญมากยิ่งขึ้น โดยค้นพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๒. คำศัพท์ภาษาบาลีที่นักเรียนอ่าน ย่อมมีความหมายในตัวทั้งสิ้น หากนักเรียนศึกษาคำแปลของภาษาบาลีที่อ่านด้วยก็จะทำให้ได้รับประโยชน์จากการเรียนภาษาบาลีมากยิ่งขึ้น

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ในชีวิตประจำวัน นักเรียนจะได้พบคำภาษาบาลีมากมาย การอ่านภาษาบาลีได้จะมีประโยชน์ต่อการอ่านคำในภาษาไทยเป็นอย่างมาก เพราะภาษาไทยส่วนใหญ่คำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้ เมื่ออ่านภาษาบาลีได้ก็จะช่วยให้อ่านภาษาไทยได้ไม่ผิดหรือผิดพลาดน้อยนักเรียนจึงควรฝึกฝนอ่านให้คล่องแคล่ว

คำถาม

๑. ให้นักเรียนอ่านออกเสียงคำต่อไปนี้ ตามวิธีอ่านทั้ง ๒ แบบ

- ๑.๑ กาเรตุวา
- ๑.๒ โจรสุมิ
- ๑.๓ สิฏขาเปตฺวาน
- ๑.๔ ลมสฺส โวห
- ๑.๕ ลทฺฐพฺ พฺยา ปาปิ
- ๑.๖ พุทฺธ ฐมฺม
- ๑.๗ กสฺมา นาคโต
- ๑.๘ โกธ ฆตฺวา สุขํ เสติ
- ๑.๙ อเสวนา จ พาลานํ
- ๑.๑๐ อนฺนุญฺเจตฺ เมธาวิ

๒. ให้นักเรียนเขียนคำภาษาบาลีในข้อ ๑ ให้เป็นภาษาบาลีสะกดแบบไทย

ตัวอย่าง เอสาห์ = เอสาห์

๓. คำภาษาบาลีต่อไปนี้ เขียนเป็นภาษาไทยว่าอย่างไร

ตัวอย่าง ทิฏฺฐิ = ทิฐิ

- ๓.๑ ปาป =
- ๓.๒ สงฺฆ =
- ๓.๓ อุปาสก, อุปาสิกา =
- ๓.๔ ปณฺหิต =
- ๓.๕ อาวาส =
- ๓.๖ รตน =
- ๓.๗ กาณฺจน =
- ๓.๘ วิญฺญาณ =
- ๓.๙ พยาปาท =
- ๓.๑๐ อุโปสถ =

๕.๒ พระไตรปิฎกในแง่กถา ๓ และศาสน์ ๓

แนวคิดสำคัญ

๑. พระไตรปิฎกสามารถพิจารณาได้หลายแง่มุม การศึกษาพระไตรปิฎกในแง่มุมต่าง ๆ จะทำให้เข้าใจพระไตรปิฎกได้ง่ายขึ้น

๒. กถา ๓ คือ สังวรราชวรรกถา ติฎฐินิเวฐนกกถา และนามรูปปริจเฉทกถา ส่วนศาสน์ ๓ คือ ยถาปรารศาสนา ยถาอนุโลมศาสนา และ ยถาธัมมศาสนา มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน ในแง่มุมที่ต่างกัน

จุดประสงค์การเรียนรู้

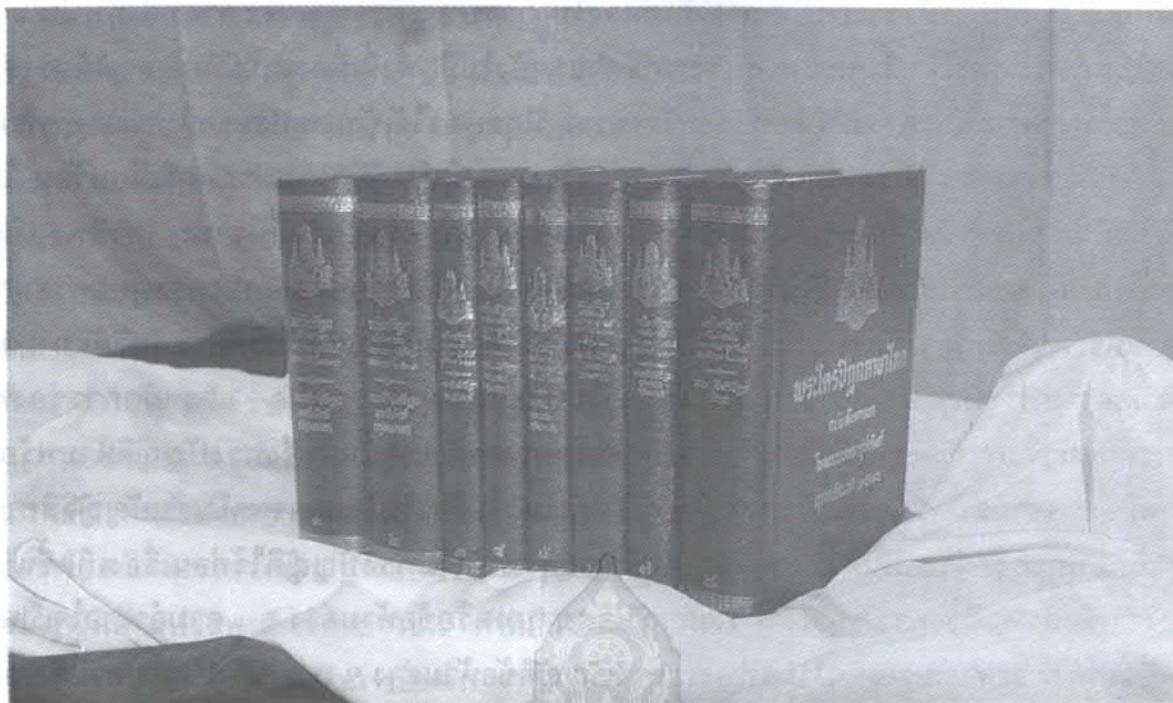
เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้ว มีความเข้าใจพระไตรปิฎกในแง่มุมต่าง ๆ กัน สามารถอธิบายความสัมพันธ์และจำแนกแง่มุมต่าง ๆ นั้น รวมทั้งสามารถนำแนวคิดการพิจารณาไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

พระไตรปิฎกในแง่กถา ๓ และศาสน์ ๓

กถา แปลว่า ถ้อยคำ เรื่องราว คำกล่าวหรือคำอธิบาย เช่น สิลกถา หมายถึง การกล่าวถึงศีล คำอธิบายเกี่ยวกับศีล สุขกถา หมายถึง เรื่องราวเกี่ยวกับสุข การกล่าวถึงความสุข เป็นต้น

ศาสน์ หรือ ศาสนา แปลว่า คำสอน คำสั่งสอน เช่น สัตถุศาสน์ คำสอนของพระศาสดา สุขศาสนา คำสอนเกี่ยวกับความสุข เป็นต้น ในปัจจุบันใช้หมายถึงลัทธิความเชื่ออย่างหนึ่ง พร้อมด้วยหลักคำสอน พิธี, องค์กร และกิจกรรมของหมู่ชน ผู้นับถือลัทธิความเชื่ออย่างนั้น ๆ ทั้งหมด หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น แต่ในที่นี้ใช้ความหมายว่า คำสอนหรือคำสั่งสอน

ดังเป็นที่ทราบโดยทั่วไปแล้วว่า พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ที่บรรจุหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมดไว้นั้นเมื่อแบ่งเป็นหมวดหมู่ใหญ่ ๆ ตามเนื้อหาจะแบ่งเป็น ๓ หมวด ซึ่งเรียกว่า ไตรปิฎก คือ คัมภีร์ ๓ คัมภีร์ ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก แต่ละปิฎกจะมีเนื้อหาต่างกัน คือ

พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก เป็นคัมภีร์ที่แสดงเกี่ยวกับศีล คือ ความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑-๘

พระสุตตันตปิฎก เป็นคัมภีร์ที่แสดงเกี่ยวกับพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่บุคคลต่าง ๆ ในแต่ละโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่าและเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙-๓๓

พระอภิธรรมปิฎก เป็นคัมภีร์ที่แสดงเกี่ยวกับหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาการล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ใด ๆ ได้แก่ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔-๔๕

เนื่องจากพระไตรปิฎกแต่ละปิฎกพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น จึงมีการพิจารณาในแง่มุมต่าง ๆ กัน โดยถือเอาตามลักษณะบางอย่าง เช่น ลักษณะการศึกษา (สิกขา) และลักษณะการแสดง (เทศนา) ดังที่นักเรียนได้ศึกษามาแล้วในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ภาคเรียนที่ ๒ ในชั้นนี้ จะให้นักเรียนได้ศึกษาพระไตรปิฎกในแง่ของการกล่าวหรือการอธิบายความ (กถา) และในแง่ของคำสอนหรือการสอน (ศาสน์) ดังนี้

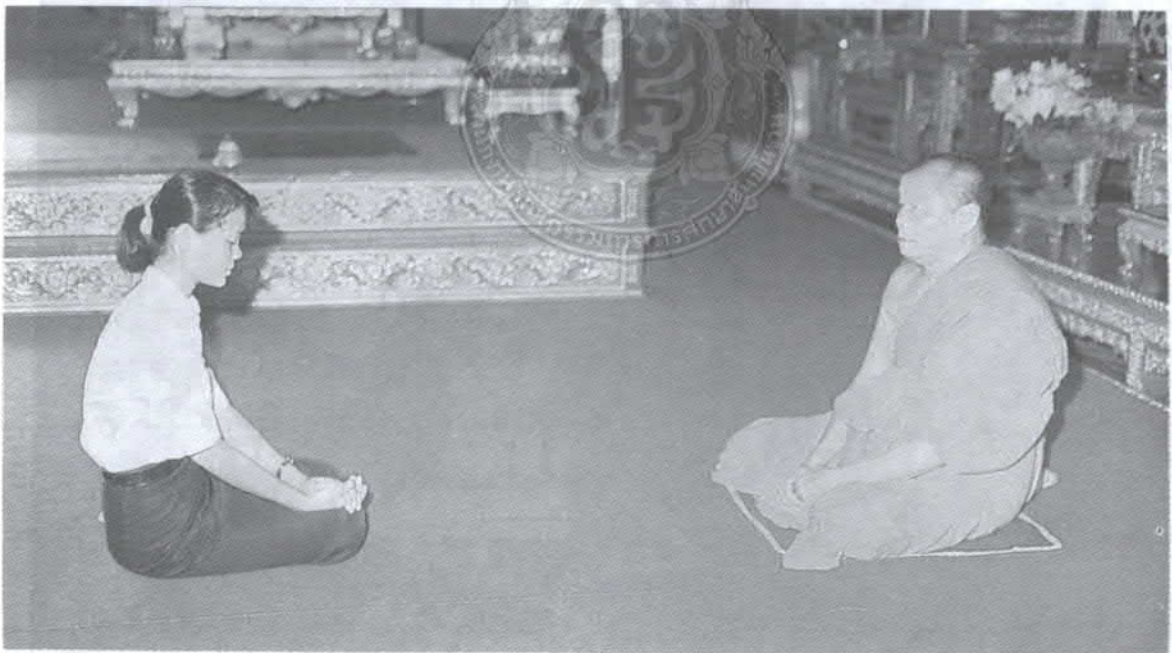
พระวินัยปิฎกเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีล ความประพฤติ เป็นต้น ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ มีทั้งบทบัญญัติที่เป็นข้อห้ามและขออนุญาต ในส่วนที่เป็นข้อห้าม ก็จะมีบทกำหนดโทษควบคู่กันไป

หนักบ้าง ปานกลางบ้าง เบาบ้าง ลดหลั่นกันลงไป การบัญญัติข้อห้ามและกำหนดโทษนั้น แต่เดิมแรกเริ่มที่พระพุทธเจ้าเริ่มประกาศพระพุทธศาสนายังไม่มี ทั้งนี้เนื่องจากมีภิกษุสงฆ์น้อย ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง มีกุลบุตรได้เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา มากยิ่งขึ้น บางส่วนได้บรรลุคุณวิเศษเป็นพระอริยบุคคลก็เป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย ไม่ก่อให้เกิดปัญหาใด ๆ แต่ภิกษุบางส่วนยังเป็นปุถุชนซึ่งมาจากครอบครัวที่มีฐานะ อาชีพ เป็นต้น รวมไปทั้งลักษณะนิสัยใจคอที่เป็นพื้นเพเดิมแตกต่างกัน เมื่อมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจึงมีความประพฤติแตกต่างกันออกไปกับในขณะนั้น ยังไม่มีข้อห้ามที่เด่นชัด จึงได้ประพฤติกันตามสบาย แต่เมื่อความประพฤติบางอย่างชาวบ้านเห็นว่าไม่เหมาะสมแก่เพศบรรพชิต และหลักการของพระพุทธศาสนาจึงพากันตำหนิติเตียน พระพุทธเจ้าทรงอาศัยเหตุนี้ จึงทรงบัญญัติห้ามพร้อมทั้งกำหนดโทษตามสมควรแก่ข้อห้ามนั้น โดยผู้เป็นต้นเหตุไม่ต้องรับโทษเพราะเป็นต้นบัญญัติสิกขาบท (อาทิกำมิกะหรือผู้ทำเป็นครั้งแรก) เหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติไว้ก่อนเรื่องเกิดขึ้นก็เพื่อป้องกันข้อครหาที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทหรือข้อห้ามต่าง ๆ ตามอำเภอใจเป็นการกดขี่ข่มเหงพระสงฆ์มากเกินไป ลักษณะการบัญญัติข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นไปตามสังคัมและหลักการของพระพุทธศาสนา โดยใช้สังคัมตัดสินว่าสมควรหรือไม่ และในส่วนของหลักการก็พิจารณาว่าเป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนามากน้อยเพียงใด ตัวอย่างเช่น

ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดเชตวัน มีคำกล่าวถึงที่อยู่ (วิหาร) ของพระอุทายีว่างดงาม มีเตียงตั้งผูกหมอน มีน้ำดื่ม น้ำใช้ตั้งไว้ดีและมีบริเวณสะอาดงดงาม พวกผู้คนจึงพากันไปชมที่อยู่ของท่านเป็นอันมาก พราหมณ์ผู้หนึ่งได้พากศริยาไปขอชมวิหารพระอุทายีก็พาชม โดยให้พราหมณ์เดินนำหน้า ส่วนภริยาเดินตามหลัง ขณะพาชมอยู่นั้นพระอุทายีซึ่งเดินอยู่หลังสุด ได้ถือโอกาสจับตอกายนาง เมื่อนางบอกสามี สามีได้โกรธและตำหนิติเตียนเป็นอย่างมาก ครั้นความทราบถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์ทรงไต่สวนความจริง เมื่อพระอุทายียอมรับ จึงทรงติเตียนแล้วบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุมิจัดทำนัตตังจับตอกทุกส่วนของร่างกายหญิง ภิกษุใดล่วงละเมิดจะได้รับโทษเป็นอาบัติสังฆาทิเสสซึ่งเป็นโทษขนาดกลาง

อนึ่ง บางกรณีเมื่อภิกษุประพฤติมารยาทใด ๆ ที่ไม่สมควรแก่หลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น ฆ่าตัวตาย อวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน พระองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามล่วงละเมิดไว้ด้วย หรือแม้แต่มารยาทเล็ก ๆ น้อย เช่น มารยาทในการฉันอาหาร มารยาทในการแสดงธรรม ก็ทรงบัญญัติห้ามประพฤติไว้ด้วย เช่น ห้ามยืนถ่ายอุจจาระ บัสนวาระ ห้ามฉนข้าวเลียมือ และเลียริมฝีปาก ไม่นั่งรัดเข้าในบ้าน เป็นต้น

การสำรวมขณะที่นั่งต่อหน้าพระสงฆ์

เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระวินัยปิฎกไว้เพื่อภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ประพฤติตามมิให้ล่วงละเมิด พระวินัยปิฎกจึงเรียกว่า สังวรวิสัยหรือสังวรกถา แปลว่า การกล่าวเกี่ยวกับการ

สำรวมและการไม่สำรวมความประพฤติ ทั้งพระวินัยปิฎกนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนและทรงบัญญัติสิกขาบทพร้อมทั้งกำหนดโทษไว้ตามสมควรแก่ความผิด จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ยถาปราชสาสนา ซึ่งแปลว่า คำสั่งสอนตามความผิดต่าง ๆ

พระสูตรตันตปิฎกเป็นคัมภีร์เกี่ยวกับพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลต่าง ๆ ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ กัน พระธรรมเทศนาเหล่านี้ พระองค์ทรงแสดงโดยพิจารณาถึงอริยาศัย สันดาน ความประพฤติและความโน้มเอียงทางจิตของแต่ละบุคคล แล้วจึงแสดงธรรมโปรดให้เหมาะสมกับพื้นฐานด้านจิตใจและความประพฤติของเขา เช่น ทรงแสดงทศ ๖ ทางพระพุทธศาสนาแก่สังคาลกมาณพท์ที่กำลังไหว้ทิศอยู่ ทรงแสดงการปฏิบัติตามทางสายกลางโดยเว้นการปฏิบัติที่ทำตนให้ลำบากเกินไปและการหมกมุ่นอยู่ในความสุขจนเกินไปแก่พระปัญจวัคคีย์ ผู้เคยผ่านการปฏิบัติตนเช่นนั้นมาก่อน หรือแม้การทรงสอนเรื่องไฟคือ ราคะ โทสะ และโมหะว่าเป็นของร้อนแก่ชฎิล ๓ พี่น้องผู้เคยบูชาไฟมาก่อน เหล่านี้เป็นต้น เพราะเหตุนี้ พระสูตรตันตปิฎกจึงมีชื่อเรียกว่า ยถาอนุโลมสาสนา ซึ่งแปลว่า การสอนตามสมควร ได้แก่ การสอนตามอริยาศัย สันดาน ความประพฤติ เป็นต้น ดังกล่าวแล้ว

พระพุทธเจ้าแสดงธรรม

อนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดบุคคลต่าง ๆ เหล่านั้น ย่อมจะทำให้เขามองเห็นตามความเป็นจริง ไม่ถือผิดปฏิบัติผิดอีกต่อไป ดังนั้น พระสูตรตันตปิฎกจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทิฏฐินิเวรณกถา ซึ่งแปลว่า การกล่าวหรือการอธิบายเพื่อแก้หรือคลายความเห็นผิด

ส่วนพระอภิธรรมปิฎกเป็นคัมภีร์ที่แสดงเกี่ยวกับสภาวะธรรมล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล สัตว์ สถานที่ใด ๆ เช่น จิตมีกี่ดวง ธรรมที่เกิดขึ้นกับจิตหรือเจตสิกมีเท่าไร เกิดขึ้นอย่างไร ขันธ์ ๕ เป็นอย่างไรบ้าง เป็นต้น การตรัสในลักษณะนี้เป็นการกล่าวถึงสภาวะล้วน ๆ อันเป็นหลักวิชาการ โดยไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล สัตว์ สถานที่ดังกล่าวแล้ว ดังนั้นพระอภิธรรมปิฎกจึงเรียกว่า ยถาธัมม-
 าสานา แปลว่า การสั่งสอนตามธรรม คือ ตามสภาวะที่เป็นอยู่จริง ๆ ไม่มีเรา ไม่มีเขา มีแต่
 สภาวะธรรมเท่านั้น ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ตัวของนักเรียนกับเพื่อนเป็นเพียงสภาวะรวมกันอยู่
 ของธาตุทั้ง ๔ และนามธรรมอื่น ๆ อีกหลายอย่าง การกำหนดว่าตัวเราหรือตัวเขาเป็นเพียง
 สมมติเท่านั้น

อีกอย่างหนึ่ง ในอภิธรรมปิฎกนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงสภาวะธรรมล้วน ๆ เมื่อสรุปจะมี
 เพียง ๒ ประเภทเท่านั้น คือ รูป หมายถึงส่วนที่จะต้องสลายไปเพราะปัจจัยต่าง ๆ หรือสิ่งที่
 เป็นรูปร่างพร้อมลักษณะอาการของมัน และนามคือสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง คือ จิต เจตสิกและนิพพาน
 โดยไม่เอ่ยถึงบุคคล สัตว์ สิ่งของใด ๆ ทำให้การจะยึดมั่นว่าตัวเราของเราหายไป ดังนั้น พระ-
 อภิธรรมปิฎกจึงเรียกว่า นามรูปปริจเฉทกถา ซึ่งหมายถึง การกล่าวอธิบายโดยกำหนดเพียง
 นามและรูปเท่านั้น

ประเด็นอภิปราย

- การกำหนดพระไตรปิฎกในแง่มุมต่าง ๆ นี้มีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจในพระไตรปิฎก
 อย่างไรหรือไม่ จงอภิปราย
- การเริ่มต้นศึกษาพระไตรปิฎก ควรจะศึกษาที่ปิฎกใดก่อน เพราะเหตุใด จงอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

- นักเรียนควรรหาโอกาสศึกษาพระไตรปิฎก โดยศึกษาเพียงเล่มใดเล่มหนึ่งของแต่ละ
 ปิฎก แล้วพิจารณาเปรียบเทียบในแง่ของกถาและศาสนาว่าจะตรงกับที่จำแนกไว้หรือไม่หรือ
 แตกต่างกันอย่างไร
- นักเรียนควรช่วยกันทำแผนภูมิแสดงพระไตรปิฎกในแง่มุมต่าง ๆ คือ เทศนา ๓
 สิกขา ๓ กถา ๓ ศาสน์ ๓ เพื่อแสดงเปรียบเทียบว่ามีความขัดแย้งหรือสอดคล้องกันอย่างไรบ้าง
 จากนั้น จึงนำแผนภูมิตัดแสดงไว้ ณ มุมห้องเพื่อพิจารณาทำความเข้าใจต่อไป

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ การพิจารณาพระไตรปิฎกในแง่มุมต่าง ๆ จะช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจในพระ-

ไตรปิฎกมากยิ่งขึ้น ทั้งการฝึกพิจารณาของสิ่งเดียวในแง่มุมต่าง ๆ กันก็จะช่วยให้นักเรียนมีโลกทัศน์ที่กว้างยิ่งขึ้น สามารถนำแนวคิดในการพิจารณานี้ไปใช้ในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะการมองสิ่งใดในแง่มุมเดียวนั้น อาจก่อให้เกิดความผิดพลาดในการตัดสินใจหรือการรับรู้ได้ การพิจารณาในหลายแง่มุมจะทำให้เกิดความละเอียดรอบคอบ เกิดความผิดพลาดน้อย ดังนั้น นักเรียนควรนำแนวคิดนี้ไปใช้บ่อย ๆ ให้เกิดความชำนาญก็จะเป็นประโยชน์แก่ตัวนักเรียนมากยิ่งขึ้น

คำถาม

- ก. ข้อความต่อไปนี้จัดอยู่ในกถาและศาสนาใด
๑. ภิกษุไม่ควรแสดงธรรมแก่คนที่มีอาวุธในมือ
 ๒. เมื่อจิตเป็นกุศล โลกเจตสิกก็จะไม่เกิดขึ้น
 ๓. พระพุทธเจ้าตรัสกาลามสูตรแก่ชาวกาลามะ
 ๔. ห้ามภิกษุฆ่าสัตว์ทุกชนิด
 ๕. พระอานนทอุปฐากพระพุทธเจ้า
- ข. จงสรุปพระไตรปิฎกลงในกถาและศาสน์ตามตารางนี้

พระไตรปิฎก	กถา ๓	ศาสน์ ๓
วินัยปิฎก		
สุตตันตปิฎก		
อภิธรรมปิฎก		ยถาธัมมศาสน์

๕.๓ ข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก

แนวคิดสำคัญ

๑. ธรรมะของพระพุทธศาสนาทั้งหมดนำมาจากพระไตรปิฎก แล้วแต่งอธิบายเพิ่มเติมภายหลัง
๒. พระพุทธศาสนามีทั้งแก่น กระพี้ เปลือก สะเก็ด และกิ่งใบ ซึ่งชาวพุทธควรศึกษาให้ถูกต้อง
๓. ผู้เป็นพระอริยสาวกและปุถุชนมีความเป็นอยู่แตกต่างกัน

จุดประสงค์การเรียนรู้

- เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้วนักเรียนสามารถ
๑. เน้นคุณค่าและความสำคัญของพระไตรปิฎก มีความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกยิ่งขึ้น
 ๒. มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ศึกษา สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ อย่างถูกต้องเหมาะสม

ข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก

เนื่องจากพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่บรรจุคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมดไว้ ดังนั้น ความรู้ต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาทั้งหมดจะนำมาจากพระไตรปิฎกทั้งสิ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะนำมาในลักษณะใด แต่ส่วนใหญ่จะนำมาในลักษณะสรุปความคือนำมาเฉพาะหัวข้อธรรมแล้วมาอธิบายเพิ่มเติมตามแนวพระไตรปิฎก ได้แก่หัวข้อธรรมทั้งหมดที่นักเรียนได้เรียนมา เช่น อิทธิบาท พรหมวิหาร ธรรมที่ทำให้งาม อกุศลมูล เป็นต้น บางแห่งก็จะถอดความโดยคงเค้าโครงของเรื่องไว้ เนื่องจากภาษาในพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี และเมื่อแปลเป็นไทยก็ยังคงความหมายตามรูปศัพท์ไว้ส่วนมาก ทำให้ยากต่อการทำความเข้าใจดังนั้น ในที่นี้จะแปลแบบถอดความมาให้นักเรียนได้ศึกษา ดังนี้

ให้นักเรียนเลือกศึกษาข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎกเพียง ๑ เรื่อง

๑. แก่นพระศาสนา*

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาอิชฌณฏ ใกล้เมืองราชคฤห์ ทรงปรารภพระเทวทัตซึ่งเป็นผู้บวชแล้วมีความปรารถนายากเป็นใหญ่ คิดจะเป็นพระพุทธเจ้าปกครองพระภิกษุแทนพระพุทธเจ้า แต่พระองค์ไม่ยอม พระเทวทัตจึงพาบริวารแยกตัวออกไป พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนมีศรัทธาออกบวชเพื่อหาทางพ้นทุกข์ แต่เมื่อบวชแล้วได้ลบล้างการะและสรรเสริญเป็นอันมาก เกิดความยินดี ยกตนข่มผู้อื่นว่าไม่มีลบล้างการะเหมือนตน เขาย่อมถึงความประมาทเพราะลบล้างการะนั้น เมื่อประมาทแล้วย่อมอยู่เป็นทุกข์ เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีความต้องการแก่นไม้ เทียวแสวงหาแก่นไม้ เมื่อพบก็ไม่รู้ว่าแก่นไม้คือส่วนไหน กลับตัดเอากิ่งและใบไปด้วยความสำคัญว่าแก่นไม้ ย่อมไม่สามารถนำไปทำกิจให้สำเร็จได้ ฉนฺได ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้ยินดีในลบล้างการะสรรเสริญนั้นก็ฉนฺไดนั้น เราเรียกว่า ได้ถือเอากิ่งและใบของพรหมจรรย์ (ศาสนา) ถึงที่สุดแต่ใบและกิ่งเท่านั้น”

ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนมีศรัทธาออกบวชเพื่อหาทางพ้นทุกข์ เมื่อบวชแล้วได้ลบล้างการะและสรรเสริญเป็นอันมาก เขาไม่เกิดความยินดี ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำศีลให้ถึงพร้อม (มีศีลบริสุทธิ) แล้วมีความยินดี ยกตนข่มผู้อื่นว่ามีศีลมีธรรมที่ดีน้อยกว่าตน ถึงความประมาทเพราะศีล ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีความต้องการด้วยแก่นไม้เทียวแสวงหาแก่นไม้ เมื่อพบก็ไม่รู้ว่าแก่นไม้คือส่วนไหนกลับถากเอาสะเก็ดไม้ถือไปด้วยความสำคัญว่าแก่นไม้ ย่อมไม่สามารถนำไปทำกิจให้สำเร็จได้ ฉนฺได ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ยินดีในศีลก็ฉนฺไดนั้น เราเรียกว่า ได้ถือเอาสะเก็ดของพรหมจรรย์ถึงที่สุดแต่สะเก็ดเท่านั้น”

“ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนมีศรัทธาออกบวชเพื่อหาทางพ้นทุกข์ เมื่อบวชแล้วได้ลบล้างการะและสรรเสริญเป็นอันมาก เขาไม่เกิดความยินดี ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำศีลให้ถึงพร้อม มีความยินดีในศีล ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่ประมาททำสมาธิให้ถึงพร้อม มีความยินดี ยกตนข่มผู้อื่นว่าไม่มีสมาธิเหมือนตน ถึงความประมาทเพราะสมาธิ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีความต้องการด้วยแก่นไม้ เทียวแสวงหาแก่นไม้ เมื่อพบก็ไม่รู้ว่าแก่นไม้คือส่วนไหนกลับถากเอาเปลือกไม้ถือไปด้วยความสำคัญว่าแก่นไม้ ย่อมไม่สามารถทำกิจให้สำเร็จได้ ฉนฺได ภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้ยินดีในสมาธิก็ฉนฺไดนั้น เราเรียกว่า ได้ถือเอาเปลือกของพรหมจรรย์และถึงที่สุดแต่เปลือกเท่านั้น”

ทำสมาธิ

“ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนมีศรัทธาออกบวชเพื่อหาทางพ้นทุกข์ เมื่อบวชแล้วได้ลภสักการะและสรรเสริญเป็นอันมาก เขาไม่เกิดความยินดี ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำศีลให้ถึงพร้อม มีความยินดีในศีล ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำสมาธิให้ถึงพร้อม มีความยินดี ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำญาณทัสสนะ (ความเห็นด้วยญาณ) ให้เกิดขึ้น แล้วมีความยินดี ยกตนข่มผู้อื่นว่าไม่รู้และไม่เห็นเท่ากับที่ตนรู้และเห็น ถึงความประมาทเพราะญาณทัสสนะยอมอยู่เป็นทุกข์ เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีความต้องการด้วยแก่นไม้เทียมแสวงหาแก่นไม้ เมื่อพบก็ไม่ว่าแก่นไม้คือส่วนไหน กลับไปตากเอากระพี้ถือไปด้วยความสำคัญว่าแก่นไม้ ย่อมไม่สามารถทำกิจให้สำเร็จได้ ฉะนั้นใด ภิกษุผู้ยินดีในญาณทัสสนะนี้ก็ฉะนั้นเราเรียกว่าได้ถือเอากระพี้ของพรหมจรรย์ ถึงที่สุดแค่กระพี้เท่านั้น”

“ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนมีศรัทธาออกบวชเพื่อหาทางพ้นทุกข์ เมื่อบวชแล้วได้ลภสักการะและสรรเสริญเป็นอันมากไม่ยินดี ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำศีลให้ถึงพร้อม มีความยินดีในศีล ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำสมาธิให้ถึงพร้อม มีความยินดีในสมาธิ ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มีความประมาททำญาณทัสสนะให้ถึงพร้อม มีความยินดีในญาณทัสสนะ

ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่ประมาททำสมยวิโมกข์ให้สำเร็จได้ ภิกษุทั้งหลายการที่ภิกษุจะเสื่อมจากสมยวิมุตตินั้นเป็นสิ่งเป็นไปไม่ได้เลย เปรียบเหมือน บุคคลผู้มีความต้องการด้วยแก่นไม้ เทียวแสวงหาแก่นไม้ เมื่อพบต้นไม้จึงถากเอาแต่แก่นต้นไม้ไป เขาย่อมทำกิจให้สำเร็จได้ฉันใด ภิกษุผู้บรรลอสมยวิโมกข์ก็ฉันนั้น ข้อที่ภิกษุผู้นั้นจะเสื่อมจากสมยวิมุตติมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้”

“ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีลาภสักการะและความสรรเสริญเป็นอันสงส์ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งศีลเป็นอันสงส์ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งสมาธิเป็นอันสงส์ มิใช่มีญาณทัสสนะเป็นอันสงส์ แต่พรหมจรรย์นี้มีเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นแห่งจิต) อันไม่กำเริบ เป็นประโยชน์เป็นแก่น เป็นที่สุด”

๒. อยู่ด้วยปัญญาต่างกับอยู่ด้วยการยึดมั่นคือมัน*

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพวกภิกษุ ถึงเวทนาหรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่บุคคลต่าง ๆ ๓ ประการ คือ สุขเวทนา ความรู้สึกเป็นสุข ทุกขเวทนาความรู้สึกเป็นทุกข์และอทุกขมสุข-เวทนา ความรู้สึกไม่สุขและไม่ทุกข์ (เฉย ๆ) ในสูตรอื่นก่อนจะถึงสูตรนี้พระองค์ได้ตรัสสอนว่าให้พิจารณาสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข์ พิจารณาทุกขเวทนาโดยเปรียบเทียบเหมือนลูกศร (ที่แทงจิตให้เจ็บ) และพิจารณาอทุกขมสุขเวทนาโดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะชื่อว่าพิจารณาเห็นโดยชอบ ย่อมกำหนดรู้เวทนาทั้งหลายได้ ไม่เป็นผู้กำหนด ชัดแจ้ง และมงาย ในสัลลตถสูตรนี้ พระองค์ได้ตรัสต่อไปอีกว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้ลำดับ (ไม่ได้ศึกษาหรือรับฟังมาก่อน) ย่อมเสวย (ได้รับ) สุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง ส่วนอริยสาวกผู้ได้ลำดับ (ศึกษาหรือรับฟัง) แล้วก็ย่อมเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง ภิกษุทั้งหลาย ในชน ๒ จำพวกนี้ อะไรเป็นความพิเศษ ความแปลกและทำให้แตกต่างกันระหว่างพระอริยสาวกผู้ได้ลำดับ กับปุณฺณผู้ไม่ได้ลำดับ”

“ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้ลำดับ เมื่อประสบทุกขเวทนาย่อมเศร้าโศก ร่ำไรรำพัน ทูบอคร่ำครวญ ย่อมถึงความมงาย เขาย่อมเสวยเวทนา ๒ อย่าง คือ เวทนาทางกายและเวทนาทางใจ (เช่น มีดบาดมือแล้วเจ็บจัดเป็นเวทนาทางกาย และเมื่อมีความโกรธเพราะมีดบาดมือหรือด้วยเหตุใด ๆ ก็ตามจัดเป็นเวทนาทางใจ)”

เปรียบเหมือนนายขมังธนู ยิ่งบุรุษด้วยลูกศรดอกที่ ๑ แล้วยิงซ้ำเขายีกด้วยลูกศร

* ความหลุดพ้นจากกิเลสโดยเด็ดขาด โดยไม่มีโอกาสที่จะกลับมาตกอยู่ในอำนาจของกิเลสอีก

* สัลลตถสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ ข้อ ๒๕๔ หน้า ๒๗๖-๒๗๙ (พิมพ์ปี พ.ศ. ๒๕๓๐)

ดอกที่ ๒ เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศรทั้ง ๒ ดอกนั้น ฉันทใด ปุณฺณผู้ไม่ได้ดับนั้น ก็ฉันทนั้น เมื่อได้รับทุกขเวทนาย่อมเศร้าโศก ร่ำไรรำพัน ทบอคร่ำครวญถึงความมมกาย ย่อมเสวยเวทนา ๒ อย่าง คือ เวทนาทางกายและเวทนาทางใจ

๑) เมื่อเขามีความขัดเคืองขุ่นข้องใจเพราะทุกขเวทนาย่อมก่อให้เกิดกลายเป็นคนหงุดหงิด โกรธง่าย ย่อมเสวยความสุขในสิ่งที่น่าปรารถนาอยู่ (กามสุข) เพราะเขาไม่รู้อุบายวิธีที่จะออกจากความทุกข์นอกจาก (ใช้) ความสุขในสิ่งที่น่าปรารถนาเท่านั้น

๒) เมื่อเขาผลิตเพลินในกามสุข ราคานุสัยคือสิ่งที่แฝงอยู่ในสันดานชอบหมกมุ่นติดในสิ่งที่น่าปรารถนาย่อมเกิดขึ้น เขาจะไม่รู้เหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายวิธีที่จะสลัดเวทนาเหล่านั้นออกไปจากสันดาน ตามความเป็นจริงก็จะทำให้เกิดความไม่รู้จริงที่เกิดจากอทุกขมสุขเวทนา

เขาย่อมประกอบด้วยกิเลส เสวยสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา นั้น

“ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้ดับนี้ เราเรียกว่า เป็นผู้ประกอบด้วยการเกิดแก่เจ็บตาย มีความเศร้าโศก เสียใจ ทุกข์ใจคับแค้นใจ เป็นผู้มีมีความทุกข์”

“ภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้ได้ดับ (ศึกษาหรือรับฟังมาก่อน) เมื่อมีทุกขเวทนาย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ร่ำไรรำพัน ไม่ทบอคร่ำครวญ ไม่ถึงความมมกาย ย่อมเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ เปรียบเหมือนนายขมังธนู ยิงบุรุษด้วยลูกศรดอกที่ ๑ แต่เมื่อยิงซ้ำด้วยลูกศรดอกที่ ๒ ย่อมผิดไป บุรุษนั้นย่อมเสวยเวทนา เพราะลูกศรดอกเดียวฉันทใด ภิกษุนี้ ก็ฉันทนั้น เมื่อทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ก็ไม่เศร้าโศกไม่ร่ำไรรำพัน ไม่ทบอคร่ำครวญ ไม่ถึงความมมกาย ย่อมเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียวไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ

๑) เมื่อไม่มีความขัดเคืองเพราะทุกขเวทนา ย่อมไม่เป็นคนขี้หงุดหงิดโกรธง่าย ไม่ผลิตเพลินในกามสุข เพราะรู้อุบายที่จะออกจากความทุกข์

๒) เมื่อไม่ผลิตเพลินในกามสุข ราคานุสัยคือสิ่งที่แฝงอยู่ในสันดานชอบหมกมุ่นติดอยู่ในสิ่งที่น่าปรารถนาย่อมไม่เกิดขึ้น เธอรู้เหตุเกิด ความดับ คุณ โทษและอุบายวิธีที่จะสลัดเวทนาเหล่านั้นออกไปจากสันดาน ตามความเป็นจริง ความไม่รู้จริง (อวิชชาานุสัย) ก็จะไม่เกิดขึ้น

เธอย่อมปราศจากกิเลสเสวยสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนานั้น

“ภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้ดับแล้วนี้ เราเรียกว่า เป็นผู้ปราศจากการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ความเศร้าโศก เสียใจ ทุกข์ใจ คับแค้นใจ เป็นผู้ปราศจากทุกข์”

“ภิกษุทั้งหลาย นี่แล เป็นความพิเศษเป็นความแปลกกัน เป็นเครื่องกระทำให้ต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้ดับกับปุณฺณผู้ไม่ได้ดับ”

“อริยสาวกนั้น เป็นผู้มียัญญา ทั้งเป็นพหูสูต (ได้ยินได้ฟังมามาก) ย่อมไม่เสวยทั้งสุขเวทนา

และทุกข์เวทนา นี่แล เป็นความแปลกกันระหว่างชีวิตผู้ฉลาดกับปุถุชน สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ย่อมไม่สามารถย่ำยีจิตใจของอริยสาวกนั้น ผู้รู้แจ้งธรรม เป็นพหูสูต เห็นแจ้งโลก เธอย่อมไม่ถึงความขัดเคืองในอนิฏฐารมณ์ เพราะอริยสาวกไม่ยินดียินร้าย เวทนาจึงตั้งอยู่ไม่ได้ อริยสาวกรู้ทางดำเนินที่ไม่มีความเศร้าหมองและความโศก เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ (นิพพาน) โดยชอบ”

จากข้อความในสูตรนี้ สามารถสรุปความได้ดังนี้

ปุถุชนเบื่อทุกข์ทุกขเวทนาครอบงำย่อมเศร้าโศก ร่ำพิงร่ำพันยอมเสวยเวทนาทั้ง ๒ คือ ทางกายและทางใจ กล่าวคือ เมื่อทุกข์กายแล้วยังต้องทุกข์ใจอีกด้วย ส่วนพระอริยสาวกเมื่อตกอยู่ในภาวะเดียวกัน ย่อมทุกข์กายอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ต้องทุกข์ใจเพราะไม่มีความยึดมั่นในความสุขที่ไม่น่าปรารถนา

ปุถุชนเมื่อไม่ได้ศึกษาหลักคำสอน จึงไม่รู้วิธีทำให้ทุกข์หมดไป เมื่อเกิดทุกข์เวทนา จึงแสวงหาทางออกโดยกามสุข (ความสุขในสิ่งที่น่าปรารถนา) จนเกิดความติดในกามสุขนั้น และจะเป็นเหตุให้เกิดอวิชชาได้ ส่วนพระอริยสาวกมีลักษณะตรงข้ามกับปุถุชนทุกประการ

ประเด็นอภิปราย

ให้นักเรียนเลือกอภิปรายในประเด็นที่ตรงกับที่เลือกศึกษา

– พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องแก่นของศาสนาแก่ภิกษุ หรือผู้ออกบวช คำสอนดังกล่าวเกี่ยวกับนักเรียนหรือไม่ นักเรียนจะนำข้อความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏในหลักสูตรนี้มาใช้ในชีวิตประจำวันได้หรือไม่ อย่างไร จงอภิปราย

– จงอภิปรายสรุปว่า ปุถุชนกับพระอริยสาวกตามความในสัลลัตถสูตรนี้มีความเป็นอยู่แตกต่างกันอย่างไรบ้าง และนอกเหนือจากพระสูตรนี้น่าจะมีความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

เนื่องจากความรู้ในพระไตรปิฎกนอกเหนือจากที่นำมาให้ศึกษานี้ยังมีอีกมากนักเรียนควรศึกษาเพิ่มเติมจากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระสูตรตันตปิฎกทั้งหมดล้วนมีเนื้อหาเป็นบุคลาธิษฐานสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ แม้ข้อความจากพระไตรปิฎกที่กำหนดให้เรียนในชั้นนี้ นักเรียนจะต้องเลือกศึกษาเพียง ๑ เรื่อง แต่ข้อความรู้ทั้ง ๒ นี้ ล้วนมีประโยชน์ต่อนักเรียนในฐานะเป็นชาวพุทธเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นหลักคำสอนที่สำคัญเกี่ยวกับแก่นแท้ของศาสนาว่าคืออะไร และการเป็นอยู่ที่เหมาะสม

กับชาวพุทธที่เห็นว่าควรจะปฏิบัติตนอย่างไร นักเรียนควรรหาโอกาสศึกษาข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎกทั้ง ๒ หัวข้อนี้ เพื่อความเข้าใจและการนำไปปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

คำถาม

ให้นักเรียนเลือกตอบคำถามที่ตรงกับหัวข้อที่เลือกเรียน

ก. มหาสารโปรหมสูตร

๑. อะไรเป็นแก่น กระพี้ เปลือก สะเกิดและกิ่งใบของศาสนา

๒. ส่วนประกอบของศาสนาดังแต่แก่น กระพี้ จนถึงกิ่งและใบมีความสำคัญเกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง

๓. “...เราเรียกว่า ได้ถือเอาเปลือกของพรหมจรรย์และถึงที่สุดแค่เปลือกเท่านั้น”

คำที่ขีดเส้นใต้หมายถึงอะไร จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ

ข. สลลัตถสูตร

๑. อริยสาวกคือบุคคลผู้บรรลุธรรมขั้นใด

๒. ความแตกต่างระหว่างอริยสาวกกับปุถุชนตามพระสูตรนี้มีอะไรบ้าง

๓. แดงถูกเพื่อนตี จึงเกิดความโมโห แสดงว่าเขาเสวยทุกข์เวทนาทุกอย่าง อะไรบ้าง

๔. เมื่อพระอริยสาวกถูกตี จะเกิดเวทนาทุกอย่าง เพราะเหตุใด

๕. อวิชชาณุสัยจะเกิดขึ้นตามขั้นตอนอย่างไร จงอธิบาย

๕.๔ พุทธศาสนสุภาษิต

แนวคิดสำคัญ

๑. พุทธศาสนสุภาษิตเป็นคำสุภาษิตทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้า เหล่าสาวกรวมทั้งพระเถระในปัจจุบันได้ตรัสหรือกล่าวไว้ แม้จะเป็นข้อความที่สั้น แต่มีความหมายลึกซึ้ง

๒. พุทธศาสนสุภาษิตที่เกี่ยวกับปัญญาจะยกปัญญาให้ประเสริฐกว่าสิ่งอื่น เน้นให้บุคคลเป็นอยู่ด้วยการใช้ปัญญา

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้วนักเรียนสามารถ

๑. เห็นคุณค่าและความสำคัญของปัญญาตามนัยแห่งพุทธศาสนสุภาษิต มีความสนใจที่จะสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นในตนเอง

๒. มีความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนสุภาษิตที่ศึกษา สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

พุทธศาสนสุภาษิต

พุทธศาสนสุภาษิต หมายถึง คำสุภาษิตทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นข้อความสั้น ๆ แต่มีความหมายลึกซึ้ง แฝงไปด้วยคติสอนใจให้ปฏิบัติตาม พุทธศาสนสุภาษิตส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของคำประพันธ์ประเภทฉันท์ เช่น ปฐยาวัตร อินทรวีเชียร เป็นต้น และพุทธศาสนสุภาษิตที่นำมาให้นักเรียนศึกษาทุกชั้นจะเป็นเพียง ๑ บาทของคาถาในคำประพันธ์เท่านั้น ซึ่งก็มีความหมายบริบูรณ์ครบถ้วน สถานศึกษาหน่วยงานบางแห่งได้นำพุทธศาสนสุภาษิตไปเป็นปรัชญาประจำสถาบัน เช่น สุวิชาโน ภว โหติ, นตฺถิ ปญฺหาสมา อาภา, ปญฺหา โลกสมิ ปชฺโชโต เป็นต้น หากจะเปรียบเทียบกับภาษาไทยพุทธศาสนสุภาษิตก็จะเปรียบเหมือนคำสำนวนสุภาษิต และบางส่วนก็จะมีลักษณะคล้ายคลึงคำพังเพยในภาษาไทย

หากเราจะจำแนกแหล่งที่มาของพุทธศาสนสุภาษิตเหล่านี้ ก็จะสามารถแบ่งออกเป็น ๔ แหล่ง อย่างกว้าง ๆ คือ

๑. พระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสสอนพระภิกษุ พระราชา หรือบุคคลต่าง ๆ ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พุทธภาษิต ซึ่งแปลว่า ภาษิตหรือพระดำรัสของพระพุทธเจ้า

๒. คำกล่าวของพระเถระหรือพระเถรีบางรูปในสมัยพุทธกาล เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ พระอุบลวรรณาเถรี เป็นต้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เถรภาษิตหรือเถรีภาษิต

๓. คำกล่าวของบัณฑิต นักบวช ฤาษี หรือพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ว่าเสวยชาติเป็นสัตว์และบุคคลต่าง ๆ เช่น นก ลิง ช้าง เป็นต้น นิยมเรียกตามผู้กล่าว เช่น เทวดาภาษิต (เทวดากล่าว) โพธิสัตว์ภาษิต (พระโพธิสัตว์กล่าว)

๔. คำกล่าวหรือคำประพันธ์ของพระเถระในประเทศไทยในปัจจุบัน เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช (สา) เป็นต้น ภาษิตในส่วนนี้อาจมีลักษณะแตกต่างกับพุทธศาสนสุภาษิตทั้ง ๓ แหล่งข้างต้น คือ มักจะเป็นบทประพันธ์สั้น ๆ เพียง ๑ บาท หรือ ๒ บาท ของคาถาเท่านั้น ส่วนทั้ง ๓ ข้อข้างต้นจะเป็นคำประพันธ์อย่างน้อย ๑ คาถา แต่นำมาให้ศึกษาเพียง ๑ บาท

พระดำรัส คำกล่าวหรือคำประพันธ์ที่นำมาจากทั้ง ๔ แหล่งนี้จะรวมเรียกว่าพุทธศาสนาสุภาสิต นักเรียนผู้เป็นพุทธศาสนิกชนควรจะสามารถตีความ อธิบายความและขยายความได้บ้างตามสมควร โดยในขั้นนี้กำหนดให้นักเรียนเลือกศึกษาเพียง ๑ เรื่อง จากพุทธศาสนาสุภาสิตต่อไปนี้

(๑) ปณฺญา ว ธเนน เสโย (ปัญญาแลประเสริฐกว่าทรัพย์)

ความหมาย

- ปัญญาหมายถึงความรอบรู้ ความรู้แจ้งเห็นจริง เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน การอ่าน การฟัง การอภิปราย การคิดพิจารณาไตร่ตรองและการลงมือปฏิบัติจริง ๆ

- ทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ เช่น เงิน ทอง เครื่องประดับ บ้าน ที่ดิน รถยนต์ เป็นต้น

- ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ หมายถึง การมีความรู้ประเสริฐกว่าการมีทรัพย์สมบัติ เพราะทรัพย์สมบัตินั้น ใจย่อมสามารถแย่งชิงไปได้ ย่อมหมดหรือสูญหายไปได้ ย่อมพินาศไปเพราะภัยต่าง ๆ ได้ แต่ปัญญาหรือความรู้นั้น ใจไม่อาจแย่งชิงไปได้ ไร้เท่าไรก็ไม่หมด แม้จะมีภัยต่าง ๆ ก็ไม่สูญหายไป และที่สำคัญก็คือ สามารถใช้ปัญญาแสวงหาทรัพย์หรือรักษาทรัพย์สมบัติได้

จุดมุ่งหมาย

พุทธศาสนาสุภาสิตบทนี้ เน้นให้นักเรียนศึกษาหาความรู้เพื่อสร้างปัญญาตามวิธีดังกล่าวข้างต้นให้มาก เพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิตการประกอบอาชีพ ในอนาคตข้างหน้า อีกทั้งเน้นให้เห็นความสำคัญของปัญญาว่าจะสามารถช่วยให้ชีวิตดำเนินไปได้ด้วยดีเหนือการมีทรัพย์สมบัติใด ๆ

(๒) สุตฺตสฺส ลภเต ปญฺญํ (ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา)

ความหมาย

- การฟังเป็นวิธีก่อให้เกิดความรู้ประการหนึ่ง เรียกว่า สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟังหรือการอ่าน

- การฟังด้วยดี คือ การตั้งใจฟัง มีจิตจดจ่ออยู่กับเรื่องที่ฟัง ฟังด้วยอาการเคารพ ส่งจิตไปตามเรื่องที่ฟัง พร้อมทั้งสรุปเป็นตอน ๆ ว่าตนกำลังฟังเรื่องใด หมายความว่าอะไร จัดระบบและเก็บเข้าสู่ความจำ ตลอดจนนำเรื่องที่จำนั้นมาคิดพิจารณาทบทวนในบางโอกาส การฟังด้วยดียังรวมไปถึงการไม่ทำการใด ๆ อันเป็นการรบกวนทั้งผู้พูดและผู้ฟังด้วย

- การฟังด้วยดีจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ฟังเป็นอย่างดี

จุดมุ่งหมาย

พุทธศาสนสุภาษิตบทนี้ เน้นให้นักเรียนเห็นความสำคัญของการฟังว่าเป็นแหล่งก่อให้เกิดความรู้ที่สำคัญประการหนึ่ง นอกเหนือจากการอ่านเพราะโดยปกติ คนทั่วไปมักจะใช้การฟังแสวงหาความรู้มากกว่าการอ่านหนังสือ จึงเน้นให้นักเรียนเป็นผู้ฟังที่ดี มีวิธีการฟังที่ถูกต้องเพื่อจะได้นำข้อมูลที่ได้จากการฟังไปใช้สร้างปัญญาในระดับที่สูงขึ้นกว่าต่อไป

(๓) ปณณชชีวีตมาหุ เสฏฺฐัง (ปราชญ์กล่าวว่าชีวิตของผู้ที่อยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐสุด)
ความหมาย

- นักปราชญ์ หมายถึง ผู้มีความรู้มาก มีความประพฤติทางกาย วาจา และใจเรียบร้อยถูกต้อง ดำเนินชีวิตถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

- การเป็นอยู่ด้วยปัญญา หมายถึง การดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ เมื่อทำ พูด หรือคิดสิ่งใด ๆ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนที่จะทำหรือพูด ซึ่งจะทำให้ความผิดพลาดมีน้อยหรือไม่มีเลย กิจการที่ทำหรือคำที่พูดก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเอง และผู้อื่นโดยแท้

- ผู้ที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา นอกจากจะทำให้ชีวิตของตนเองมีความสุขแล้ว ยังมีส่วนทำให้สังคมสุขอีกด้วย ส่วนการเป็นอยู่โดยปราศจากปัญญานอกจากจะทำให้เกิดโทษแก่ตนเองแล้ว ยังอาจทำให้สังคมเดือดร้อนวุ่นวายไปด้วย นักปราชญ์จึงกล่าวว่า การเป็นอยู่ด้วยปัญญาเป็นสิ่งประเสริฐสุด

จุดมุ่งหมาย

พุทธศาสนสุภาษิตบทนี้ เน้นให้นักเรียนดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยปัญญาที่ได้สั่งสมมา และเน้นให้เห็นความสำคัญของปัญญามีคุณค่าต่อชีวิต โดยการทำกิจกรรมใด ๆ หรือพูดคำใด ๆ จะต้องผ่านการพิจารณา พินิจพิเคราะห์อย่างรอบคอบก่อนแล้วจึงทำหรือพูด ดังนั้นในวัยนี้ นักเรียนควรเร่งแสวงหาความรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังที่เคยได้ศึกษามาแล้ว

ประเด็นอภิปราย

- ในปัจจุบัน สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก นักเรียนคิดว่าการใช้ปัญญาเพียงอย่างเดียว จะทำให้ชีวิตของนักเรียนประสบความสำเร็จในการศึกษาและการทำงานหรือไม่ จงอภิปราย

- ในสถานการณ์ต่อไปนี้ นักเรียนจะใช้ปัญญาแก้ไขได้อย่างไร จงอภิปรายพร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ไข

ก. ถูกเพื่อนนินทา

ข. สอบได้เกรด ๐

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นักเรียนควรศึกษาพุทธศาสนสุภาษิตที่เลือกศึกษาเพิ่มเติม โดยศึกษาว่าพุทธศาสนสุภาษิตศึกษานี้ ข้อความเต็มคำที่เป็นคำประพันธ์เป็นอย่างไรมีความหมายอย่างไร เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนสุภาษิตที่เรียนหรือไม่

๒. เพื่อให้จำพุทธศาสนสุภาษิตได้ง่ายขึ้น นักเรียนอาจจะนำพุทธศาสนสุภาษิตที่กำหนดให้มาเขียนแล้วจัดทำเป็นป้ายนิเทศ หรือบัตรคำติดไว้บริเวณห้องเรียนหรือบริเวณโรงเรียนก็ได้

๓. พุทธศาสนสุภาษิตที่กำหนดให้เรียนในชั้นนี้ ยังมีพุทธศาสนสุภาษิตอื่นที่มีความหมายเกี่ยวข้องหรือเป็นไปในทางเดียวกัน นักเรียนอาจศึกษาเพิ่มเติมจากหนังสือพุทธศาสนสุภาษิตหรือหนังสือพระไตรปิฎก ก็จะทำให้นักเรียนมีความแตกฉานมากยิ่งขึ้น

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ เนื่องจากพุทธศาสนสุภาษิตมีแหล่งที่มาต่าง ๆ กันและในปัจจุบันได้มีการกล่าวอ้างอยู่เป็นประจำว่า พุทธศาสนสุภาษิตบทนี้เป็นพุทธพจน์ คือ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ทั้งที่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น การกระทำได้กล่าวถือเป็นการบิดเบือนพระธรรมของพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งด้วย ดังนั้นการศึกษาพุทธศาสนสุภาษิตในเชิงวิชาการควรจะพิจารณาไปถึงแหล่งที่มาและอ้างให้ถูกต้องว่า

เป็นคำกล่าวของใครด้วย จึงจะถือว่าเป็นการศึกษาอย่างถูกต้อง

คำถาม

๑. ให้นักเรียนศึกษาพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ แล้วระบุว่าพุทธศาสนสุภาษิตต่อไปนี้มาจากพระไตรปิฎกหรือไม่

- ๑.๑ ออกดี ทุกภูมิ เสวยโย (ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า)
- ๑.๒ นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา (แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาย่อมไม่มี)
- ๑.๓ นิสมมฺม กรณํ เสวยโย (ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำดีกว่า)
- ๑.๔ สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี (ความพร้อมเพรียงของหมู่ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ)
- ๑.๕ สุตฺตสฺส ลภเต ปญฺญํ (ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา)
๒. ปัญญามีลักษณะแตกต่างจากทรัพย์อย่างไรบ้าง
๓. เมื่อถูกด่า นักเรียนจะคิดอย่างไรจึงจะเรียกว่าอยู่ด้วยปัญญา

๕.๕ คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดสำคัญ

ภาษาไทยมีคำภาษาบาลีปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก บางคำเป็นคำศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนา เมื่อใช้นานเข้าก็เกิดความหมายของคำคลาดเคลื่อนไปจากเดิม อันอาจทำให้พุทธศาสนิกชนนำไปประพฤติดิปฏิบัติคลาดเคลื่อนไปจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นที่พุทธศาสนิกชนควรจะทำความเข้าใจคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง

จุดประสงค์การเรียนรู้

เพื่อให้ นักเรียนมีความเข้าใจและสามารถนำคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้อย่างถูกต้อง

คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาเป็นคำศัพท์ที่ใช้เฉพาะทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก มีบางคำที่นำมาใช้ปะปนอยู่ในภาษาในชีวิตประจำวัน เมื่อใช้อยู่เป็นเวลานาน ๆ ความหมายคลาดเคลื่อนไปจากความหมายเดิมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือบางคำเราเขียนหรือ

พูดคำศัพท์แตกต่างไปจากคำเดิม เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนนำไปปฏิบัติไม่ตรงตามความหมายเดิม นอกจากนี้ยังมีคำศัพท์ที่พุทธศาสนิกชนควรรู้จักเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นพุทธศาสนิกชนจึงควรศึกษาความหมายของคำศัพท์ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ อันจะนำไปสู่ก้าวเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

ในขั้นนี้จะนำคำศัพท์มาให้นักเรียนได้ศึกษาเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น นักเรียนควรศึกษาค้นคว้าคำศัพท์อื่น ๆ เพิ่มเติม

คำศัพท์

ความหมาย

กรรมเวร

การกระทำที่สนองผลร้ายซึ่งทำไว้แต่ปางก่อน กรรมที่ผูกพันมา
ช่องตา ทางตา

จักขุทวาร

เจตภูต

สภาพเป็นผู้คิดอ่าน ตามที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไป คือ วิญญาณ
ที่สิงอยู่ในตัวคน กล่าวกันว่าออกจากร่างกายได้ในเวลาอนหลับ
(จะ-กา-มา-วะ-จอน หรือ จะ-กา-มา-พะ-จอน)

ณกามาวจร

หรือ ณกามาพจร

หมายถึง สวรรค์ ๖ ชั้น

ฉัพพรรณรังสี

รัศมี ๖ ประการ (สี) ๑. นิละ เขียวเหมือนดอกอัญชัญ ๒. ปิตะ
เหลืองเหมือนหาดาลทอง ๓. โลหิตะ แดงเหมือนตะวันอ่อน
๔. โอทาทะ ขาวเหมือนแผ่นเงิน ๕. มัญเชฐ สีหงสบาทเหมือน
ดอกเข็มหรือดอกหงอนไก่ ๖. ประภัสสร เลื่อมพรายเหมือน
แก้วผลึก

ธรรมวัตร

ลักษณะเทคนิควิธีการของธรรมดาเรียบ ๆ ที่แสดงอยู่ทั่วไป อันต่าง
ไปจากงานของการเทคนิควิธีการแบบมหาชาติ

ดิถี

วันตามจันทรคติ ใช้คำว่า คำหนึ่ง สองคำ หากเป็นดิถีเพ็ญ
หมายถึง วันที่พระจันทร์เต็มดวง วันขึ้น ๑๕ ค่ำ

ดิรัจฉานกถา

ถ้อยคำอันขวางต่อพระนิพพาน เรื่องที่พระภิกษุไม่ควรพูด เพราะ
ทำให้จิตฟุ้งซ่าน เสียเวลาในการปฏิบัติธรรม เช่น กามกถา
สนทนากันถึงเรื่องสิ่งที่น่าใคร่ น่าขบใจต่าง ๆ

ตะลุ่ม

ภาษาจะมีเชิงคล้ายพยาน แต่ปากกลุ่มสำหรับใส่ของ

ทิวธรรม

ชาตินี้ ภพนี้ ปัจจุบัน

เทวธรรม

ธรรมสำหรับเทวดา ธรรมสำหรับทำให้คนเป็นเทวดา ได้แก่
hiri ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัว

นิโรธสมาบัติ

การเข้าสู่นิโรธ (ดับ) เป็นวิธีพักผ่อนของพระอรหันต์

บารมี

ใบระกา

ความดีที่ควรบำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุลุคตหมายอันสูงยิ่ง เช่น ทาน ศีล เป็นต้น ปัจจุบันใช้ในความหมายที่เน้นถึงคุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ บุคคลใดที่ทำงานใหญ่ได้สำเร็จ แสดงว่าบุคคลนั้นมีบารมี อาจเป็นบารมีทางด้านทรัพย์สิน เงินทอง หรือบารมีชื่อเสียง หรือปูนปั้นรูปเป็นครีป ๆ หรือลวดลายต่าง ๆ ติดต่อกับตัวลายของระหว่างซ่อฟ้ากับหางหงส์สำหรับประกอบ ๒ ข้าง หน้าบันโบสถ์ วิหาร ศาลา

ปริวาส

โผฏฐัพพะ

มตกภัต

มโนรถ

การอยู่ต่างคืนสำหรับชาวบ้าน สำหรับภิกษุเรียกว่า การอยู่ชดใช้ หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “อยู่กรรม” เป็นเรื่องของภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปกปิดไว้ จะต้องอยู่ชดใช้ให้ครบเท่าจำนวนวันที่ปกปิดไว้ ในปัจจุบัน หมายถึง การเข้ามาอยู่ร่วมกัน เพื่อบำเพ็ญสมาธิภาวนา

สิ่งที่ถูกต้องกายทุกอย่าง คือ ลม แสงแดด ตลอดถึงวัตถุต่าง ๆ อาหารที่ถวายแด่พระสงฆ์เพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย ความหวัง ความประสงค์ ความไฝฝัน

วิญญาน

ความรู้ที่เกิดจากการสัมผัส โดยประสาทสัมผัสทั้ง ๖ เช่น จักขุทวาร ความรู้ที่เกิดจากการเห็น โสตวิญญาน ความรู้ที่เกิดจากการได้ยิน เป็นต้น ในปัจจุบันความเข้าใจทั่วไป หมายถึง ภูตผี ปีศาจ

สมมต-สมมติ-สมมุติ

การรู้ร่วมกัน การตกลงกัน

สหธรรมิก

ผู้ประพฤตินิยมร่วมกัน, ผู้มีธรรมร่วมกัน

พระอธิการ

คำเรียกพระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาส ซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่น

อธิษฐาน

ตั้งจิตปรารถนา ตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง

ประเด็นอภิปราย

- มีความจำเป็นหรือไม่ที่นักเรียนต้องเรียนรู้และเข้าใจคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา
จงอภิปราย

- “การเป็นชาวพุทธที่แท้จริง ไม่จำเป็นต้องทราบคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้”
นักเรียนเห็นด้วยกับคำกล่าวเหล่านี้หรือไม่ เพราะเหตุใด จงอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

- ให้นักเรียนสังเกต ศึกษา จากการสนทนาของคนทั่วไปในการใช้ถ้อยคำ หรือ
อ่านหนังสือต่าง ๆ หรือ ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์

- หากมีโอกาสให้นักเรียนไปสนทนากับพระภิกษุสามเณร วิทยากร หรือผู้รู้อื่น ๆ
เกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้ในพระพุทธศาสนาที่นักเรียนสงสัย หรือสนใจ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ การนำคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้และสื่อความหมายให้ถูกต้องเหมาะสม นักเรียน
จะต้องพิจารณาถึงสภาพการณ์ว่า ศัพท์นั้นในที่นี้หมายถึงอะไร ใช้ในความหมายอื่นอีกได้หรือไม่
จึงจะให้นักเรียนใช้ศัพท์เหล่านี้ได้อย่างถูกต้อง

คำถาม

๑. ให้นักเรียนพิจารณาดูว่า คำศัพท์ต่อไปนี้ใช้ถูกต้องหรือไม่ โดยกาเครื่องหมาย
✓ หรือ ✕ ลงในช่อง []

[] โกมุท มาโรงเรียนไม่ทันเวลา อุทานว่า “เวรกรรมแท้ ๆ”

[] ธิติมา บรรยายเรื่องการเรียนการอ่านตอนหนึ่งอ้างว่า “คัมภีร์การ์ตูน ไม่ควรดู
จนลืมหนังสือเรียน”

- [] “เจตมูลเพลิง ออกจากร่างก็ตาย”
- [] บุญมาทำบุญตักบาต อุทิศให้คุณยายที่ล่วงลับไปแล้ว
- [] เจ้าอาวาสวัดโพธิธรรม ชื่อ พระอธิการสม

บทที่ ๖

หน้าที่ชาวพุทธ

ถ่ายทอดชี้แจงพระพุทธศาสนา

แนวคิดสำคัญ

- หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของอารยธรรมของประเทศไทย พุทธศาสนิกชนควรมีความรู้และเข้าใจพร้อมทั้งนำไปปฏิบัติได้ถูกต้อง
- การมุ่งสอนแต่ละบุคคลให้รู้เห็น โดยการปฏิบัติด้วยตัวเองแล้วผู้นั้นนำไปสอนต่อ ๆ ไป เป็นหลักการถ่ายทอดพระพุทธศาสนา
- การศึกษาค้นคว้าหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจแตกฉาน (ปริยัติ) และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วยตนเองจนเกิดความเชี่ยวชาญ เป็นแบบอย่างที่ดี (ปฏิบัติ) ย่อมเป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้ที่ได้พบเห็น และสนใจใคร่รู้จากการประพจน์ปฏิบัติ นั้น (ปฏิเวธ) เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนควรประพจน์ปฏิบัติ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาเนื้อหาบทนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. ตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนา
๒. ศรัทธา ยึดมั่น ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ
๓. ฝึกฝนตนเองให้เป็นคนดี ละเว้นความประพฤติน่าเกลียด (ศีล) ฝึกพัฒนาจิตให้ระลึกถึงตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ (สมาธิ) แต่มีปัญญาคิดใคร่ครวญหาเหตุผลที่ถูกต้อง (ปัญญา)

ถ่ายทอดชี้แจงพระพุทธศาสนา

ชาวพุทธเป็นคำเกิดใหม่ คำเก่าที่รู้จักกันดีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้า คือ พุทธบริษัท

๔ ได้แก่

๑. พระภิกษุ
๒. พระภิกษุณี

๓. อุปาสก

๔. อุปาสิกา

คำว่าบริษัท คือ กลุ่มหรือชมรมบุคคลที่รวมกลุ่มกันในแนวความคิดเห็นและมีศรัทธาในพระศาสนาร่วมกันเป็นเอกภาพ ปฏิบัติหน้าที่ในเป้าหมายอันเดียวกัน คือ เพื่อสร้างสรรค์สันติสุขแก่สังคม ต่อมาได้เรียกพุทธบริษัทในคำบัญญัติตามภาษาไทยเกิดขึ้นว่า “พุทธศาสนิกชน” แล้วจึงมาถึงคำเกิดใหม่อีกคำหนึ่งว่า “ชาวพุทธ” ในที่นี้จะกล่าวถึงหน้าที่ของชาวพุทธ ๒ ประการ คือ

๑. การถ่ายทอดพระพุทธศาสนา

๒. การชี้แจงพระพุทธศาสนา

ปัจจุบันพระสงฆ์ทำหน้าที่สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน

การถ่ายทอดพระพุทธศาสนา

การถ่ายทอดพระพุทธศาสนาสามารถทำได้หลายวิธี แต่ผู้ที่จะมีความสามารถถ่ายทอดพระพุทธศาสนาให้ได้รับผลดีจะต้องเป็นอย่างเดียวกันกับครูอาจารย์ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่นักเรียนและนักศึกษา อย่างน้อย ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. มีความรู้ดีในสิ่งที่ต้องการถ่ายทอด

๒. มีความเสียสละด้วยความยินดีและจริงใจที่จะถ่ายทอด

๓. มีความประพฤติส่วนตัวดี

ชาวพุทธที่ดีจะต้องเจริญรอยตามพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าข้อที่ชาวพุทธได้นำมาใช้ สวดมนต์อยู่ทุกวันนี้ คือ ข้อที่ว่าวิชาจรณสัมปันโน แปลว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติหมายถึงความรู้ดีและความประพฤติดี

ด้วยว่าผู้มีความรู้ดี แต่ความประพฤติไม่ดี พูดเรื่องอะไรให้ใครฟังและเขียนเรื่องอะไรให้ใครอ่าน คนฟังและคนอ่านก็จะเมินหน้าหนีทำให้ความรู้ที่ถ่ายทอดนั้นด้วยคุณค่าหรือขาดความสำคัญลง แต่ผู้มีความประพฤติดี ไม่มีความรู้ดีก็ขาดสิ่งที่จะถ่ายทอด เปรียบเหมือนसारชนคนดีที่เกิดกุศลเจตนาอยากทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ แต่ไม่มีปัจจัยก็ยอมทำไม่ได้

วิธีการถ่ายทอดพระพุทธศาสนา

ชาวพุทธที่มีความรู้ดี และความประพฤติดี มีทางที่จะถ่ายทอด ซึ่งหมายถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้หลายทาง คือ

๑. โดยวิธีเขียนเผยแพร่ในเอกสารสิ่งพิมพ์
๒. โดยวิธีพูดเรื่องพระพุทธศาสนาที่ตนมีความเข้าใจดี เริ่มแต่ให้บุคคลในครอบครัว ฟังแล้วขยายไปยังแวดวงของตนทั้งใกล้ชิดและห่างไกลให้ทราบโดยนำเรื่องที่ตนได้ฟังพระสงฆ์เทศน์ ได้อ่านหนังสือที่ดีอันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาถ่ายทอดสู่คนอื่นฟัง

การสนทนาธรรม

๓. ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมจัดให้มีการอภิปราย ปาฐกถาและสัมมนาหลักธรรม เรื่องหนึ่งเรื่องใด หรือเหตุการณ์หนึ่งเหตุการณ์ใดอันเป็นผลเสียหายแก่พระพุทธศาสนา เช่น ชนชาติที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนาปฏิบัติตนไม่ชอบต่อพระพุทธศาสนา ดังกรณีสตรีฝรั่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยแล้วขึ้นขี่พระอังสะหรือบำพระพุทธรูปเพื่อถ่ายภาพ เป็นต้น

ในกรณีที่เป็นผลดีแก่พระพุทธศาสนา เช่น ชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนา กันมากที่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในเมืองไทยก็มีจำนวนมาก นับจะทวีจำนวนขึ้น ไม่มีทางลดลง จัดอภิปรายเรื่องนี้เพื่อกระตุ้นชาวพุทธไทยให้หันมาตระหนักถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนา ไม่ให้ชนชาติอื่นมองเห็นเป็นว่าคนไทยอยู่ใกล้เกลือกินด่าง หรือเป็นเหมือนกบในสระจ้อย

ยกตัวอย่างพระพุทธโฆษาจารย์ชาวอินเดียยุคหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วเกือบ ๑ พันปี พระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมลง ไปเจริญรุ่งเรืองในทวีปลังกา หรือศรีลังกาทุกวันนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ลงเรือสำเภาไปปริวรรตหรือถ่ายถอดคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากภาษาสิงหล มาเป็นภาษามครหรือบาลี นำกลับมาเผยแพร่ในชมพูทวีป หรืออินเดียทุกวันนี้ ตอนท่านอยู่ที่นั่น ท่านถูกดูแคลนว่าเก่งแต่ภาษาบาลีหรือภาษามครไม่เก่งภาษาสิงหล ที่จารึกพระพุทธศาสนา เมื่อจะเดินทางกลับอินเดีย ท่านได้รับเชิญให้แสดงธรรม ลักษณะแสดงปาฐกถาธรรม ท่านได้แสดงธรรม เป็นภาษาสิงหลตลอด

ความตอนหนึ่งมีว่าท่านนั้นเหมือนแมลงภู่มึงบินมาจากที่ไกลแสนไกล คือชมพูทวีป แต่กระนั้นก็ได้เซยชมเกสรดอกบัว คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ท่านว่าท่านไม่เหมือนกบในสระจ้อย ที่อยู่ใกล้ดอกบัว ก็ไม่ได้เซยชมดมกลิ่นดอกบัว กบในที่นี้คือพระภิกษุชาวลังกา

เรื่องนี้เป็นบ่อเกิดของคำโคลงสี่สุภาพที่เรียกว่า “กบในสระจ้อย”

การถ่ายถอดพระพุทธศาสนานั้นไม่ควรมอบให้เป็นภาระหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์เพียง ฝ่ายเดียว คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็สามารถทำได้ ดังพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเมืองไทยตั้งแต่ อดีตจนถึงรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงบำเพ็ญให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่แล้ว

ชาวพุทธหรือพุทธบริษัทในสมัยพระพุทธเจ้าที่เป็นชาวบ้านผู้ครองเรือน ก็ได้ทำหน้าที่นี้ เป็นตัวอย่าง เช่น จิตตะคหบดี อุบาสกและนางขุชชุตตรา อุบาสิกา เป็นต้น

การชี้แจงพระพุทธศาสนา

การชี้แจงพระพุทธศาสนา หมายถึงการชี้แจงในกรณีที่พระพุทธศาสนาถูกผู้ไม่มี ความรู้ที่แท้จริงกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในทางที่ผิดพลาด คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง รวมทั้ง ถูกบุคคลในองค์กรศาสนาอื่นพูดถึงพระพุทธศาสนาที่ไม่ถูกต้อง

เรื่องดังกล่าวนี้ไม่มีแต่สมัยทุกวันนี้ ด้วยว่าแม้ในสมัยพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตี พระสงฆ์สาวกก็ตี ถูกบุคคลในองค์กรลัทธิและศาสนาอื่นระรานตลอดมา พระพุทธเจ้าทรงสั่ง

สอนพระสงฆ์เรื่องมารยาทในการถ่ายทอดพระศาสนา ดังมีอยู่ข้อหนึ่งในพระโอวาทปาติโมกข์ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนวางหลักการไว้เมื่อคราวประชุมใหญ่พระสงฆ์สาวกในวันเพ็ญกลางเดือน ๓ ซึ่งพุทธศาสนิกชนจัดงานรำลึกถึงทุกปี ที่เรียกว่า “วันมาฆบูชา” นั่นเอง

พระโอวาทปาติโมกข์ ข้อหนึ่งในจำนวน ๑๐ กว่าข้อนั้นคือ พระบาลีที่ว่า อรูปาวโท แปลว่าไม่กล่าวร้าย หรือให้ร้ายป้ายสีในการประกาศพระศาสนา โดยถือหลักว่าเมื่อถูกใครเขาใส่ร้าย ไม่ควรโต้ตอบ เพราะการโต้ตอบเป็นชนวนแห่งการทะเลาะวิวาท แต่ควรชี้แจงให้เขาทราบด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง

เรื่องนี้พระพุทธเจ้าก็ดี พระสงฆ์สาวกก็ดีได้ทรงกระทำและปฏิบัติให้เห็นจากหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั่วไป

การชี้แจงพระพุทธศาสนาให้คนไทยที่นับถือแต่ยังมีความเข้าใจผิด ให้หายจากความเข้าใจผิดนั้น พระพุทธเจ้าทรงชมเชยว่ามีผลหรืออานิสงส์ดีกว่าการทำบุญอย่างอื่น

โปรดดูตัวอย่างพระสารีบุตร โยมบิดามารดาของท่านแม้บุตรชายและบุตรสาวทุกคน ออกบวชตามพระสารีบุตรจนหมดก็ยังไม่เปลี่ยนความเห็น ผิดว่าลัทธิดั้งเดิมที่ตนเคยนับถือมาหลายชั่วบรรพบุรุษนั้นดีกว่าประเสริฐกว่าพระพุทธศาสนา พระสารีบุตรพยายามแก้ข้ออยู่หลายปี ด้วยการชี้แจงให้โยมทั้งสองฟัง แต่ท่านทั้งสองก็เอามือปิดหู ไม่ยอมรับฟัง แต่ผลสุดท้ายในบั้นปลายแห่งชีวิตของท่าน ท่านก็สามารถชนะจิตใจโยมทั้งสองทำให้โยมทั้งสองหันมานับถือพระพุทธศาสนา และได้สำเร็จโสดาบัน

การชี้แจงพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ พระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองมาถึงทุกวันนี้ เป็นเพราะบทบาทของชาวพุทธได้ช่วยเหลือองค์การสงฆ์ ด้วยการแบ่งเบาภาระช่วยชี้แจงให้เกิดความเข้าใจ

การชี้แจงนั้นเริ่มตั้งแต่ในครอบครัว วงศาคณาญาติ มิตรสหาย ท่านที่รักนับถือกัน ดังกล่าวแล้วข้างต้น ถ้ามีโอกาสได้ช่วยชี้แจงควรชี้แจง เช่น เวลาเข้าวัดขณะสวมหมวกควรแนะนำว่าให้ถอดหมวก เวลาวัดมีงานประจำปีมีเล่นการพนันและดื่มสุราเมรัยในวัด ถ้ามีโอกาสชี้แจงควรชี้แจงเห็นเด็ก ๆ ยิงนกตกปลาในวัดก็ควรชี้แจง

ชาวบ้านบางคนชอบพูดล้อเลียนสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธเคารพนับถือ อันได้แก่พระรัตนตรัย ชาวพุทธควรชี้แจงว่าพระรัตนตรัยเป็นที่เคารพสูงสุดของชาวพุทธทั่วโลก ควรยกไว้เหนือหัว ไม่ควรนำมาพูดล้อเล่นเห็นเป็นของสนุก

ถ้าชาวพุทธถือว่ามีใช้หน้าที่แล้วผลภักการะหน้าที่แก่องค์การสงฆ์ฝ่ายเดียว พระพุทธศาสนาก็จะจำกัดขอบเขตอยู่แต่ในวัด ไม่แพร่หลายไปยังชุมชนและสถาบันการศึกษาอื่น ๆ

ประเด็นอภิปราย

- นักเรียนคิดว่า พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในสังคมไทยอย่างไร ที่มีผู้กล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของอารยธรรมของชาติไทยจริงหรือไม่ จงอภิปราย
- การฝึกฝนหรืออบรมจิตให้ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงาน พิจารณาความเป็นจริงเพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตให้ตั้งมั่นโดยระลึกทั่วทั่วพร้อมได้นั้น นักเรียนคิดว่า เป็นกำไรชีวิตหรือไม่ จงอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ครูชักชวนทำการทดลองเพื่อศึกษาผลการทำสมาธิต่อการทำงานของหัวใจและปอด โดยศึกษาการทำงานของหัวใจจากการจับชีพจรของผู้ที่จะทำสมาธิเฉลี่ยต่อ ๑ นาที และศึกษาการทำงานของปอดโดยการสังเกตอัตราหายใจของผู้ที่จะทำสมาธิเฉลี่ยต่อ ๑ นาที ทั้งก่อนและขณะทำสมาธิ การทดลองครั้งนี้อาจแบ่งกลุ่มศึกษากลุ่มละ ๕-๖ คน และบันทึกลงในตาราง
๒. นำข้อมูลที่ได้จากตาราง เสนอเป็นกราฟเส้นและแสดงอัตราการเต้นของหัวใจกับอัตราการหายใจเป็นคู่ ๆ ของนักเรียนผู้ทำสมาธิ ทีละกลุ่มและช่วยกันสรุปผลการศึกษาดทดลองเปรียบเทียบก่อนทำและขณะทำสมาธิ
๓. ครูซักถามนักเรียน และอธิบายเปรียบเทียบ การทำงานของเครื่องจักร ถ้าทำงานมาก การใช้งานจะใช้ได้ไม่นานเครื่องจักรจะเสียเร็ว เสื่อมเร็ว ถ้าทำงานน้อยเครื่องจักรก็จะใช้ได้นาน เช่นเดียวกันกับหัวใจ ถ้าใช้งานมากร่างกายจะแก่เร็ว ถ้าใช้งานน้อยร่างกายก็จะแก่ช้าลง อวัยวะต่าง ๆ ใช้งานได้นานขึ้น อายุจะยืนนาน

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ มีชาวพุทธเป็นจำนวนมาก ที่ประพฤติปฏิบัติผิดไปจากหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา อันเป็นผลมาจากการไม่เข้าใจ หรือเข้าใจอย่างไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง จึงเป็นหน้าที่ของชาวพุทธทุกคนที่ต้องถ่ายทอดชี้แจงให้ชาวพุทธเหล่านั้นได้เข้าใจ และปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

คำถาม

๑. คุณสมบัติของผู้ที่จะถ่ายทอดวิชาความรู้นั้น มีอย่างไรบ้าง
๒. การถ่ายทอดชี้แจงพระพุทธศาสนา สามารถทำได้กี่วิธี อะไรบ้าง
๓. นักเรียนควรชี้แจงอย่างไร หากมีผู้นำพระรัตนตรัยมากล่าวในทางที่เสื่อมเสีย

บทที่ ๗

การบริหารจิตและการเจริญปัญญา

๗.๑ การบริหารจิตในชีวิตประจำวัน

แนวคิดสำคัญ

๑. ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของคน ขึ้นอยู่กับการฝึกปรือ พัฒนาตนเองเป็นสำคัญ เพราะการฝึกตนเป็นความดี คนที่ฝึกดีแล้วจะนำความสุข ความเจริญมาให้
๒. ในชีวิตของคนแต่ละคนนั้น มีส่วนประกอบที่สำคัญคือ กาย กับ จิต การฝึกปรือจึงต้องฝึกปรือทั้งกายและจิต แต่เนื่องจากจิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว การฝึกจิตจึงมีความจำเป็นและสำคัญมาก
๓. การเจริญสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน เป็นหลักการที่จะช่วยให้คนรู้จักตน คนอื่นและโลกตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. รู้จักจิตตนเองทุกขั้นตอนการทำงานของจิต เพื่อให้เกิดความฉลาดในกระบวนการของจิตมากยิ่งขึ้น
๒. ควบคุมความคิดที่ ฟุ้งซ่าน ชัดส่าย ให้มีความสงบพอที่จะคุมตัวเองได้
๓. เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่จิตใจ ไม่อ่อนไหวต่ออารมณ์มากนัก
๔. มองเห็นประโยชน์จากจิตสงบ การใช้ปัญญาในการดำรงชีวิต

การบริหารจิตในชีวิตประจำวัน

นักเรียนได้ทราบมาในชั้นก่อน ๆ แล้วว่า จิตซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชีวิตนั้น มีหน้าที่หลัก ๔ ประการ

๑. รับ สิ่งที่ผ่านมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย อันได้แก่สิ่งที่ป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส

๒. จำ เมื่อรับมาแล้วจิตก็ทำหน้าที่จำสิ่งเหล่านั้นเอาไว้ รับมากจำมาก รับน้อยจำน้อย ตามคุณภาพของจิต

๓. คิด การนำเอาสิ่งที่ตนจำได้ และพบเห็นในขณะนั้น ๆ มาคิด ตามพื้นฐานของความทรงจำของตน

๔. รู้และทำหน้าที่ รู้สิ่งที่ผ่านมา จำได้ แล้วนำมาคิด ทำให้ความรู้ของคนแตกต่างกัน แม้ในเรื่องเดียวกัน

ปัญหาส่วนใหญ่ในชีวิตของคนจึงเกิดมาจากจิต ในขณะที่ผลประโยชน์ยิ่งใหญ่ในชีวิตคน ก็เกิดมาจากจิต การบริหารจิต จึงมุ่งให้จิตได้มีการรับ การทรงจำ ความคิด ความรู้ที่ดี มีผลเป็นความสุข ความสงบแก่คนที่ได้บริหารจิตมาดีแล้ว

การบริหารจิต

การบริหารจิตในชีวิตประจำวัน

การบริหารจิตในชีวิตประจำวัน เป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ท่านวางหลักไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ป้อง ได้แก่การไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ บุคคล อารมณ์ที่ทำให้เมื่อได้พบเห็นไปแล้ว

มีปัญหาต่อสุขภาพจิต เช่นการไม่คบคนชั่วเป็นมิตร การไม่ไปในสถานที่บางแห่ง การไม่พูดเรื่องบางเรื่อง

๒. บำบัด อาศัยการตรวจสอบ พฤติกรรม ความคิด การกระทำ คำพูดของตนที่มีปัญหา หรือเคยมีปัญหาพยายามลด ละ บรรเทา งดเว้นสิ่งไม่ดีไม่งามเหล่านั้น

๓. บำรุง ทราบว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ อำนวยความสุขให้แก่ตน เช่นความขยัน หมั่นเพียร ความกตัญญูกตเวที ความมีสติ สัมปชัญญะ ความมีน้ำใจต่อคนอื่น เป็นต้น ก็พยายาม สร้างเสริม พัฒนาให้คุณธรรมเหล่านั้นมีมากยิ่งขึ้น

๔. รักษา เมื่อได้รับผลจากความดีด้วยตน หรือเห็นผลของความดีเหล่านั้นที่เกิดแก่คนอื่น พยายามรักษาคุณธรรมความดีนั้นไว้จนตนเองกลายเป็นคนดี

การบริหารจิตตามแนวนี้อาจทำได้ในชีวิตประจำวัน ในอิริยาบถทั้งหลาย โดยอาศัย การใช้สติ สัมปชัญญะ ความเพียรพยายาม ป้องกัน บำบัด บำรุง รักษา ความสมควรแก่กรณี ของอารมณ์หรือเรื่องนั้น ๆ

แต่การบริหารจิตที่จะกล่าวในที่นี้ เน้นที่การบริหารจิตระดับภavana คือการเพิ่มพูน ความดีที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ที่มีแล้วให้เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ตามหลักที่ท่านเรียกว่า ภavanaบ้าง กรรมฐาน บ้าง ฌานบ้าง ซึ่งการปฏิบัติแนวนี้อาจมีลักษณะเหมือนเรารับประทานอาหาร หรือรับประทานยา เมื่อรับประทานเข้าไปแล้ว อาหารและยานั้นจะทำหน้าที่ป้องกัน บำบัด บำรุง รักษาให้เอง

การเจริญสมณะ และวิปัสสนาก็มีลักษณะอย่างนั้น เป็นการบำรุงจิตฝึกจิตให้มีธรรมคือ ความสงบ และความรู้ เมื่อจิตมีความสงบ และความรู้แล้ว ความสงบและความรู้นั้นเอง จะทำหน้าที่ ป้องกันความไม่สงบ ความไม่รู้ ขจัดความฟุ้งซ่านและความไม่รู้ รักษาคุณภาพจิตให้มีความสงบ ความรู้เป็นหลัก

ความหมาย

สมถกรรมฐาน คืออะไร คำว่าสมถกรรมฐาน แปลว่า การงานที่บุคคลจะต้องทำทางใจ เพื่อให้ใจมีความสงบ

ทำให้ใจสงบจากอะไร ทำใจให้สงบจากสิ่งที่ทำใจให้ขุ่นมัว เศร้าหมอง ที่ท่านเรียกว่า นิเวรณ แปลว่าสิ่งที่กั้นจิตคนไว้ไม่ให้สามารถรับความดีได้อย่างเต็มที่ หรือแสดงความรู้ความสามารถออกมาได้อย่างเต็มที่ นิเวรณทั้ง ๕ ประการนั้น คือ

ความคิดถึง ความเพลิดเพลิน ความไฝ่ฝัน ถึงสิ่งที่ตนกำหนดว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ท่านเรียกว่า “กามฉันท”

ความคิดด้วยความอาฆาต ต้องการแก้แค้น ความคิดโกรธ ความอยากทำลายล้าง คน สัตว์ที่ตนมีความโกรธ ความพยาบาท ความเจ็บใจ ท่านเรียกว่า “พยาบาท”

สภาพจิตที่ว่องเหว้า หวอนอน เชื่องซึม หงอยเหงา หดหู่ เหนื่อยหน่าย ท้อถอย หมดกำลัง ที่จะทำงาน เรียนหนังสือ ทำหน้าที่การงานเป็นต้น ท่านเรียกว่า “ถีนมิทธะ”

ความคิดส่ายไปในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่ผ่านมาแล้ว ทั้งที่กำลังเกิดขึ้น และสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น จนไม่อาจจับต้นชนปลายได้ถูก เป็นสภาพจิตที่สูญเสียความสงบ จนบางครั้งมีความรำคาญ หงุดหงิดต่อความคิดของตน ที่ไม่อาจควบคุมได้ ท่านเรียกว่า “อุทธัจจกุกกุกจะ”

ความเคลือบแคลง สงสัย ไม่แน่ใจ ไม่มั่นใจ ลังเล ตัดสินใจไม่ได้ ต่อเรื่องที่ตนนำมาคิด หรือกำลังประสบ หรือ คิดว่าจะทำ จะพูด จนมีความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ปัญหาเกี่ยวกับชีวิต ทั้งที่ผ่านมาแล้ว กำลังเกิดขึ้น และจะมีจะเป็นในโอกาสต่อไป ท่านเรียกว่า “วิจิกิจฉา”

นิรวณเหล่านี้เป็นเหมือนสนิมใจ ตะกอนใจ เปรียบเหมือนฝุ่น ละออง ธุลี ที่เกิดขึ้นในที่ใดแล้วจะทำให้สถานที่นั้นให้สกปรก ไม่พร้อมที่จะใช้ประโยชน์ตามที่ตนต้องการได้

การเจริญสมถกรรมฐาน หมายถึงการปฏิบัติอย่างไรก็ได้ ที่สามารถสงบนิรวณเหล่านี้ได้ ท่านเรียกการปฏิบัตินั้นว่า สมถกรรมฐาน

วิปัสสนากรรมฐาน คืออะไร? วิปัสสนาแปลว่าเห็นแจ่มแจ้งชัดเจนตามความเป็นจริง ได้แก่การใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องให้เกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริง จนสามารถลดละถ่ายถอน ปล่อยวางสิ่งนั้น ๆ ได้ตามสมควรแก่กรณี ความอยากลดลง มีความถือตัวถือตนลดลง มีความถือมั่นลดลง โดยมีเป้าหมายที่การสามารถดับกิเลสได้ในที่สุด แต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ขอเพียงสามารถลดความอยาก ความถือตัว ความถือมั่นลงในจุดที่ไม่ต้องทำชั่วเพราะความอยาก เป็นต้น ก็ถือว่าเป็นวิปัสสนาระดับหนึ่งแล้ว

สมถะ กับวิปัสสนา มีความสัมพันธ์กันอย่างไร

การเจริญสมถะ มุ่งให้จิตสงบจากนิรวณ การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้จิตรู้จนขจัดความหลงผิด เข้าใจผิดจนเกิดเป็นความอยาก ความถือตัว ความถือมั่นดังกล่าว การกระทำทั้งสองจึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพราะเมื่อสามารถทำจิตให้สงบได้ ความรู้เห็นตามความเป็นจริงก็บังเกิดขึ้น พึงสังเกตงานวิจัย วิเคราะห์ทั้งหลาย จะมีการสร้างบรรยากาศให้มีลักษณะเกื้อกูลต่อการทำจิตให้สงบอยู่กับงานวิจัย งานวิเคราะห์ งานค้นคว้าในเรื่องนั้น ๆ เมื่อจิตสงบจิตจะรวมอยู่ในจุดใดจุดหนึ่งที่เรากำลังกระทำอยู่ ความสงบนั้นเป็นพลังคือสมาธิ จะทำหน้าที่ขจัดความฟุ้งซ่าน ชัดส่ายของจิตออกไป เมื่อจิตมีความสงบมากยิ่งขึ้น ความรู้เห็นตามความเป็นจริงก็จะเกิดขึ้น และเมื่อเกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริงมากขึ้น ความสงบก็จะเพิ่มขึ้น ทั้งสมถะและวิปัสสนาจึงอิงอาศัยกัน เพราะจิตสงบทำให้เกิดความรู้ เพราะจิตมีความรู้จึงสามารถทำให้ความสงบเพิ่มขึ้นได้อีก

ข้อนี้นักเรียนพึงสังเกตตัวอย่างง่าย ๆ เช่นบางเวลาที่นักเรียนนั่งเงียบ ๆ คนเดียว จะมีความคิดดี ๆ เกิดขึ้น หรือแม้ในห้องสอบบางครั้งไม่อาจตอบคำถามบางอย่างได้ แต่พอออกมาจากห้องสอบกลับนึกได้

ถามว่าทำไมในห้องสอบจึงนึกหาคำตอบไม่ได้

เพราะในขณะนั้นจิตไม่มีความสงบมากพอ คิดอย่างโน้น คิดอย่างนี้ จนขาดความมั่นใจ แต่เมื่อออกจากห้องสอบมา ความคิดในแนวนั้นสงบลง ทำให้นึกข้อสอบที่ตอบไม่ได้ในขณะที่อยู่ในห้อง ออกมาได้

ดังนั้น สมถะ กับ วิปัสสนา จึงเป็นเรื่องของความสงบกับความรู้ ที่จะต้องอิงอาศัยกัน เวลาใดที่ใจไม่มีความสงบความรู้ก็จะไม่ถูกต้องชัดเจน ความรู้ที่ถูกต้องจึงเกิดขึ้นจากความคิดที่มีความสงบเป็นพื้นฐาน

นักเรียนคงได้ยีนอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการมาแล้ว สมถะที่สมบูรณ์คือการปฏิบัติตาม อริยมรรค ๓ ประการ คือ “ความพยายามชอบ ความตั้งสติชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ” และวิปัสสนา ที่สมบูรณ์คือ “ความดำริชอบกับความเห็นชอบ” หรือสมถะ คือ สมาธิ และ วิปัสสนา คือปัญญา นั้นเอง

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย และแสดงความคิดเห็นร่วมกันว่า “ในชีวิตประจำวันของเรา จำเป็นหรือไม่ที่จะต้องบริหารจัดการ”
- การบริหารจัดการ มีความจำเป็นต่อการเรียนหนังสือหรือไม่ จงอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

- ในวันหนึ่ง ๆ นักเรียนควรฝึกการบริหารจิต ประมาณวันละ ๕ นาที หรือมากกว่านี้ เพื่อเป็นการเตรียมจิตให้พร้อมในการทำงานและการศึกษา
- นักเรียนควรรหาโอกาสฝึกบริหารจิตในที่ต่าง ๆ เช่น ในวัด บ้าน หรือในห้องเรียน แล้วเปรียบเทียบดูว่า จิตของนักเรียนเป็นสมาธิได้ง่าย ในสถานที่เช่นใด เพราะเหตุใด

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ในทุก ๆ วัน นักเรียนจะได้รับข้อมูลจากการอ่านและการฟังอยู่ตลอดเวลา การมีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ จะช่วยให้นักเรียนรับข้อมูลเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การบริหารจัดการให้เป็นสมาธิก็ยังเป็นการบำรุงรักษาจิตให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ดังนั้น การบริหารจัดการจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน

คำถาม

๑. สิ่งที่กั้นจิตของคนไว้ไม่让他สามารถทำความดีได้นั้น มีอะไรบ้าง
๒. สมถะกับวิปัสสนา มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร จงอธิบาย
๓. ผลดีของการมีสมาธิ และผลเสียของการขาดสมาธิ มีอะไรบ้าง

๗.๒ กายคตาสติ

แนวคิดสำคัญ

๑. กายคตาสติ เป็นอุบายทำจิตให้สงบเป็นสมาธิ โดยการตั้งสติพิจารณาร่างกายของตนเองและของบุคคลอื่น ตามสภาพความเป็นจริง
๒. ตามปกติคนเราจะรักตนเอง ถนอมตนเอง จนถึงกับมีการหลงตนเอง การศึกษาให้รู้จักตนเองอย่างชัดเจน ในลักษณะที่เรียกว่า ดูตนเอง บอกตนเองได้ ใช้ตนเอง จนสามารถถ่ายทอดความหลงตนเองไปได้ จึงเป็นความดี

จุดประสงค์การเรียนรู้

- เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ
๑. เข้าใจส่วนประกอบของร่างกาย มองเห็นประโยชน์ของกายคตาสติ และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง
 ๒. บอกวิธีเจริญกรรมฐาน โดยเฉพาะกายคตาสติได้

กายคตาสติ

กายคตาสติ คือการตั้งสติตามระลึกถึงร่างกายของตนเองหรือคนอื่น

ตามปกติแล้วคนส่วนมาก จะมีความพอใจติดใจ ยินดี เพลิดเพลินอยู่กับกายของตนบ้าง กายของคนอื่นบ้าง เพราะเขามีความรู้สึกรู้สึกว่า รูปร่างสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสน่าจับต้อง แม้การมองรวมๆ ก็มองว่าตนมีความสวยงาม ตนมีเสียงไพเราะ ร่างกายของตนมีกลิ่นหอม ไม่หอมก็หาน้ำอบน้ำหอมมาทาตัว แล้วหลอกตนเอง และคนอื่นว่ากายของตนหอม ร่างกายของตน คนอื่น นิมนวลน่าจับน่าต้อง จนถึงมีการประกวดความสวยงามของคนหนุ่มสาว เป็นนางงามบ้าง ชายงามบ้าง เป็นกิจกรรม ธุรกิจที่นิยมกระทำกันแพร่หลายทั่วโลก

ในกรณีที่มีความพอใจ ยินดีในความงามของตนเอง คนส่วนหนึ่งจะทุ่มเทเวลาชีวิตไปเพื่อบำรุงบำเรอตนเอง ประดับประดาร่างกาย ให้ความสะดวกแก่ร่างกาย จนอาจกล่าวได้ว่ารายได้ส่วนใหญ่จะถูกใช้ไปเพื่อประดับประดา ประดับแต่ง บำรุง รักษา เสริมสร้างความสวยงาม ป้องกันความบกพร่องให้แก่ร่างกายของตนกันส่วนมาก จนบางครั้งมีอาการหลงกาย จนรู้สึกโกรธถ้าใครมาบอกว่าตนแก่ หรือไม่สวย ไม่งาม

แม้จะเป็นที่ยอมรับกันว่า ความงามจริง ๆ อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่ามี ๔ ระดับ คือ

๑. ความงามที่เกิดขึ้นจากการประดับ ตกแต่งร่างกายให้เกิดความสวยงาม ตามสมัยนิยม เป็นความงามที่ถูกจำกัดด้วยทรวดทรง รูปร่าง ฐานะ กาล สถานที่ กำลังทรัพย์เป็นต้น แต่คนส่วนหนึ่งจะต้องใช้จ่ายสิ้นเปลืองไปไม่น้อย เพื่อให้ได้รับการยอมรับความงามในส่วนนี้

๒. ความงามด้านรูปร่าง หน้าตา ทรวดทรง ซึ่งจำต้องมีการบริหารร่างกาย ให้ความงามเอาไว้ แต่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปเมื่ออายุมากขึ้น คนจำนวนไม่น้อยที่หลงใหลติดใจพอใจในความงาม และต้องเสียเวลา เงินทอง ไปเพื่อรักษาความงามในส่วนนี้กันเป็นจำนวนมาก

๓. ความงามด้านความเป็นผู้ดี มีมรรยาทดี มีศีล แม้จะเป็นความงามที่อายุยืนนาน และมีความเป็นสากล แต่คนกลับให้ความสำคัญแก่ความงามในขั้นนี้น้อย

๔. ความงามที่เรียกว่ามีน้ำใจงาม หรืองามน้ำใจ เป็นใจที่มีความอดทน ความสงบเสถียร เรียบง่าย ความเมตตา กรุณาเป็นต้น ซึ่งเป็นความงามที่เสียค่าใช้จ่ายน้อย จนถึงไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา แต่คนส่วนมากจะไม่เน้นที่ความงามด้านนี้

ความงามที่สร้างปัญหามากคือความงาม ๒ ระดับแรก ที่มีการกำหนดว่าอย่างนั้นอย่างนี้ งาม เมื่อหลงเข้าใจว่าตนเป็นคนงามก็มีปัญหาตามมาอีกมาก เวลาไปหลงเข้าใจว่าคนอื่นงาม ก็จะทำให้เกิดการกำหนดสถานะคน ๆ นั้นว่าเป็นคนงาม ทำให้ต้องการเห็น ต้องการฟังเสียง ต้องการเกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ จนกลายเป็นปัญหาเรื่องชู้สาว อาชญากรรมทางเพศ ความเป็นนักเลงหญิง นำไปสู่การสร้างการมีสถานะที่เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้

แม้ปัญหาใหญ่ที่วัดกัฏฐกันมากคือ ปัญหาเรื่องโสเภณี ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาเรื่องโรคเอดส์ จนถึงปัญหาที่เกี่ยวกับอาชญากรรมทางเพศ ล้วนแต่สืบเนื่องมาจากการกำหนดว่าสิ่งนั้นสวยงาม น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ มีการโฆษณา ปลุกเร้า เชิญชวนชักชวนกันด้วยวิธีการต่าง ๆ และมีอยู่ทุกส่วนของโลกเพียงแต่มากหรือน้อยเท่านั้น

การมองแนวกายคตาสติ เป็นการมองรูปร่างกายของตน และคนอื่นนั้นเอง แต่เป็นการมองในแง่ที่เป็นความจริงที่แท้จริง ไม่ใช่ความจริงที่ถูกย้อมสีไว้ เหมือนคนที่มองโลงศพ ซึ่งประดับประดาไว้อย่างดี โดยเขาเองไม่รู้ว่ามันเป็นโลงศพ เขาจะมีความรู้สึกที่ชื่นชมในความสวยงามที่มองเห็น แต่คนอีกคนหนึ่งรู่ว่านั่นเป็นโลงศพ ความรู้สึกที่ชื่นชมดังกล่าวก็จะมี แต่อาจจะ

มีความรู้สึกกลัว เสียใจ เจ็บ ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโลงศพนั้นบรรจุศพใคร และเกี่ยวข้องกับคนที่มอง แต่อีกคนหนึ่งรู้จักตามความจริง ด้วยการเปิดโลงศพเหล่านั้นขึ้นมาดูศพภายใน มองเห็นซากศพที่นอนอยู่ภายในโลง ความรู้สึกสลดใจ สังเวชใจในชีวิตจะเกิดขึ้น

การมองแนวกายคตาสติ จึงเป็นเหมือนการเปิดโลงศพมาดูศพภายในโลง เพื่อต้องการศึกษาให้ทราบถึงธรรมชาติของชีวิตว่า ชีวิตที่แท้จริงแล้วเป็นอย่างไร มีส่วนประกอบอะไรบ้าง การดูซากศพนั่นเอง พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นกายคตาสติประการหนึ่ง แต่จะเน้นไปที่การสอนพระภิกษุเท่านั้น

เนื่องจากการที่คนเราต้องมีปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เกิดขึ้นจากใจเขาไปกำหนด ให้ความสำคัญแก่คนอื่น หรือตนเองว่า สวยงาม น่าใคร น่าพอใจ จึงเกิดความรัก ความต้องการปรารถนา ไขว่คว้า ต้องการได้ ต้องการครอบครอง คน สัตว์นั้น ด้วยอำนาจความรัก ที่เขาสร้างขึ้นภายในใจเขาเอง

เนื่องจากการกำหนดสิ่งที่ตนเห็นเป็นต้นว่าสวยงามนั้น มีการกำหนดกัน ๒ แนว คือ มองเห็นคนเป็นสัตว์ทั้งคนทั้งตัว กับการแยกมอง เช่นมองว่าคนนั้นตาสวย ฟันสวย เสียงไพเราะ ผอมงาม เป็นต้น การเจริญกรรมฐานที่เรียกว่า กายคตาสติ จึงเน้นไปที่การมองแนวแยกร่างกายออกเป็นส่วน ๆ แล้ว พิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่า ร่างกายของเราหรือของคนอื่น ในแง่ของความเป็นจริงแล้วหาได้สวยงามอย่างที่เข้าใจกันไม่

การมองร่างกายแนวแยกออกไปเป็นส่วน ๆ รวม ๓๒ ส่วน ที่ท่านเรียกว่าอาการทั้ง ๓๒ คือ

“เกสา ผม, โลมา ขน, นขา เล็บ, ทนฺตา ฟัน, ตโจ หน้, มงฺส เนื้อ, นหารู เอ็น, อฏฺฐิ กระดูก, อฏฺฐิมิณฺขฺ เยื่อในกระดูก, วฏฺกั ไต, หทยํ หัวใจ, ยกนิ ดับ, กิโลมกํ พังผืด, ปิหกํ ม้าม, ปปฺผาสํ ปอด, อนฺตํ ไส้ใหญ่, อนฺตคฺณํ ใส่น้อย, อุทริยํ อาหารใหม่, กรีสํ อาหารเก่า, มตฺถลฺลุคฺคํ มันทมอ, ปิตฺตํ ดี, เสมุหํ เสมหะ, ปุพฺพโผ น้ำเหลือง, โลหิตํ เลือด, เสโท เหงื่อ, เมโท มันทัน, อสฺสุ น้ำตา, วสา มันทเลว, เขโผ น้ำลาย, สงฺฆานิกา น้ำมูก, ลลิกา ไขข้อ, มุตุตฺตํ มูตร”

การเจริญกายคตาสติ คือการตั้งใช้ความเพียร ตั้งสติ สัมปชัญญะ นำเอาชื่ออวัยวะต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นมาท่อง สาราบาย โดยการว่ากลับไปกลับมา แต่เพื่อต้องการฝึกให้มีสติอย่างต่อเนื่อง ท่านจึงแนะนำให้ท่านเอาอาการทั้ง ๓๒ นั้นมาแบ่งเป็น ๖ ชุด ชุดละ ๕ โดยท่องไปตามลำดับคราวแรก ๕ ข้อ คราวที่ ๒ เป็น ๑๐ คราวที่ ๓ เป็น ๑๕ คราวที่ ๔ เป็น ๒๐ คราวที่ ๕ เป็น ๒๕ คราวที่ ๖ เป็น ๓๒ เพื่อฝึกให้มีสติในการจำ การท่องทำให้จิตสงบอยู่กับบทที่นำมาท่อง สาราบายกลับไปกลับมา ทำนองเดียวกับการท่องสูตรต่าง ๆ เช่นสูตรคุณเป็นต้นนั่นเอง หากมีการท่องกลับไปกลับมาได้ จะทำให้ตอบเรื่องนั้นได้ทันที

แต่โดยทั่วไปแล้ว อาจจะนำเอา ๕ ข้อแรก คือ เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ หรือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง มาท่องกลับไปกลับมาก็ได้ จนจิตสงบอยู่กับข้อความที่นำมาท่อง ความคิดจะไม่ส่ายไปในเรื่องอื่น ๆ สติก็จะมีความมั่นคงมากขึ้น

เพื่อไม่ให้เกิดความรัก ความหลงใหลในกายตนและกายคนอื่นมากเกินไปให้นำเอา รูปร่าง สี กลิ่น ที่เกิด ที่อยู่ ของ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ขึ้นมาพิจารณา ก็จะค่อยเห็นตามความเป็นจริงว่า แท้จริงแล้วร่างกายของคน สัตว์ หามีสิ่งใดที่สวยงาม น่ารักใคร่แต่ประการใดไม่ ร่างกายคนมีสิ่งสกปรกที่ต้องชำระ ขัดสัติดับกลิ่นอยู่เสมอ หากว่าปล่อยไว้นาน ๆ เช่น ร่างกายที่ไม่ได้อาบน้ำ ฟันที่ไม่ได้แปรง เล็บที่ไม่ได้ตัด ผมที่ไม่ได้สระ จะมีกลิ่นเหม็นน่ารังเกียจ

การนำเรื่องเหล่านี้มาท่อง มาพิจารณาอยู่บ่อย จะช่วยให้สามารถบรรเทา ลดความหลง ใหลความรักใคร่ ปรารถนาไขว่คว้าต้องการครอบครองเป็นเจ้าของ หรือแสวงหาความสุขจากกาย คนอื่นน้อยลง อย่างน้อยที่สุดสามารถควบคุมความกำหนัดรักใคร่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่มีการโฆษณา เชิญชวนกันตามสื่อต่าง ๆ ได้มากขึ้น ไม่ตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่หากินด้วยการใช้ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสของคน สัตว์ เป็นเครื่องมือในการสร้างความร่ำรวย ให้แก่ตน

การเจริญกายคตาสติสำหรับนักเรียนและคนทั่วไปนั้น ต้องหัดคิดบ่อย ๆ ยิ่งเห็น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่ตกไปจากที่อยู่ของตน เช่นผมร่วง เล็บที่ตัดแล้ว ขนที่ร่วง ฟันที่หัก ผิวหนังมีแผล เป็นต้น มาพิจารณาเทียบเคียงกันระหว่างผมเป็นต้นตามปกติ ก็จะเห็นว่ามีความเป็นอันเดียวกัน คือเป็นของปฏิญูล น่าเกลียด สกปรกทั้งสี กลิ่น รูปร่าง ที่เกิด ที่อยู่ ทุกอย่างในกายคน สัตว์ จะต้องจบลงที่กายเปื่อยเน่า ผุพังไปตามกาลเวลาที่มาถึงเข้า

การเจริญกายคตาสติ มีผลได้อย่างไร

กายคตาสติ เป็นอารมณ์ของสมถกรรมฐานประการหนึ่ง เมื่อบุคคลอบรม กระทำให้มาก กระทำบ่อย ๆ จนสามารถลดละ ความกำหนัด รักใคร่ในคน สัตว์ ลงไปได้แม้เพียงระดับที่สามารถ ควบคุมใจตนเองได้ ก็จะมีผลในทางสร้างความสวัสดิ์ให้แก่ตน สังคม ด้วย

- การไม่ยุ่งเกี่ยวกับคู่ครองของคนอื่นในทางชั่วสาว
- ไม่ตกเป็นทาสของอบายมุขด้วยการเป็นนักเลงหญิง เทียวกลางคืน
- มีความสนใจ กระตือรือร้นที่จะสร้างความงามทางกาย ทางวาจา ความเป็นผู้ดี
- พยายามรักษาความสะอาดของร่างกาย ในขณะเดียวกันก็ไม่มุ่งปรนเปรอร่างกาย มากเกินไป

- บรรเทา ความรัก ความชังคนอื่นลงไปได้มากขึ้น
- ช่วยให้มีสติ สัมปชัญญะ ความเพียรต่อเนื่องมากกว่าปกติ มีความมั่นคงทางจิตสูงขึ้น

- บรรเทาความกลัวภัย อันตรายในด้านต่าง ๆ ลงได้

หลักสำคัญในการเจริญกายคตาสติ คือการตั้งสติระลึกถึงร่างกายตน และคนอื่นนั้น คือการพยายามใช้สติ สัมปชัญญะ สบายๆ พิจารณา ร่างกายตน ร่างกายคนอื่น หรือแม้แต่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง จนถึงซากศพที่พบเห็นในโอกาสต่าง ๆ แล้วน้อมนำมาคิดพิจารณาเทียบเคียงกับกายตน กายคนอื่น ทั้งที่เรารู้สึกรักหรือชังก็ตาม แต่ต้องกระทำบ่อย ๆ คิดบ่อย ๆ ท่องบ่นบ่อย ๆ แล้วจะได้รับผลดีดังกล่าวข้างต้นตามสมควรแก่เหตุที่ได้ลงมือกระทำ ประพฤติของแต่ละคน

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็น ประเด็นที่ว่า จะสามารถนำเอา กายคตาสติ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเรียนหนังสือได้อย่างไร
- ปัญหาอาชญากรรมทางเพศ มีสาเหตุมาจากอะไร จงร่วมกันอภิปรายและแสดงความคิดเห็น แล้วนำเอาผลของการอภิปรายมาจัดป้ายนิเทศ เพื่อเผยแพร่ต่อไป

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

- ในวันหนึ่ง ๆ นักเรียนควรฝึก กายคตาสติ ประมาณวันละ ๕ นาที เป็นอย่างน้อย
- ให้นักเรียนไปวัดหรือสถานที่สอนวิปัสสนา แล้วศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการฝึกสมาธิแบบกายคตาสติ แล้วฝึกปฏิบัติ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ พระพุทธศาสนา เน้นการคิดพิจารณาไตร่ตรอง ให้เห็นตามสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย เพื่อบรรเทาความหลงในสิ่งที่ได้พบเห็น เพื่อจะได้ปฏิบัติตนอย่างไม่ประมาท

คำถาม

๑. ความงามอันเป็นที่ยอมรับกันนั้น มีการกำหนดไว้อย่างไรบ้าง
๒. การฝึกสมาธิแบบกายคตาสติ ช่วยในการดำเนินชีวิตอย่างไร
๓. การฝึกสมาธิแบบกายคตาสติ นั้น มีวิธีฝึกอย่างไร

๗.๓ อุปาถมนสิกการ

แนวคิดสำคัญ

อุปาถมนสิกการ คือความคิดสร้างสรรค์ เป็นความคิดเพื่อให้เกิดผล คือใช้ความคิดถึงชาติบ้านเมือง โดยการนำเอาประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาเป็นพื้นฐาน

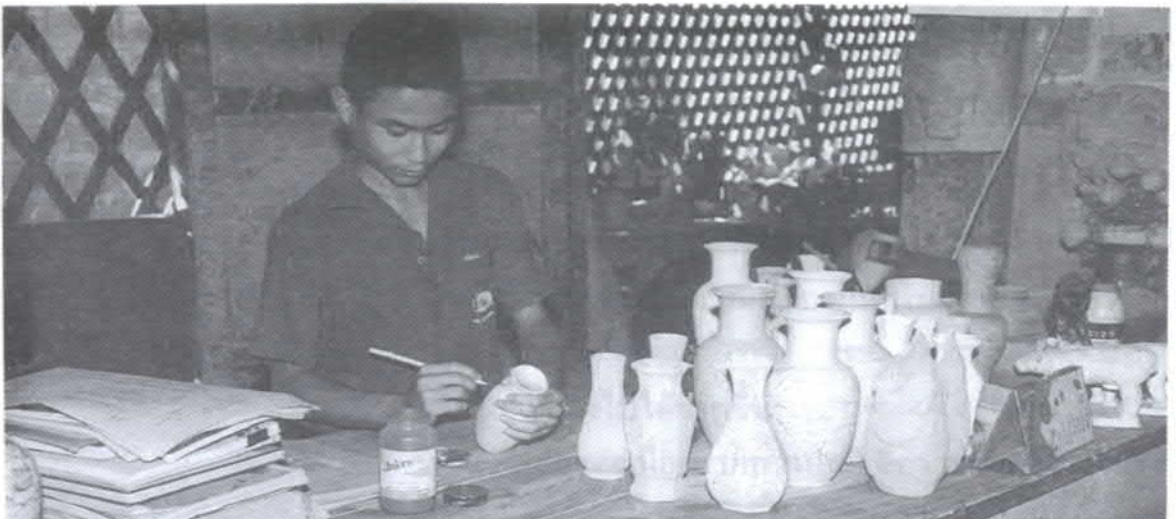
จุดประสงค์การเรียนรู้

เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ในอุปาถมนสิกการ (ความคิดสร้างสรรค์) และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

อุปาถมนสิกการ

อุปาถมนสิกการ คือความคิดสร้างสรรค์ เป็นความคิดเพื่อให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึงการคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น

- ปลุกเร้าให้เกิดความเพียรพยายามทำงานอันเป็นธุระหน้าที่ของตน
- การรู้จักคิดในการที่ทำให้หายหวาดกลัว หายโกรธ
- การพิจารณาที่ทำให้มีสติ ระมัดระวัง ในการทำ การพูด การเกี่ยวข้องกับคน เหตุการณ์ต่าง ๆ
- การคิดพิจารณาเพื่อเสริมสร้างจิตใจของตนให้มีความเข้มแข็ง ไม่อ่อนไหวง่าย ๆ เป็นต้น

ความคิดมีความสำคัญอย่างไร

งานเป็นหน้าที่ของจิตที่กล่าวไว้ในตอนต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า จิตทำหน้าที่รับสิ่งที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัส จากนั้นก็จะจำสิ่งเหล่านั้นไว้มากบ้างน้อยบ้าง ความคิดของคนทุกคนจะอยู่ในกรอบของประสบการณ์ของเขา ไม่มีใครคิดเกินจากประสบการณ์หรือไม่เกี่ยวเนื่องจากประสบการณ์ได้ ความคิดกับความรู้ จึงอิงอาศัยกัน คือคนคิดอย่างไรก็รู้อย่างนั้น รู้อย่างไรก็คิดอย่างนั้น คนมีความรู้น้อยจะคิดได้น้อย คนมีความรู้มากจะคิดได้มาก คิดได้ลึก คิดได้กว้าง คิดได้ไกล ตามปกติแล้วระดับความคิดของคนอาจเรียงเป็น คิดได้ คิดดี คิดเป็น คิดชอบ ความคิดประเภทที่เรียกว่า อุปาทมณสิการ เป็นความคิดประเภทที่เรียกว่า คิดเป็น คือเข้าใจคิดเป็นคนๆ ที่เรียกว่า กล้าคิด มีความคิดสร้างสรรค์ พัฒนา สามารถหาประโยชน์จากสิ่งที่ตนคิดได้ ทำให้ผลบางอย่างเกิดขึ้นมาได้โดยไม่คาดฝันว่าจะเกิด

เรื่องความคิดจึงเป็นตัวการสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของคนว่าเขาจะประสบความเสื่อมหรือความเจริญ เพราะคนจะคิดก่อนทำ คิดก่อนพูด พฤติกรรมทั้งหลายของคนจึงเกิดมาจากความคิดก่อนเสมอ หากช่วงใดที่เขาทำไป พูดไปโดยขาดการหยังคิด มักจะถูกตำหนิว่า ทำโดยไม่คิด หรือไม่คิดให้ดีเสียก่อนแล้วจึงทำ

พึงดูตัวอย่างความคิดแนวสร้างสรรค์ พัฒนา จนสามารถหาประโยชน์สูงสุดได้ของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่ยังเป็นราชกุมารอยู่

นักเรียนทราบแล้วว่า จุดกระตุ้นให้เกิดความคิดจนเสด็จออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะนั้น มาจากการได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และ สมณะ ภาพคนแก่ คนเจ็บ คนตาย เป็นภาพปกติธรรมดา แต่เจ้าชายสิทธัตถะกลับนำมาคิดในลักษณะสืบสาวถึงที่มาของความแก่ ความเจ็บ ความตายว่า ความทุกข์เหล่านั้นมาจากความเกิด ในเมื่อความเกิดเป็นเหตุให้คนต้องแก่ เจ็บตาย ถ้าไม่เกิดจะเป็นอย่างไร เมื่อไม่เกิดก็ต้องไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย อันหมายถึงส่วยอดของความทุกข์ ความคิดเหล่านี้เกิดจากการเทียบเคียงในส่วนอื่นว่า ในโลกนี้มีของแก่กันอยู่ เช่นมีร้อนก็มีเย็นแก่ มีมืดก็มีสว่างแก่ มีทุกข์ก็มีสุขแก่ มีกลางคืนก็มีกลางวันแก่ เมื่อมีเกิดก็ต้องมีความไม่เกิดมาแก้ได้เช่นเดียวกัน

ทรงเห็นว่าการที่จะแสวงหาทางมิให้ต้องเกิดอีกนั้น จำต้องอาศัยวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อความสงบ ทรงมองไปที่วิถีชีวิตแบบนักบวช จนในที่สุดได้ตัดสินใจออกบวช และเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด

จากความคิดในจุดนี้จะพบว่า ทรงอาศัยปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติของเขา มาเป็นเครื่องมือในการคิด จนกลายเป็นพลังผลักดันให้พระองค์ได้กลายเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด

ในขณะที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาถือการทรมานร่างกายอยู่นั้น ทรงสดับเสียงขับร้องว่า
 “คิดพินิจระบำ จงทำสายให้พอดี ตึงนักร้องมกขาด เพลงพินาศหมดเสียงใส หย่อนนักร้อง
 เสียงหมดไป จงทำสายให้พอดี” เท่านั้น

ทรงจับประเด็นของการคิดพินิจ มาเป็นหลักการปฏิบัติของพระองค์ ซึ่งในขณะนั้น
 เป็นการกระทำที่ตึงเกินไป ทรมานร่างกายให้ได้รับความลำบาก นำมาปรับเข้าในสายกลาง
 เช่นเดียวกับสายพิน ที่ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป โดยมาเน้นที่ความเพียรทางจิต คือทำจิต
 ให้สงบเป็นสมาธิ

ในช่วงที่เจริญสมาธิอยู่นั้นเอง ทรงได้ความคิดจากท่อนไม้เพียง ๓ ท่อน มาเป็นแนว
 ในการวิเคราะห์ตรวจสอบพระองค์ ความว่า

ใครก็ตามที่กายยังไม่ออกจากกาม ใจก็ยังหมกมุ่นครุ่นคิดในเรื่องกาม คนนั้นแม้จะทำความ
 เพียรพยายามอย่างไร ก็ไม่อาจบรรลุคุณพิเศษได้ เหมือนไม้สดที่ชุ่มอยู่ด้วยยาง วางไว้ในน้ำ
 ไม้ นั้นเปียกทั้งยางและเปียกทั้งน้ำ เมื่อใครจะนำเอาท่อนไม้ นั้นมาสีกัน จะไม่อาจให้เกิดไฟขึ้นมาได้

ใครก็ตามที่แม้กายจะหลีกเร้นออกจากกามแล้ว แต่ใจยังคงหมกมุ่นครุ่นคิดถึงกามทั้งหลาย
 อยู่ ผู้นั้นแม้จะใช้ความเพียรพยายามอย่างไร ก็ไม่อาจบรรลุคุณพิเศษตามที่ตนต้องการได้ เหมือน
 ไม้สดที่วางไว้บนบก แม้จะไม่เปียกน้ำ แต่ยังชุ่มด้วยยางอยู่ บุคคลผู้ต้องการไฟ เมื่อนำไม้ นั้นมาสี
 ไฟก็ไม่อาจให้เกิดไฟขึ้นได้ เพราะไม้ยังมีความเปียก ความชื้นอยู่ภายใน

ใครก็ตามที่กายออกจากกามแล้ว ทั้งใจก็ไม่พัวพันหมกมุ่นอยู่ในกาม ผู้นั้นเมื่อใช้ความ
 เพียรพยายามไปก็จะสามารถบรรลุคุณพิเศษได้ เหมือนไม้สดที่ปราศจากยาง และวางไว้บนบก
 ไม่เปียกทั้งยางและน้ำ มีความพร้อมที่จะนำมาสีกันให้เกิดไฟขึ้นได้

การคิดของเจ้าชายสิทธัตถะในขณะนั้น จึงอาศัยเพียงท่อนไม้ ๓ ท่อนเท่านั้น แต่กลายเป็น
 เครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ตรวจสอบการปฏิบัติ และสถานะของพระองค์ จนสามารถปรับ
 พระทัยให้ทั้งกายและใจ หลุดพ้นจากกามได้อย่างสิ้นเชิงด้วยการตรัสรู้

คราวหนึ่งมีพระภิกษุกลุ่มหนึ่งเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ได้เห็นเหตุการณ์ออกจะ
 ธรรมดาประการหนึ่ง ช้างศึกของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่มีอายุมากแล้ว ตกลงไปในสระน้ำ แม้จะ
 พยายามช่วยดึงดูกันอย่างไรก็ไม่อาจนำช้างขึ้นจากสระได้ ปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล แนะนำ
 ให้นำกลองศึกมาตีทำนองว่าข้าศึกมาประชิดพระนคร ช้างเกิดความมานะอุตสาหะด้วยตนเอง ขึ้นมา
 จากสระน้ำได้ด้วยความสามารถของตนเอง

เมื่อท่านเหล่านั้นมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายถือช้างเป็น
 บทเรียน โดยตอกย้ำให้ท่านเหล่านั้นพยายามถอนขึ้นจากหล่มคือกามคุณ เหมือนช้างอาชาไนย
 ที่สามารถถอนตนขึ้นจากหล่มคือ เปือกตมได้ด้วยความสามารถของตนเอง

แสดงว่าหากไม่อาจช่วยตนให้หลุดพ้นจากหล่มคือกามคุณได้ ก็น่าละอายช้างซึ่งเป็นสัตว์ดิรัจฉาน แต่มีความกล้าหาญ เข้มแข็ง ทั้งกำลังกายและกำลังใจ สามารถช่วยตนเองได้

มีพระรูปหนึ่งในสมัยพระพุทธเจ้าเหมือนกัน ท่านไม่อาจปฏิบัติศีลให้ถูกต้องสมบูรณ์ได้ ทำให้เกิดเบื่อน่ายท้อถอยที่จะอยู่ประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์เป็นพระต่อไป ในขณะที่ท่านตกอยู่ในอาการซึมเศร้าตัวเอง ท่านได้เห็นโคลากเกวียนที่บรรจุนกของหนัก และต้องลากขึ้นที่ลาดชัน แม้เจ้าของเกวียนจะช่วยผลักดัน ทูบตีโค แต่โคก็ไม่อาจลากเกวียนขึ้นบนที่ลาดชันนั้นได้ ล้มแล้วลุก ล้มแล้วลุกครั้งแล้วครั้งเล่า แต่โคก็หาละความพยายามไม่ ในที่สุดสามารถลากเกวียนขึ้นที่ลาดชันไปสู่จุดหมายปลายทางได้

เหตุการณ์เพียงเท่านั้นเอง ทำให้พระรูปนั้นได้คิดถึงการดำเนินชีวิตของท่าน ที่ต้องทำผิดทำถูก ครั้งแล้วครั้งเล่า เหมือนกับโคที่ลากเกวียนไปอย่างหกล้มหกลุก แต่ในที่สุดเมื่อไม่ละความพยายามก็ไปสู่จุดหมายปลายทางได้ ท่านเองก็ควรจะทำความเพียรให้สำเร็จผลตามที่ต้องการให้ได้ หากทำไม่ได้ก็อย่าโทษเขา เมื่อตัดสินใจเด็ดเดี่ยวเช่นนั้นแล้ว จัดการแก้ไขความผิดพลาดบกพร่องในอดีต มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรอย่างต่อเนื่อง ในที่สุดท่านก็บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคล

อุปมาทมนสิการ คือความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดผลดีแก่ตน การงาน ตลอดถึงชาติบ้านเมืองนั้น สามารถใช้ประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาเป็นแนวคิด ปลุกฝังให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะทำ ที่จะเป็นอย่างตัวอย่าง บุคคล ที่ตนนำมาเป็นแนวคิดได้ทั้งนั้น เช่น

เราได้ศึกษาเรื่องสงครามยุทธหัตถี ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมา เมื่อลองนำเอาเหตุการณ์นั้นมาคิด เพื่อหาจุดเด่นในความสำเร็จของพระองค์ในคราวนั้นว่าเป็นเพราะอะไร เราจะพบว่าความสำเร็จในคราวนั้นหาเป็นโชคช่วยไม่ แต่เกิดขึ้นจากพระคุณสมบัติอันดีเด่นมั่นคงของพระองค์เป็นหลักสำคัญ เช่น

การที่พระองค์และพระอนุชา พร้อมด้วยทหาร และช้าง ๒ เชือกเมื่อรวมแล้วไม่เกิน ๒๐ ชีวิต ไปตกอยู่ที่ท่ามกลางข้าศึกจำนวนมาก ซึ่งสถานการณ์เป็นรองทุกกรณี แต่กลับพลิกสถานการณ์ให้กลายเป็นชัยชนะได้ เพราะพระองค์และพระอนุชา ทรงมีพระสติ สมาธิที่มั่นคงมาก ไม่มีความสับสนหวั่นไหวในท่ามกลางข้าศึกเพราะมีปัญญา ไหวพริบ ในทุกขั้นตอนของการสนทนากับพระมหาอุปราช การทำศึกด้วยการชนช้าง ทรงมีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยวมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก

เมื่อมองโดยสรุปจะพบว่า คุณสมบัติคือ สติ สมาธิ ปัญญา ความกล้าหาญ ความเชื่อมั่นในตนเองเป็นต้น เป็นคุณธรรมที่หากใครมีแล้วสามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แม้จะรุนแรงขนาดตกอยู่ที่ท่ามกลางข้าศึกได้ เมื่อเรามีความประทับใจในผลงานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทำให้เราเกิดความประทับใจในคุณสมบัติของพระองค์ เป็นแรงผลักดันให้เกิดความ

กระตือรือร้นที่จะโดยเสด็จตามรอยพระบุคลบาทของพระองค์ ด้วยการฝึกปรือตนเองให้มีคุณธรรมคือ สติ สมาธิ ความกล้าหาญ ความเชื่อมั่นในตนเอง ปัญญา เพื่อช่วยให้คุณสามารถ ในการพัฒนาชีวิต ให้มีความดี ความงาม ความสามารถ ผลงานในด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งหมดนั้น ให้สังเกตว่า คนฉลาดสามารถจะหาประโยชน์จากทุกสิ่ง ที่ตนเข้าไปรับรู้ เกี่ยวข้อง ที่สำคัญคืออาจจะเรียนจากธรรมชาติ มาเป็นเครื่องมือในการทำ ความดี จนหลุดรอดจากความทุกข์ได้ อย่างที่เจ้าชายสิทธัตถะเรียนจากคนแก่ คนเจ็บ คนตาย สายพิน ท่อนไม้

ทุกคนสามารถเรียนจากคนดี มาเป็นเครื่องมือในการทำ ความดีให้สูงยิ่งขึ้นไปได้ อย่างที่ เจ้าชายสิทธัตถะเรียนจากเทวทูตคือสมณะ เมื่อพระองค์ได้คิดค้น จนลงมือประพฤติปฏิบัติ เพื่อ พัฒนาพระองค์ให้เป็นสมณะ เมื่อเป็นเข้าจริง ๆ ปรากฏว่าเป็นสมณะเหนือสมณะ คือสุดยอดของ สมณะทีเดียว

การเรียนรู้จากการทำงานของสัตว์ เช่น โค ช้าง ที่ยกตัวอย่างมานั้นจะพบว่า การทำงาน ของโคลากเกวียน ของช้างที่ขึ้นจากสระน้ำ กลายเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง ช่วยตนเอง แก้ไขปรับปรุงตนเอง จนประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติธรรมของท่านเหล่านั้นได้

เนื่องจากความคิด เป็นตัวกำหนดบทบาทของชีวิตคนทุกคนในโลกนี้ หากเริ่มต้นที่ความ คิดผิดแล้ว การกระทำก็จะผิด การพูดก็จะผิด การปฏิบัติภารกิจงานต่าง ๆ ก็จะผิดตามไป ตราบเท่าที่ังมีความคิดผิดอยู่

ความคิดในแนวของอุปาทมณสิการ คือความคิดที่สร้างสรรค์นั้น จะต้องอาศัยพื้นฐาน การเรียนรู้มามาก มีประสบการณ์ตรงมาก ทรงจำเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ได้มาก นำเรื่องนั้นมาคิด อย่างมีเหตุมีผลอยู่เสมอ จนเกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งนั้น ๆ ทุกแง่ทุกมุม หากขาดความมั่นใจ หรือไม่แน่ใจ อาจจะอาศัยการสอบถาม เทียบเคียงความคิดของตนจากท่านผู้รู้ เพื่อให้สามารถ พัฒนาความคิดของตนให้มีประโยชน์มากยิ่งขึ้น จนสามารถหาประโยชน์ได้จากทุกสิ่งที่ผ่าน มาในชีวิต อันจัดเป็นความคิดชอบ หรือสัมมาสังกัปปะในทางพระพุทธศาสนา

อุปาทมณสิการ ความคิดที่สร้างสรรค์ จึงต้องประสานสอดคล้องกับหลักข้อสัมมาสังกัปปะ ความคิดชอบเสมอไป จึงจะมีผลดี

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย แสดงความคิดเห็น ประเด็นที่ว่า “ความคิดเป็นตัวกำหนด บทบาทวิถีชีวิตของคน” จริงหรือไม่ เพราะเหตุใด

- การพิจารณาตัดสินว่า การคิดอย่างไรเป็นการคิดแบบ อุปาทมณสิการ (การคิด สร้างสรรค์) จะต้องพิจารณาจากสิ่งใดบ้าง จงร่วมกันอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

- ให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับประวัติและผลงานของบุคคลผู้ประสบความสำเร็จในชีวิต การงาน โดยอาศัยอุปาทมณสิการเป็นพื้นฐาน แล้วนำเอาประวัติของบุคคลเหล่านั้น มาติดป้ายนิเทศ เพื่อการศึกษาและเผยแพร่ต่อไป

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ในชีวิตประจำวันของเราจะต้องเจออุปสรรค และเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ ซึ่งเราจะต้องพิจารณา หรือคิดให้ดีกว่าลงมือปฏิบัติหรือแก้ไขเหตุการณ์นั้น ๆ โดยนำเอาการคิดแบบอุปาทมณสิการ มาเป็นพื้นฐาน

คำถาม

๑. สมมติจำเป็นต่อการคิดแบบ อุปาทมณสิการ อย่างไร
๒. การคิดแบบอุปาทมณสิการช่วยให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างไร
๓. จากการเรียนเรื่องนี้ นักเรียนมีความคิดสร้างสรรค์ ในการปรับปรุงการเรียน และคุณภาพชีวิตของนักเรียนอย่างไรบ้าง

บทที่ ๘

ภาคปฏิบัติ

๘.๑ มารยาทชาวพุทธ

แนวคิดสำคัญ

ชาวพุทธมีระเบียบปฏิบัติที่จัดเป็นมารยาทโดยเฉพาะ มารยาทบางอย่างได้กลายเป็นวัฒนธรรมของชาติ พุทธศาสนิกชนควรศึกษาให้เข้าใจและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้ว เห็นคุณค่าและความสำคัญของมารยาทที่ชาวพุทธพึงกระทำ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

มารยาทชาวพุทธ

ชีวิตประจำวันของชาวพุทธจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัยอยู่ตลอดเวลา เช่น ไหว้พระเมื่อออกจากบ้าน นำพระเครื่องมาคล้องคอ พบพระสงฆ์ในสถานที่ต่าง ๆ ผ่านวัดหรือสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา พังปาฐกถาหรือสนทนารธรรมกับผู้ใดผู้หนึ่ง เห็นพระพุทธรูปหรือภาพพระพุทธรูป ไปร่วมพิธีทางพระพุทธศาสนา เช่น งานทำบุญต่าง ๆ งานศพ หรือแม้กระทั่งไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอน เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นกิจวัตรของคนไทย ผู้เป็นชาวพุทธทุกคนก็ได้ ถึงแม้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเพียงข้อปฏิบัติเล็กน้อย ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่อาจนำไปสู่ความดับทุกข์ตามหลักการของพระพุทธศาสนาได้ แต่การปฏิบัติเหล่านี้เป็นเบื้องต้นประการหนึ่งของการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี กิจกรรมหลายอย่างได้กลายเป็นมารยาทและวัฒนธรรมไทยโดยที่บางครั้งเราก็ไม่ทราบว่าเป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ดังนั้น การศึกษามารยาทของชาวพุทธนอกจากจะทำให้สามารถปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมแก่การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีแล้ว ยังเป็นการปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยอีกส่วนหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ดี มารยาทชาวพุทธส่วนใหญ่ นักเรียนได้ศึกษามาแล้วในภาคเรียนก่อน ๆ รวมทั้งได้เรียนรู้มาจากการเข้าร่วมพิธีกรรมและการดำรงตนในสังคมปัจจุบันมาบ้างแล้ว ในขั้นนี้ กำหนดให้นักเรียนศึกษาเพิ่มเติม โดยเฉพาะบางกรณีที่มีมักจะประพฤติดิบย่อย ๆ เพื่อความเข้าใจ ที่ถูกต้องและปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ดังนี้

การไหว้หรือกราบใด ๆ นิยมกระพุ่มมือให้นิ้วชิดเรียงกัน ไม่ให้กางหรือห่าง กระพุ่ม คล้ายดอกบัวตูม พนมไว้ระหว่างอก ปลายนิ้วมือเฉียงกับลำตัว ลำแขนแนบลำตัว มิให้ข้อศอกกาง จนเกินไป แล้วจึงกราบหรือไหว้ตามแต่กรณี

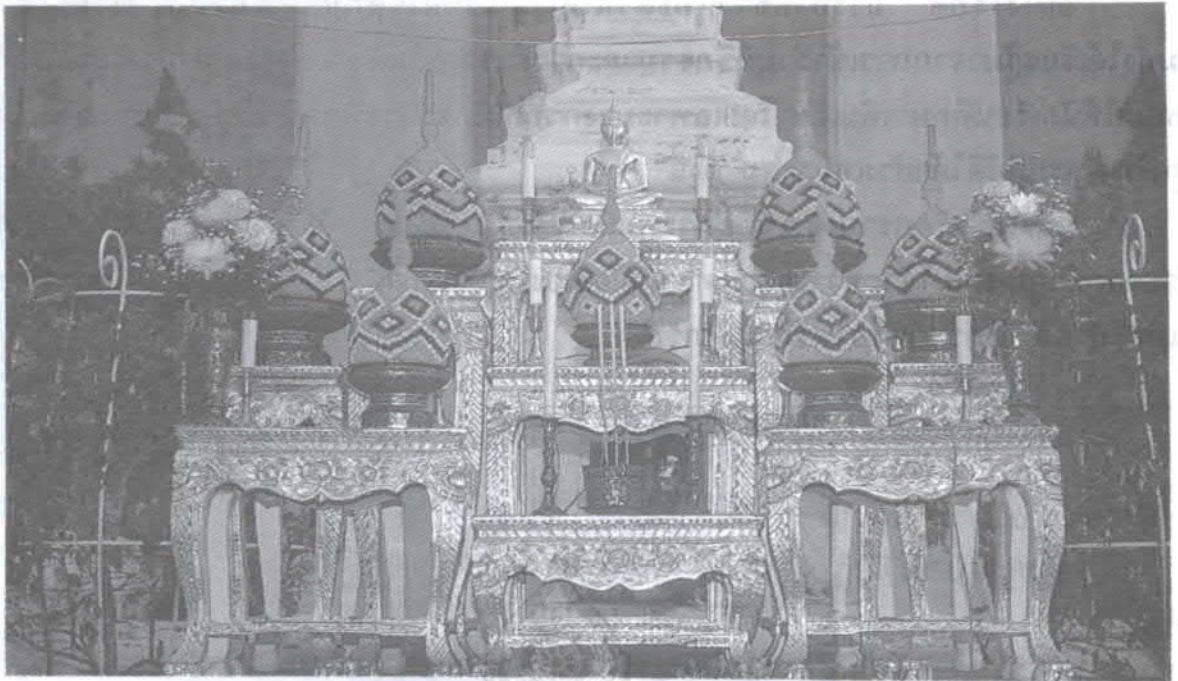

การยืนไหว้

การนำพระเครื่องติดตัวควรมีจุดประสงค์เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ทำคุณความดีเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวใจ มิใช่เพื่อเกะกะระรานผู้อื่นหรือใช้ไปในทางทุจริตต่าง ๆ ปกตินิยมใช้เลี่ยม แขนวคอหรือใส่กระเป๋าเสื้อ ไม่ควรใส่กระเป๋ากางเกงหรือกระโปรง หรือวางไว้บริเวณพื้นที่คน เดินผ่านไปมา

พระพุทธรูปถือเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้าจึงควรรงดเว้นการกระทำที่ถือว่าเป็นการแสดง ความไม่เคารพ เช่น

- ไม่เดินข้ามหรือเอื้อมมือหยิบของข้ามพระพุทธรูปหรือสายสิญจน์ที่โยงมาจากพระพุทธรูป
- ที่โต๊ะหมู่บูชาหรือที่บูชาพระ ไม่ควรตั้งเครื่องบูชาหรือรูปเคารพบุคคลอื่น ๆ ที่มีชื่อ พระพุทธรูป เช่น รูปปั้นหลวงพ่อกที่เป็นพระภิกษุ เป็นต้น ให้สูงกว่าพระพุทธรูป

การจัดโต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูป

- ไม่ควรนั่งหันปลายเท้าไปทางโต๊ะหมู่ที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ทางพระพุทธรูปหรือทางพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในบริเวณใกล้ ๆ ที่นั่งอยู่ รวมทั้งไมยืนในลักษณะยื่นค้ำเคียรพระพุทธรูปหรือพระสงฆ์

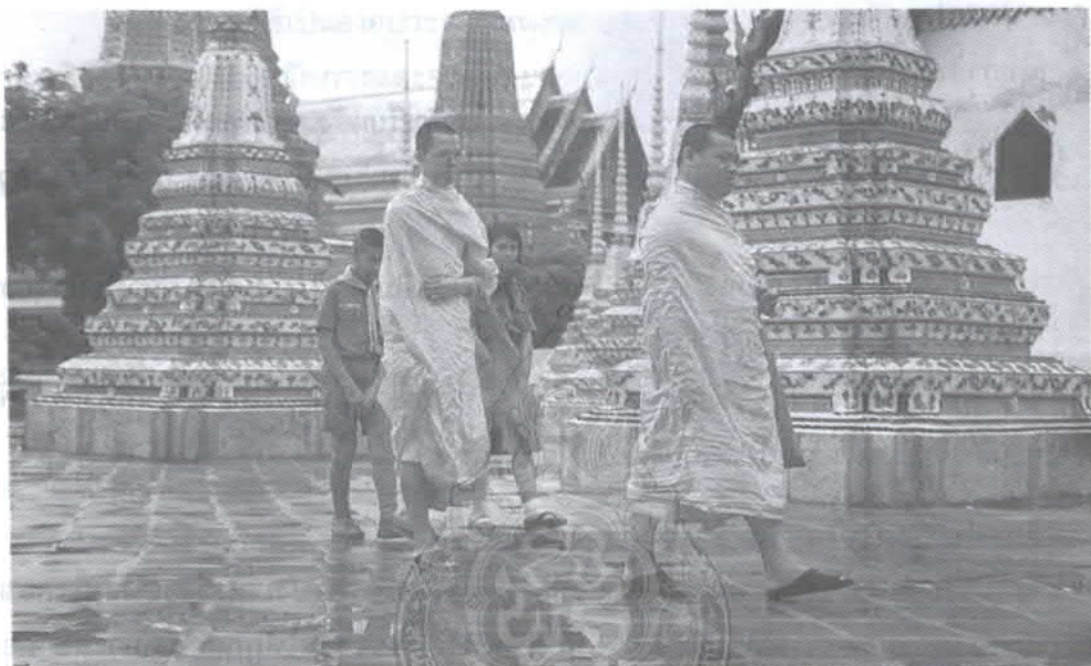
- ไม่นำพระพุทธรูปหรือชิ้นส่วนพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ในที่ไม่สมควร เช่น ราวบันได หรือนำไปเป็นเครื่องประดับตกแต่งห้องเพื่อความสวยงาม

- ไม่พูดจาดูหมิ่นเหยียดหยามหรือพูดในทำนองล้อเล่นเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธรูป การปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธรูปที่ถูกส่วนหนึ่งก็คือ การศึกษาประวัติของพระองค์ เลื่อมใสศรัทธาในพระคุณของพระองค์ น้อมนำเอาคำสอนมาประพฤติปฏิบัติตาม แสดงความเคารพทั้งทางกายวาจาและใจ งดเว้นข้อปฏิบัติที่ไม่สมควรดังกล่าวแล้ว

ส่วนการแสดงความเคารพในพระธรรมและพระสงฆ์นั้น นอกจากการกราบไหว้แล้วยังมีมารยาทบางประการที่ควรศึกษา ดังนี้

- ตั้งใจศึกษาพระธรรมคำสอนอย่างจริงจัง ไม่บิดเบือนหลักคำสอนให้ผิดจากความเป็นจริง
- ไม่นำบทสวดมากล่าวทำนองล้อเลียนให้เกิดความสนุกสนาน
- เมื่ออยู่ในพิธีทางศาสนา ฟังพนมมือเมื่อประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยตั้งใจสมาทานศีล พร้อมทั้งตั้งใจฟังพระสวดด้วยกิริยาสำรวม ไม่พูดจาหยอกล้อ คอยกั่นหรือกระทำการใด ๆ อันเป็นการรบกวนผู้อื่นในขณะที่พระสวด

- การเดินเวียน การหลีกทาง การเดินตามบุคคลหรือสถานที่ใด ๆ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพตามหลักฐานทางพระพุทธศาสนา นิยมหันด้านขวาของตนเองเข้าหาบุคคลหรือสถานที่นั้น ๆ เช่น เดินเวียนขวาคือ เดินหันขวามือให้แก่สถานที่ หรือเดินตามพระสงฆ์ให้เดินตามหลังเยื้องไปทางซ้ายของท่านเล็กน้อย คือ หันด้านขวาของเราให้ท่าน ยกเว้นสถานที่นั้นจะไม่อำนวยการเพื่อทำเช่นนั้น

การเดินตามพระสงฆ์

- แสดงความเคารพต่อพระสงฆ์ทั้งกาย วาจาและใจ มีความเลื่อมใสศรัทธาอย่างจริงจัง การพูดคุยกับพระสงฆ์ไม่ควรนั่งบนเก้าอี้เดียวกันกับท่าน ไม่นั่งในที่ที่สูงกว่า และไม่นั่งไขว่ห้างหรือขัดสมาธิ (ขัด-สะ-หมาด) คุยกับท่าน

- คำพูดที่ใช้พูดกับพระสงฆ์ ควรเป็นคำพูดที่สุภาพ ไพเราะอ่อนหวาน ใช้คำพูดที่ถูกต้องกับพระสงฆ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำที่ใช้กับพระสงฆ์โดยเฉพาะ เช่น จัน อาพาธ มรณภาพ เป็นต้น ควรงดเว้นคำพูดที่ลามกหยาบคาย คำพูดตลกไปกษา

กิริยาวาจาทั้งหมดดังกล่าวนี้ แม้บางอย่างจะไม่ใช่กิริยามารยาทที่แสดงออกโดยตรง แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ปรากฏแก่คนทั่วไปและสามารถจะเป็นเครื่องบ่งบอกได้ว่า การกระทำได้ดังกล่าวควรที่ชาวพุทธจะทำหรือไม่ ดังนั้น นักเรียนควรจะศึกษาความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ให้เข้าใจเพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องในโอกาสต่อไป

ประเด็นอภิปราย

- มารยาทชาวพุทธมีความจำเป็นแก่การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอย่างไร จงอภิปราย
- มารยาทชาวพุทธกับมารยาทไทยมีความเกี่ยวข้องหรืออิทธิพลต่อกันอย่างไร จงยกตัวอย่างพร้อมอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. เมื่อนักเรียนไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ให้นักเรียนสังเกตว่าพฤติกรรมของแต่ละบุคคลในพิธีนั้นมีอะไรบ้างที่เบี่ยงเบนจากที่นักเรียนได้ศึกษามาในบทเรียนนี้ พฤติกรรมที่ถูกต้องควรเป็นเช่นใด
๒. นักเรียนสามารถศึกษามารยาทชาวพุทธเพิ่มเติมได้จากเอกสารเกี่ยวกับมารยาทไทยซึ่งสามารถหาได้โดยทั่วไป
๓. นักเรียนควรจะหัดฝึกมารยาทต่าง ๆ ที่ศึกษาในบทเรียนนี้หรือที่ศึกษาเพิ่มเติมโดยอาจจะแบ่งกลุ่มกันแสดงแล้วช่วยกันติชมแก้ไขให้ถูกต้อง

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ มารยาทที่นักเรียนแสดงออกในแต่ละวันย่อมเป็นเครื่องบ่งบอกถึงอุปนิสัยใจคอของตน ดังนั้น การศึกษามารยาทชาวพุทธแล้วนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ถูกต้องเหมาะสม นอกจากจะทำให้กิริยามารยาทของนักเรียนเป็นที่ชื่นชมของบุคคลทั่วไปแล้ว ส่วนหนึ่งก็เป็นเครื่องประกาศว่าวัฒนธรรมของไทยนั้นมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างยิ่ง

คำถาม

๑. จงแก้ไขคำตอบต่อไปนี้ให้ถูกต้อง
 - ก. พระภิกษุรับประทานอาหารก่อนที่จะอาบน้ำ
 - ข. สามเณรป่วยด้วยโรคร้ายแรงจนตาย
 - ค. พระสงฆ์ไปส้วม
๒. การกราบศพพระจะต้องกราบอย่างไร ก็ครั้ง
๓. เมื่อเดินสวนทางพระสงฆ์จะต้องทำอย่างไร
๔. ข้อควรปฏิบัติในการพูดคุยกับพระสงฆ์มีอะไรบ้าง
๕. จุดมุ่งหมายในการนำพระเครื่องแขวนคอคืออะไร

๘.๒ ศาสนพิธี

แนวคิดสำคัญ

๑. ศาสนพิธีเป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนา เกิดขึ้นภายหลังศาสนา การประกอบศาสนพิธีควรคำนึงถึงหลักการและจุดมุ่งหมายของพิธีเป็นหลัก
๒. กรฐินเป็นพุทธบัญญัติ มีระยะเวลาทอดตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ จัดเป็นกาลทาน มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันตามประเภทวัดที่จะนำไปทอด
๓. ผ้าป่าเป็นสังฆทานประเภทหนึ่งไม่มีจำกัดเวลาในการทอด

จุดประสงค์การเรียนรู้

- เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหัวข้อนี้แล้ว นักเรียนสามารถ
๑. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนพิธี เห็นความสำคัญของศาสนพิธี สามารถวิเคราะห์เหตุผล จุดมุ่งหมายและหลักการของศาสนพิธีที่ศึกษาได้
 ๒. สามารถปฏิบัติตามศาสนพิธีที่ศึกษาได้อย่างถูกต้อง

ศาสนพิธี

ศาสนพิธี หมายถึง แบบอย่างหรือระเบียบปฏิบัติในพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนา เกิดขึ้นจากลัทธิความเชื่อในเรื่องนั้น ๆ เช่น ความเชื่อว่าการถวายทานแก่สงฆ์ที่จะมีอานิสงส์มาก ผู้รับสิ่งของที่ถวายและผู้ถวายจะต้องเป็นผู้บริสุทธิ์ ดังนั้น ก่อนที่จะถวายทานหรือทำบุญใด ๆ จึงมักนิยมให้ผู้ถวายสมาทานศีลเสียก่อน เป็นต้น ศาสนพิธีจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังศาสนาและมีประจำทุกศาสนา

ศาสนพิธีจะช่วยให้ผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีเกิดความมั่นใจ เชื่อใจในลัทธิความเชื่อ นั้น ๆ มากยิ่งขึ้นกว่าการปฏิบัติที่ไม่มีขั้นตอนพิธีใด ๆ ตัวอย่างเช่น การสมาทานศีล ๕ โดยเนื้อแท้จะมุ่งให้ผู้สมาทานตั้งใจมั่นในการที่จะงดเว้นไม่ทำสิ่งที่ไม่ดี ๕ ประการ คือ ๑. การฆ่าสัตว์ ๒. การถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๓. การประพฤติดุสิตในกาม ๔. การพูดเท็จ และ ๕. การดื่มสุราเมรัย ผู้สมาทานสามารถตั้งใจงดเว้นได้เองโดยการน้อมนีกกล่าวคำสมาทานศีลข้อนั้น ๆ แต่การทำเช่นนี้จะทำให้เกิดความไม่มั่นใจขึ้นได้ จึงกำหนดให้มีขั้นตอนการสมาทาน คือ กล่าวคำ

นอบน้อมพระพุทธเจ้า (นะโม) กล่าวคำขอยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ (ไตรสรณคมน์) แล้วจึงสมาทานศีล นอกจากนี้ยังนิยมประกอบพิธีนี้ต่อหน้าพระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ผู้ทรงศีลเป็นพยานรับรู้ในคำปฏิญาณที่จะรักษาศีลนั้น ทำให้ผู้สมาทานเกิดความมั่นใจมากยิ่งขึ้น ดังนั้น พิธีกรรมทุกอย่างทางศาสนาจึงต้องมีขั้นตอนและวิธีปฏิบัติทั้งสิ้น บางพิธีอาจคล้ายคลึงกัน บางพิธีอาจแตกต่างกัน และบางท้องถิ่นพิธีเดียวกันอาจมีระเบียบปฏิบัติที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความเชื่อและหลักคำสอนในเรื่องนั้น

ปฏิบัติธรรมโดยการฟังเทศน์

อย่างไรก็ดี ศาสนพิธีก็เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของศาสนา และมีใช้แทนแท้ของศาสนา โดยท่านผู้รู้ได้เปรียบไว้ว่า หากจะเปรียบศาสนาเหมือนกับต้นไม้ ศาสนพิธีก็เหมือนกับเปลือกของต้นไม้ หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ เหมือนกับแก่นของต้นไม้ ศาสนพิธีซึ่งเป็นเปลือกของศาสนาจะช่วยรักษาหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นแก่นของศาสนาไว้ เหมือนกับเปลือกของต้นไม้ช่วยรักษาแก่นของต้นไม้ไว้ฉะนั้น ดังนั้น ในการประกอบศาสนพิธีทุกครั้งจึงควรนึกถึงประโยชน์และสาระของพิธีนั้น ๆ มากกว่าจะไปยึดติดอยู่กับขั้นตอนหรือส่วนประกอบเล็กน้อยที่ไม่เกี่ยวข้อง โดยการประกอบศาสนพิธีควรพิจารณาหลักดังนี้

๑. มีความประหยัด เรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือยเข้าทำนองตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ
๒. มีระเบียบปฏิบัติและขั้นตอนตรงกับหลักการของพิธีนั้น ๆ
๓. ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและหรือสิ่งแวดล้อม
๔. มีประโยชน์และสาระ

ในขั้นนี้ กำหนดให้นักเรียนศึกษาพิธีกรรมดังต่อไปนี้

การทอดกฐิน

กฐินเป็นชื่อของกรอบหรือไม้สะดึงสำหรับขึงผ้าเพื่อเย็บจีวรของภิกษุ การทอดกฐินก็คือการนำผ้าไปวางไว้ต่อหน้าพระสงฆ์อย่างต่ำ ๕ รูป แล้วให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้รับผ้านั้น โดยอนุญาติของพระสงฆ์นั้น

ประเพณีการทอดกฐินมีมาตั้งแต่พุทธกาล คือ มีภิกษุชาวเมืองปาวาจำนวน ๓๐ รูปเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมืองสาวัตถี แต่ยังไม่ถึงเมืองสาวัตถี ก็ถึงกำหนดวันเข้าพรรษาเสียก่อน ภิกษุเหล่านั้นจึงต้องจำพรรษาที่เมืองสาเกตซึ่งเป็นเมืองที่เดินทางมาถึง ตลอด ๓ เดือน พอออกพรรษา จึงพากันเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่เนื่องจากช่วงออกพรรษาใหม่ๆ นั้น ยังมีฝนตกชุกอยู่ จีวรของภิกษุเหล่านั้นจึงเปื้อนโคลนและเปียกฝน เก้าคร่ำครว้า พระพุทธเจ้าทรงเห็นความลำบากของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาครบ ๓ เดือนรับผ้ากฐินได้ พระภิกษุเมื่อรับกฐินแล้วจะได้สิทธิพิเศษหลายประการ เช่น จะไปไหนไม่ต้องเอาไตรจีวรไปครบก็ได้ เป็นต้น

การทอดกฐินมีกำหนดกาลตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ รวม ๑ เดือน ในวัดหนึ่ง ๆ จะทอดกฐินได้เพียง ๑ ครั้งใน ๑ ปี ดังนั้น การทอดกฐินจึงจัดเป็นกาลทานคือ ทานที่ถวายได้เฉพาะในกาลที่กำหนดคือภายใน ๑ เดือนหลังออกพรรษา และเนื่องจากข้อจำกัดในการทำนี้ พุทธศาสนิกชนจึงนิยมทอดกฐินเพราะถือว่าจะได้รับอานิสงส์มากกว่าทานพวกอื่น ๆ ที่สามารถทำได้ทุกเวลา

วัดหนึ่ง ๆ จะทอดกฐินได้เพียงปีละ ๑ ครั้ง

กฐินแบ่งเป็น ๒ ประเภท ตามระยะเวลาในการจัดเตรียม คือ

๑. มหากฐิน คือ กฐินที่มีการเตรียมตัวมากเป็นเวลาหลายวัน พร้อมทั้งมีการตระเตรียมอื่น ๆ อีกมาก เช่น กฐินสามัคคีที่นิยมจัดทำกันในปัจจุบัน

๒. จุลกฐิน คือ กฐินเร่งด่วน ในพุทธกาลหมายถึงกฐินที่ชาวบ้านจะต้องกรอด้าย ทอ ตัด เย็บ ย้อมให้เป็นผ้านุ่งห่มผืนใดผืนหนึ่งให้เสร็จภายในวันเดียว แต่ในปัจจุบันคงจะหมายถึงกฐินที่มีการบอกกล่าวและทำพิธีทอดกันในระยะเวลานั้น ๆ เช่น ๑-๒ วัน

ส่วนในประเทศไทย นิยมเรียกชื่อกฐินตามประเภทวัดที่จะไปทอด คือ

๑. กฐินหลวง หมายถึง กฐินที่องค์พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่โปรดเกล้าฯ นำไปทอดถวายที่พระอารามหลวง

๒. กฐินพระราชทาน หมายถึง กฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้นำไปทอดที่พระอารามหลวง โดยผู้ที่มีความประสงค์จะทอดกฐินที่พระอารามหลวง จะต้องติดต่อที่กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

กฐินพระราชทาน

๓. กฐินตัน หมายถึง กฐินที่องค์พระมหากษัตริย์เสด็จไปทอดเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดราษฎร์

๔. กฐินสามัคคี หมายถึง กฐินที่หน่วยงาน องค์กร กลุ่มบุคคลหรือบุคคลต่าง ๆ นำไปทอดถวายที่วัดราษฎร์ เหตุที่เรียกว่า กฐินสามัคคีก็เพราะส่วนใหญ่จะมีการบอกบุญเรียกระบิชากร่วมกันทอดกฐินมากกว่า ๑ คนขึ้นไป

แม้ตามพุทธบัญญัติการทอดกฐินจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับผ้ากฐิน แต่ในประเทศไทยปัจจุบัน ดูเหมือนว่าจะมุ่งไปที่การรวบรวมทุนทรัพย์เพื่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างถาวรวัตถุ การบำรุงการศึกษา และการศาสนาอื่น ๆ จึงทำให้การทอดกฐินมีอันสงฆ์เพิ่มขึ้นอีก คือ นอกจากจะเป็นการถวายความสะดวกให้แก่พระภิกษุในการหาผ้ากฐินแล้ว ยังได้ร่วมบริจาคทรัพย์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอันจะเป็นผลให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองต่อไปอีกด้วย

การทอดกฐินในวัดแต่ละแห่งจะมีระเบียบพิธีและขั้นตอน ดังนี้

การเตรียมการ

๑. จองกฐิน หมายถึง การแจ้งความประสงค์ที่จะนำผ้ากฐินไปทอดยังวัดที่ต้องการ สำหรับวัดราษฎร์ให้แจ้งที่เจ้าอาวาส ส่วนพระอารามหลวงให้แจ้งติดต่อผ่านกรมการศาสนา เมื่อจ้องและกำหนดวันเรียบร้อยแล้ว นิยมทำหนังสือไปติดประกาศที่วัดนั้น ๆ

๒. บอกบุญแก่ญาติพี่น้องเพื่อร่วมพิธีในวันเวลาตามกำหนด ปัจจุบัน นิยมพิมพ์ฎีกาแจก

๓. ตระเตรียมเครื่องกฐินและบริวาร ได้แก่

- ผ้าไตรจีวร ๓ ไตร สำหรับถวายพระผู้ครองกฐินและคู่สวด แต่ผ้าที่จะเป็นผ้ากฐินจริง ๆ จะใช้เพียง ๑ ผืนเท่านั้น

- บริวารกฐิน ได้แก่ จตุปัจจัย ไทยทาน เครื่องใช้พระภิกษุ เครื่องนุ่งห่ม (เครื่องมือก่อสร้าง เช่น จอบ มีด ขวาน เป็นต้น)

- บางแห่งนิยมทอดผ้าป่าหลังจากทอดกฐินแล้ว ซึ่งเรียกว่า ผ้าป่าหางกฐิน หรือ ผ้าป่าแถมกฐิน ก็เตรียมผ้าบังสุกุลและพุ่มผ้าป่าไว้ด้วย

ส่วนกฐินพระราชทานต้องติดต่อขอทราบรายละเอียดที่กรมการศาสนา

การทอดกฐิน

เมื่อถึงกำหนดวันทอดกฐิน บางแห่งนิยมเฉลิมฉลองล่วงหน้า ๑ วัน จัดให้มีมหรสพสมโภชอย่างเอิกเกริก แต่มิใช่ประเด็นสำคัญนัก ในวันพิธีทอด เมื่อเจ้าภาพและพระสงฆ์พร้อมแล้ว เจ้าภาพกราบพระ อาราธนาศีล สมาทานศีล กล่าวคำถวายกฐิน แล้วนำผ้ากฐินไปวางด้านหน้าพระคู่สวด ประเคนผ้ากฐิน พระสงฆ์ประกอบพิธีเสร็จแล้วสวดอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำรับพรเป็นเสร็จพิธี หากมีการทอดผ้าป่าด้วยก็กล่าวคำถวายก่อนที่พระสงฆ์สวดอนุโมทนา

อนึ่ง พิธีการต่าง ๆ ในวันถวายแต่ละแห่งอาจมีข้อปลีกย่อยแตกต่างกันบ้างตามประเพณีของที่นั้น ๆ ส่วนใหญ่จะมีไวยาวัจกรหรือมัคคนายของวัดเป็นคนดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ให้เจ้าภาพและผู้ร่วมพิธีพึงปฏิบัติตามนั้น

การทอดผ้าป่า

ผ้าป่าเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผ้าบังสุกุล แปลว่า ผ้าเปื้อนฝุ่น หมายถึง ผ้าที่ถูกทิ้งไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งผ้าที่เขาห่อศพแล้วนำไปทิ้งไว้ตามสถานที่ทั่วไป ผ้าเหล่านี้จะเปื้อนศพบ้าง ฝุ่นละอองบ้าง เก่าคร่ำคร่าไม่มีใครต้องการหรือหวงแหน ผ้าเหล่านี้จะเรียกว่า ผ้าบังสุกุล

แต่เดิม ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับจีวรจากคฤหัสถ์ ก็ทรงอนุญาตเฉพาะผ้าบังสุกุลเท่านั้น พวกภิกษุจะต้องไปเก็บผ้าที่เขาทิ้งตามป่า แล้วนำมาซัก ตัด เย็บ ย้อมเป็นผ้านุ่งห่ม ผ้าที่ได้ในลักษณะนี้จะมีลักษณะพิเศษคือ ไม่มีเจ้าของหวงแหน มีศีลคร่ำคร่า เก่า ไม่มีใครต้องการและแม้ภิกษุจะนำมานุ่งห่มก็ไม่ก่อให้เกิดกิเลส อย่างไรก็ดี พวกภิกษุในครั้งพุทธกาลก็พบกับความลำบากเป็นอย่างมากเนื่องจากต้องใช้เวลานานกว่าจะหาผ้ามาทำเป็นผ้านุ่งห่มแต่ละผืน เหล่าชาวพุทธเห็นความลำบากดังกล่าวจึงนิยมนำผ้าที่ตนตั้งใจถวายแก่ภิกษุไปทิ้งไว้ตามถนนหนทาง ป่าช้า กองขยะ บ้างครั้งก็นำเอาไปพาดไว้บนกิ่งไม้เพื่อให้ภิกษุมารับ แล้วถือเอาไป การกระทำดังกล่าวจึงกลายเป็นประเพณีการทอดผ้าป่าโดยนำผ้าไปวาง (เรียกว่าทอด) ไว้บนกิ่งไม้ดังที่เราพบเห็นอยู่โดยทั่วไป

การทอดผ้าป่าในปัจจุบัน สามารถทอดได้ตลอดปีไม่จำกัดเวลาเหมือนการทอดกฐิน แต่ในพุทธกาล นิยมทอดกันในช่วงเวลาออกพรรษาไปแล้วจนถึงกลางเดือน ๔ ซึ่งเป็นเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุนำผ้ามาทำจีวรได้ ส่วนในประเทศไทยนิยมทอดกันในหน้าเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ เป็นต้น โดยจัดเป็นผ้าป่าสามัคคีไปทอดตามวัดต่าง ๆ มีการฉลองกันอย่างเอิกเกริก และมีการกล่าวคำถวายอย่างเป็นทางการ ผ้าป่าประเภทนี้จะเน้นไปที่การรวบรวมทรัพย์เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น ซ่อมสร้างถาวรวัตถุ บำรุงการศึกษา เป็นต้น ส่วนการทอดอีกวิธีหนึ่งเน้นการทำตามแบบพุทธกาล โดยนำผ้าไตรจีวรพาดไว้ที่ต้นไม้วัด หรืออาจจะนำสิ่งของที่สมควรแก่สมณะ เช่น สบู่ ยาสีฟัน ยารักษาโรค เป็นต้น ใส่ถึงแล้วนำกิ่งไม้มาปักไว้ในถัง พาดผ้าบนกิ่งไม้ นำไปตั้งไว้ในบริเวณวัด กล่าวคำถวายหรือตั้งใจถวายโดยไม่เจาะจงรูปใดรูปหนึ่งแล้วหลีกไป พระภิกษุก็จะมาพิจารณาผ้าป่านั้นเอง

การทอดผ้าป่า

แม้การทอดผ้าป่าจะมีลักษณะเดียวคือ ถวายแก่ภิกษุโดยไม่เจาะจง แต่อาจมีชื่อเรียกหลายอย่าง คือ

- ผ้าป่าหางกฐิน หรือผ้าป่าแถมกฐิน หมายถึง ผ้าป่าที่นำไปถวายวัดพร้อมกับการทอดกฐิน โดยจะถวายหลังจากการทอดกฐินแล้ว
- ผ้าป่าโยง หมายถึง ผ้าป่าที่นำไปทอดตามวัดต่าง ๆ มากกว่า ๑ วัดขึ้นไปในคราวเดียวกัน โดยจะนำพุ่มผ้าป่าไปหลาย ๆ พุ่ม เมื่อถึงวัดใดก็ถวายวัดนั้น วัดละ ๑ กองบ้าง ๒ กองบ้างเรื่อยไปจนกว่าจะหมด

ทั้ง ๒ วิธีนี้จะเป็นผ้าป่าสามัคคีหากมีการร่วมกันเป็นหมู่คณะนำไปทอดยังวัดต่าง ๆ แต่ถ้านำไปทอดคนเดียวโดยไม่มีผู้อื่นร่วมบริจาคผ้าปานั้นด้วยจะไม่เรียกว่าผ้าป่าสามัคคี

สำหรับการทอดผ้าป่าอย่างเป็นทางการ มีขั้นตอนพิธี ดังนี้

๑. เมื่อพระสงฆ์ในวัดและเจ้าภาพพร้อมกัน ณ บริเวณพิธีแล้ว เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กราบ ๓ ครั้ง
๒. กราบพระสงฆ์ ๓ ครั้ง อาราธนาศีล สมาทานศีล เสร็จแล้วกล่าวคำถวายผ้าป่า
๓. พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล เรียกว่า ชักผ้าป่าหรือชักผ้าบังสุกุล
๔. ถวายจุดบัจจัยไทยธรรมแก่พระสงฆ์ (ถ้ามี)
๕. พระสงฆ์อนุโมทนา ผู้อยู่ในพิธีกรวดน้ำรับพร เป็นเสร็จพิธี

ประเด็นอภิปราย

- ศาสนพิธีกับหลักธรรมคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาต่างอิงอาศัยกันและกันหรือไม่อย่างไร จงอภิปราย
- ศาสนพิธีมีส่วนช่วยในการรักษาและหรือทำลายศาสนาอย่างไร
- ศาสนพิธีที่จัดแบบ “ตำนานพริกละลายแม่น้ำ” มีลักษณะเป็นอย่างไร ในปัจจุบันในศาสนาพิธีต่าง ๆ มีการกระทำใดบ้างที่จัดเข้าในลักษณะนี้
- เพราะเหตุใด จึงนิยมทอดผ้าป่ากันในหน้าเทศกาลสำคัญ ๆ จงอภิปรายยกเหตุผลประกอบ
- เครื่องประกอบกฐินและผ้าป่า ควรจะมีอะไรบ้าง

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นักเรียนควรศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการทอดกฐินและทอดผ้าป่า แล้วจัดทำแผนภูมิอธิบายความแตกต่างและความคล้ายคลึงนั้น
๒. นักเรียนควรศึกษาเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจในการทอดกฐินและการทอดผ้าป่าในรูปแบบต่าง ๆ คือ การแสดงบทบาทสมมติ การเขียนรายงาน หรือการจัดสถานการณ์จริง เช่น การนำผ้าป่าหรือกฐินไปทอดที่วัด ก็จะทำให้มีความรู้ความเข้าใจในพิธีดังกล่าวดียิ่งขึ้น
๓. หากมีเวลาว่าง นักเรียนควรรหาโอกาสไปร่วมศาสนพิธีดังที่ศึกษา แล้วสังเกตว่ามีพิธีหรือขั้นตอนใดบ้างแตกต่างจากที่ศึกษา พิธีใดบ้างคล้ายคลึงกัน

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ ศาสนพิธีเป็นสิ่งที่ชาวพุทธทุกคนจะต้องมีโอกาสร่วมพิธีทุกคน เพราะถือเป็นวิถีชีวิตของชาวพุทธประการหนึ่ง ในการร่วมพิธีนั้น นักเรียนสามารถยึดเอาสิ่งที่เป็นสาระมาประยุกต์ใช้ได้อย่างมากมาย อีกทั้งความรู้ที่นักเรียนได้ศึกษาในบทเรียนต่าง ๆ ก็จะเป็นสิ่งช่วยให้นักเรียนได้รับประโยชน์มากยิ่งขึ้น

คำถาม

๑. การประกอบศาสนพิธีควรคำนึงถึงอะไรบ้าง
๒. การทอดกฐินในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นจุลกฐินหรือมหากฐิน เพราะเหตุใด
๓. วัดราษฎร์และวัดหลวงคือวัดเช่นใด
๔. การทอดผ้าป่าจะทำได้เมื่อใด

๕. กฐินและผ้าป่ามีความแตกต่างและเหมือนกันอย่างไรบ้าง
๖. การทอดผ้าป่ามีกี่วิธี อะไรบ้าง
๗. ผ้าป่าจัดเป็นสังฆทานหรือไม่ เพราะเหตุใด
๘. ผ้าป่ามีลักษณะนามว่าอย่างไร
๙. นายมานะนำกฐินไปทอดที่วัดหลวงจะจัดเป็นกฐินประเภทใด
๑๐. คำกล่าวที่ว่า “ทำอะไรแบบจุลกฐิน” หมายถึงลักษณะการกระทำเช่นใด

๘.๓ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดสำคัญ

พระพุทธคุณที่ทรงมีต่อพุทธศาสนิกชนทั่วโลก ช่วยให้ชาวโลกเหล่านี้สามารถดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขและสงบ เมื่อถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวพุทธควรร่วมกันแสดงความกตัญญูตเวทีต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการบำเพ็ญกุศลรำลึกนึกถึงพระคุณของพระองค์ และ ลด ละ เลิก สิ่งที่เป็นอกุศลทั้งปวง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. รู้ เข้าใจ อธิบาย ประวัติความเป็นมาของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้
๒. เข้าร่วมกิจกรรม และปฏิบัติตนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้อย่าง

ถูกต้อง

๓. ยึดถือและนำเอาหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

วันมาฆบูชา

วันมาฆบูชา หมายถึงวันที่เกิดการประชุมใหญ่ของพระสาวกครั้งแรกหลังการตรัสรู้ที่เรียกว่า “มหาสาวกสันนิบาต” ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๓ หรือวันเพ็ญกลางเดือนมาฆะที่พระเวฬุวนาราม

ซานเมืองราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ ที่เรียกว่า “มาฆบูชา” เพราะพุทธศาสนิกชนร่วมใจกันประกอบพิธีบูชาในมาฆมาส หรือเดือน ๓

การประชุมใหญ่พระสาวกครั้งนี้มีลักษณะโครงสร้างหรือองค์ประกอบ ๔ ประการที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จาตุรงคสันนิบาต” คือ

๑. วันนั้นเป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ มาฆมาสหรือเดือน ๓

๒. วันนั้นมีพระสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมาย (ไม่มีการนัดประชุมมาก่อน)

๓. พระสงฆ์เหล่านั้น ล้วนเป็นพระที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา หรือบวชกับพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น

๔. พระสงฆ์เหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น

ลักษณะการประชุม ๔ ประการนี้ บางตำราจัดลำดับไม่เหมือนกัน แต่สาระสำคัญของใจความตรงกันทุกตำรา

พระสงฆ์เหล่านั้นล้วนพระอรหันต์ทั้งสิ้น

ความเป็นมาของการประชุมใหญ่พระสาวก

ก่อนการประชุมใหญ่ครั้งนี้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ถ้ำ สุกกรชาดา เขา คิชฌกูฏ ซึ่งทุกวันนี้สถานที่แห่งนี้อยู่ยังมีอยู่ ท่านที่เดินทางไปอินเดียมักแวะไปกราบไหว้เป็นประจำ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับมายังพระเวฬุวนาราม พระอรหันต์สาวกได้มาพร้อมกันที่นั่น โดยมีได้นัดหมายกัน พระพุทธเจ้าทรงเห็นเป็นการสมควรที่จะประกาศหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ให้พระสาวกถือเป็นหลักสำหรับนำไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักธรรมนั้นมีอยู่ ๑๐ กว่าข้อ ขึ้นต้นด้วย ขันติ ความอดทนอดกลั้น มีเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน ลงมาถึงการไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำบาป ทำแต่ความดี ชำระจิตให้บริสุทธิ์ ไม่ใส่ร้ายกัน ไม่ล้างผลาญชีวิตกัน เป็นต้น

หลักการทั้งหมดนี้เรียกเป็นคำศัพท์ว่า “พระโอวาทปาติโมกข์”

พระพุทธประสงค์

เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ก็เพื่อให้พระสงฆ์สาวกที่ไปประกาศศาสนาในที่ต่าง ๆ ได้ทราบถึงหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนา รวมทั้งวิธีการประกาศศาสนา อันจะเป็นผลดีให้การประกาศพระศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ผลดียิ่งขึ้น

ความเป็นมาของวันมาฆบูชาในเมืองไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” สรุปความได้ว่า พิธีวันมาฆบูชาตั้งแต่เดิมไม่เคยทำมาก่อนในเมืองไทย เพิ่งมีขึ้นอย่างเป็นทางการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ โดยรัชกาลที่ ๔ ทรงถือแบบอย่างโบราณบัณฑิตที่นิยมไว้ว่าวันเพ็ญกลางเดือน ๓ เป็นวันประชุมใหญ่พระสาวกของพระพุทธเจ้า มีลักษณะน่าอัศจรรย์ จึงได้ถือเอาเป็นเหตุ นั้น เป็นเครื่องแสดงสักการบูชา พิธีมาฆบูชาจึงได้เกิดมีขึ้นในเมืองไทยสืบมา มีทั้งพิธีสงฆ์ ราชพิธี และพิธีราษฎร สืบมาจนทุกวันนี้

พระราชพิธีมีตามพระอารามหลวงต่าง ๆ เช่น วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชประดิษฐ์ เป็นต้น ปัจจุบันมีเช่นที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง นอกนั้นมีตามวัดทั่วไป

รายละเอียดเหมือนพิธีวิสาขบูชา ต่างแต่ปริมาณของการจัดงานและคำถวายเครื่องสักการบูชาเท่านั้น

วันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา คือวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน ซึ่งแม้เหตุการณ์สำคัญทั้ง ๓ นี้จะเกิดขึ้นในระยะห่างปีกันมาก ก็พ้องวันกันเป็นที่น่าอัศจรรย์ เพราะตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

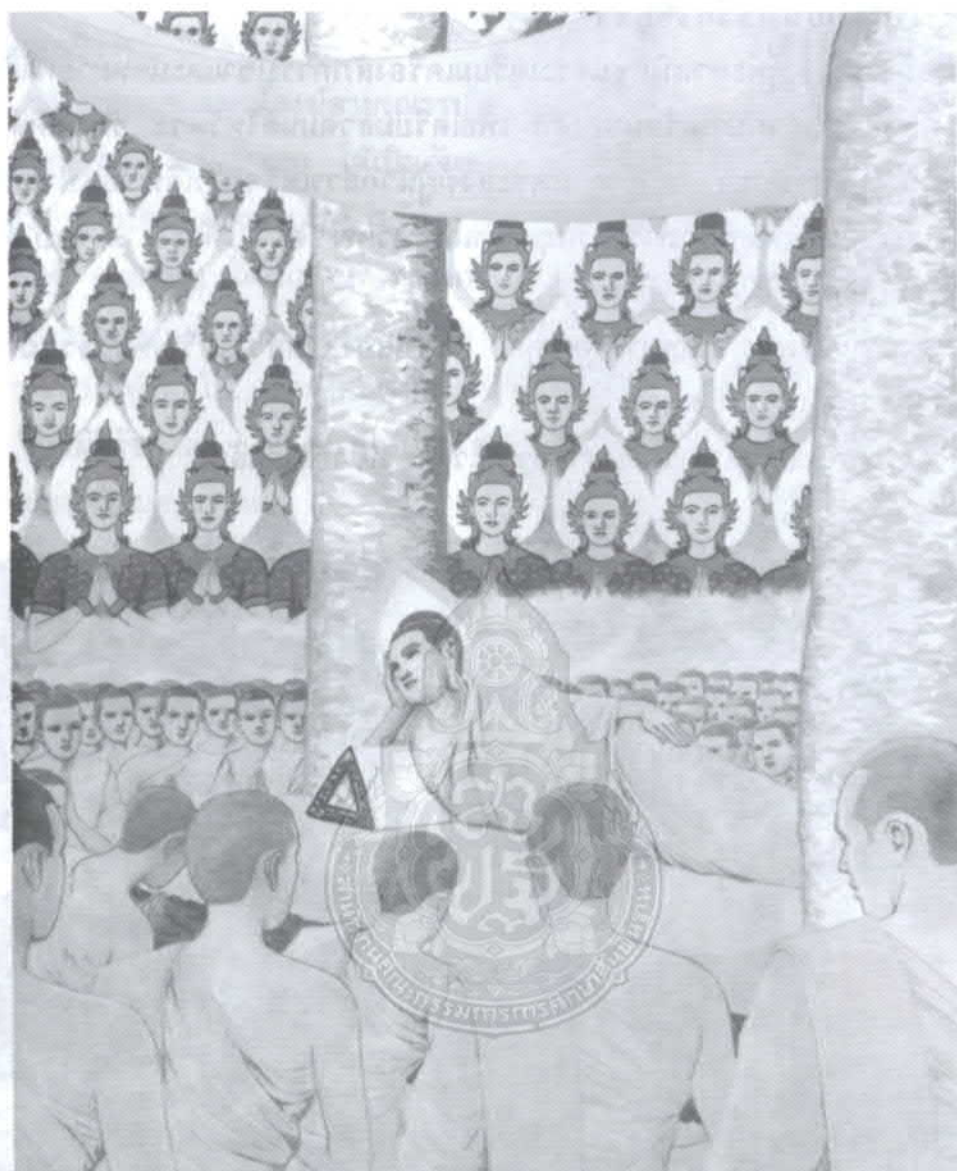
พุทธศาสนิกชนหลายประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนชาวไทยเราเห็นว่าวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพานที่พ้องกันนั้นเป็นที่น่าสนใจยิ่งดังกล่าวกว่าข้างต้น จึงกำหนดเอาวันนี้เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยจัดพิธีบูชาพิเศษรำลึกถึงพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า รวมทั้งระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญ ๓ ประการดังกล่าวนี้ด้วย

เดือน ๖ เรียกชื่อด้วยคำศัพท์ว่า “วิสาขมาส” การจัดพิธีบูชาเป็นพิเศษในวันนี้จึงเรียกว่า “วิสาขบูชา”

ความเป็นมาของวันวิสาขบูชาในเมืองไทย

เมืองไทยมีพิธีวิสาขบูชาเท่าที่ปรากฏหลักฐานทราบว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย หลักฐานที่นำมาอ้างอิงกันนั้นคือหนังสือที่มีชื่อตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็เชื่อว่าคงมีพิธีวิสาขบูชา โดยพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ร่วมกันจัดตามวัดต่าง ๆ อย่างไม่เป็นทางการ ทั้งนี้เพราะเหตุการณ์บ้านเมืองไม่ใคร่สงบจึงมิได้บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร เพิ่งมาปรากฏเป็นหลักฐานในรัชกาลที่ ๒ แห่งรัตนโกสินทร์ โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ตรัสถามพระสงฆ์ระดับชั้นผู้ใหญ่เกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลเป็นพิเศษทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ คือ สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ได้ถวายพระพรว่า การทำวิสาขบูชา เป็นกุศลกรรมพิเศษยิ่งกว่าการบำเพ็ญกุศลในเทศกาลตรุษต่าง ๆ เช่น ตรุษสงกรานต์ เป็นต้น รัชกาลที่ ๒ ทรงเลื่อมใส จึงโปรดให้มีพระราชพิธีวิสาขบูชาสืบมาจนทุกวันนี้

ปรินิพพาน

ความสำคัญของวันวิสาขบูชา

ความสำคัญของวันนี้อยู่ที่ความเกี่ยวข้องกับพระประวัติของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ เหตุการณ์ คือ ตอนประสูติ ตอนตรัสรู้ และตอนปรินิพพาน ซึ่งแม้จะอยู่ห่างกันหลายช่วงปี แต่ก็พ้องวันเดียวกัน จึงถือว่าสำคัญเพราะเรื่องราวของแต่ละเหตุการณ์นั้นเป็นพระประวัติของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ

รายละเอียดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพานนั้นมีอยู่ในพุทธประวัติ ซึ่งนักเรียนได้เรียนมาแล้ว

การประกอบพิธีวิสาขบูชา

เมื่อถึงวันนี้ พุทธศาสนิกชนตระเตรียมเครื่องสักการบูชาและนัดหมายพากันไปยังวัดที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงสถานบ้านเรือนของตน เพื่อเตรียมสวดมนต์ไหว้พระ รักษาศีล ฟังธรรม แล้วกล่าวคำบูชาวันวิสาขบูชา โดยว่าตามพระสงฆ์ผู้นำกล่าวเสร็จแล้วเดินเวียนประทักษิณรอบอุโบสถหรือไม่ก็วิหาร หรือศาลาการเปรียญแล้วแต่ทางวัดจะจัดไว้ ให้ครบ ๓ รอบ ด้วยอาการนอบนบสำรวมมือถือดอกไม้ ธูป เทียน

รอบแรกสวดสรรเสริญพระพุทธคุณ รอบสองสวดสรรเสริญพระธรรมคุณ และรอบที่สามสวดสรรเสริญพระสังฆคุณ

ครบ ๓ รอบแล้วนำเครื่องบูชาไปวางไว้ ณ ที่ซึ่งจัดไว้แล้ว

เวียนเทียนเป็นกิจกรรมในวันวิสาขบูชา

ข้อควรปฏิบัติ

ในพิธีวิสาขบูชา ไม่ว่าจะจัดขึ้นตามวัด บริเวณปูชนียสถาน หรือสถานที่ทางราชการ จัดขึ้น เช่นที่บริเวณพุทธมณฑล การเวียนเทียนแบบนี้เรียกว่า “ประทักษิณ” คือการเดินสำรวมรอบสถานที่ที่ใช้เวียนเทียน โดยให้สถานที่นั้นอยู่ทางขวามือตลอดเวลา ผู้เดินเวียนเทียนจะต้องสำรวมกาย วาจา ใจ ให้สงบไม่แสดงอาการเฮฮา ไม่ร้องไห้ัวเอาทุกข์เอาชัยเหมือนอย่างงานทางโลกอย่างอื่น ๆ

เรื่องดังกล่าวนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงประกาศไว้ดังความตอนหนึ่งว่า

“ถ้าฆราวาสแลพระสงฆ์สามเณรรูปใด เป็นทางทุจริต จิตคะนอง หยาบช้า หามิศรัทธาไม่ กระทำความอันมิชอบ ให้เป็นอันตราย แก่ผู้กระทำวิสาขบูชาในวันนักขัตตฤกษ์นั้น ก็ให้ร้องแขวง นายบ้าน นายอำเภอ กำชับตรวจตรา สอดแนม จับกุมเอาตัวผู้กระทำผิดให้จงได้ ถ้าจับกระหึญ (คฤหัสถ์) ได้ในกรุงให้ส่งกรมพระนครบาล นอกกรุงให้ส่งเจ้าอธิการ ให้ไล่เลียงไต่ถาม ได้ความสัตย์ให้ลงโทษลงทัณฑ์กรรม ตามอาญาฝ่ายพุทธจักรและพระราชอาณาจักร ให้หลาบจำ อย่าให้ทำต่อไป... ถ้าผู้ใดมิฟังจะเอาตัวผู้กระทำผิดเป็นโทษโดยโทษานุโทษ”

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้มีการตั้งเครื่องบูชา ที่ระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และทำโคมแขวนตามศาลาราย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายในเดินเทียนสวดมนต์ในพระพุทธรัตนสถานเพิ่มขึ้น

สำหรับในรัชกาลปัจจุบัน พิธีการวิสาขบูชามีระเบียบปฏิบัติทั้งพระราชพิธี และพิธีของประชาชนทั่วไป ในการพระราชพิธีมีหมายกำหนดการที่แน่นอนในการบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นประจำทุกปี

สำหรับประชาชนทั่วไป จะมีการทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา ในตอนค่ำจะมีการเวียนเทียน ทำวัตรสวดมนต์และฟังพระธรรมเทศนา

“ในการประชุมครั้งที่ ๕๔ วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ องค์การสหประชาชาติได้มีมติกำหนดให้ วันวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญสากลในกรอบของสหประชาชาติ” (INTERNATIONAL RECOGNITION OF THE DAY OF VESAK)

วันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่ง เพราะหมายถึงวันที่พระพุทธเจ้าตรัสปฐมเทศนา เท่ากับทรงประกาศพระศาสนาอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่ตรัสรู้เป็นต้นมา วันนั้นตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งเรียกด้วยชื่ออันเป็นคำศัพท์ว่า “เดือนอาสาฬหบูชา” วันนี้จัดเป็นวันสำคัญ และพุทธศาสนิกชนจัดให้มีพิธีสักการบูชารำลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าเป็นกรณีพิเศษ จึงเรียกว่า “อาสาฬหบูชา”

สาระสำคัญของวันนี้

ภายหลังพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และตัดสินใจว่าจะทรงแสดงธรรมโปรดชาวโลกเพื่อประกาศพระศาสนาให้แพร่หลายแล้ว ได้ทรงพิจารณาเห็นว่าสมควรจะทรงแสดงธรรมแก่ใครก่อน ทรงนึกถึงอาจารย์ทั้ง ๒ สำนักที่พระพุทธองค์เคยมาทรงศึกษาค้นคว้าอยู่ด้วย คือ อาหารดาบส

กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ซึ่งสำเร็จภูมิธรรมสูงถึงขั้นสมาบัติ ๘ ถ้าขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ก็จะได้สำเร็จความหลุดพ้น เหมือนพระองค์ที่ได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า ถ้าเสด็จไปโปรด ท่านทั้ง ๒ ท่านทั้ง ๒ ก็จะได้บรรลุธรรมอย่าง que พระองค์ได้ทรงบรรลุ แต่ทรงทราบว่าท่านทั้ง ๒ สิ้นชีวิตเสียแล้ว

วันอาสาฬหบูชา นักเรียนไปเวียนเทียนที่วัด

จากนั้นจึงได้ทรงพิจารณาต่อไปก็ทรงเห็นพระเบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิซึ่งโดยเสด็จออกบวชและคอยถวายปรนนิบัติอยู่ไม่ไกลจากสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียร แต่ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา บรรดาพระเบญจวัคคีย์จึงเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงคลายความเพียรเสียแล้ว จึงพากันหลบหนีคล้ายๆ มีความผิดหวัง ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ห่างจากสถานที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ประมาณ ๒๐๐ กว่ากิโลเมตร ป่าแห่งนั้นอยู่ในเขตแขวงเมืองพาราณสี

เมืองหลวงของแคว้นกาสิ ทุกวันนี้ รัฐบาลอินเดียรักษานูชนียสถานแห่งนี้ไว้อย่างดี พุทธศาสนิกชนทั่วโลกเมื่อไปอินเดียจะแวะไปกราบไหว้สังเวชนียสถานอันเป็นปูชนียสถานแห่งนี้

ตรัสปฐมเทศนา

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงสถานที่อยู่ของพระเบญจวัคคีย์ ท่านทั้ง ๕ ออกมารับเสด็จ ครั้นถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ พระพุทธเจ้าก็ตรัสเทศนาหรือทรงแสดงธรรมแก่พระเบญจวัคคีย์ ซึ่งมีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นหัวหน้า ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับเรื่องวิธีปฏิบัติธรรมของคนสมัยนั้น ซึ่งเป็นที่นิยมกันมาก พระองค์ได้เคยทรงผ่านมาแล้วและเห็นว่าไร้ประโยชน์แล้วทรงแสดงธรรมที่ได้ทรงสำเร็จคืออริยสัจ ๔ ซึ่งในเวลาต่อมาภายหลังพระสงฆ์ผู้ประชุมทำสังคายนารวบรวมคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เรียกชื่อหมวดธรรมนี้ว่า “ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร”

ผลการแสดงธรรมปรากฏว่าท่านหัวหน้าพระเบญจวัคคีย์ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาปัตติผล เป็นโสดาบัน ความสำเร็จนี้ได้แก่อะไรบ้าง จักขุเข้าใจธรรมหรืออีกสำนวนหนึ่งว่ามีดวงตาเห็นธรรมนั่นเอง

ท่านหัวหน้าพระเบญจวัคคีย์นั้นเดิมชื่อโกณฑัญญะ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพระโกณฑัญญะได้สำเร็จญาณดวงตาเห็นธรรม อันดับแรกจึงทรงเปล่งอุทานด้วยความเบิกบานพระทัยว่า “อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ” แปลว่า “พระโกณฑัญญะได้รู้แล้ว” ต่อมาพระโกณฑัญญะจึงมีสร้อยคำนำหน้าชื่อเดิมเพิ่มขึ้นอีกว่า “พระอัญญาโกณฑัญญะ” ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา

พระอัญญาโกณฑัญญะจึงเป็นพระอริยสงฆ์องค์แรก ความเป็นพระอริยสงฆ์องค์แรกของท่านนี้นับเป็นที่เกิดของพระรัตนตรัยครบ ๓ องค์ ด้วยก่อนแต่จะมีพระพุทธเจ้ากับพระธรรมปรากฏ ส่วนพระสงฆ์ผู้เป็นองค์อริยะเพิ่งเกิดเมื่อพระโกณฑัญญะได้สำเร็จมรรคผลขั้นต้น

ต่อมาทั้ง ๕ ท่านได้กราบทูลขอบวชกับพระพุทธเจ้าตามลำดับ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ครั้นบวชแล้วได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้ากล่อมเกล่าจิตใจอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ทนอยู่ได้ไม่นานก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะไม่มีใครบังคับให้อยู่ในอำนาจได้ทั้งไม่มีตัวตนที่เรียกว่าคำศัพท์ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และซึ่งต่อมาหมวดธรรมนี้ได้ชื่อว่า “อนัตตลักขณสูตร”

ท่านทั้ง ๕ ได้สดับจบลงก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อนับรวมพระพุทธเจ้าเข้าด้วย จึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์

โปรดเบญจวัคคีย์

ลักษณะเด่นของวันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชามีลักษณะเด่นชัดอย่างน้อย ๓ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. เป็นวันแรกเริ่มประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า
๒. เป็นวันที่พระอริยสงฆ์เกิด พระอริยสงฆ์องค์แรกคือพระอัญญาโกณฑัญญะ
๓. เป็นวันอันมีเหตุการณ์เป็นสักขีพยานบุคคลว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่เป็นหมัน เพราะมีผู้ได้ฟังธรรมแล้วได้ผลสำเร็จจริง

ความเป็นมาของวันอาสาฬหบูชาในเมืองไทย

วันอาสาฬหบูชาถ้าเทียบกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา เป็นต้น ที่ได้รับการรับรองจากทางราชการประกาศให้เป็นวันสำคัญวันหนึ่งทางพระพุทธศาสนา ก็เป็นวันสำคัญเกิดใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ เพราะทางราชการได้ยอมรับตามที่คณะสงฆ์เมืองไทยเสนอ

เห็นสมควรจัดเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้โดยมีประกาศของทางราชการว่าวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ถือว่า เป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่งทางพระพุทธศาสนา และเป็นวันหยุดราชการ อีก ๑ วัน

แต่จากหลักฐานหนังสือเก่าทราบว่าวันอาสาฬหบูชา เคยมีมาแล้วแต่สมัยสุโขทัยเพราะ มีถ้อยคำระบุว่า สมัยนั้น เมืองสุโขทัยมีพระราชพิธี “อาษาฒมาส” ตามรูปคำสันสกฤตและตาม รูปคำบาลีว่า “พระราชพิธีอาสาพหมาส” จากนั้นเข้าใจว่าจะขาดช่วงไป เพราะเหตุการณ์บ้านเมือง ไม่เอื้ออำนวย รวมทั้งทางราชการยังไม่ได้ประกาศรับรอง

กระนั้นเมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ พุทธศาสนิกชนมีพระสงฆ์เป็นประธานก็ได้ จัดให้มีพิธีบูชาตามวัดและมีพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับวันนี้ติดต่อกันมาจนได้รับรองจากทางราชการ ดังกล่าวข้างต้น

วิธีปฏิบัติในวันอาสาฬหบูชา

รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติในวันอาสาฬหบูชา คล้ายกันกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อื่น ๆ เช่น วันมาฆบูชา และวันวิสาขบูชา ต่างแต่เนื้อหาสาระเช่นเรื่องที่ได้รับการเผยแพร่และ คำถวายสักการบูชาเท่านั้น

วันเข้าพรรษา

วันเข้าพรรษาเป็นวันที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยอันเป็นธรรมเนียมที่พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติไว้ว่า เมื่อถึงฤดูฝน ๓ เดือน พระสงฆ์จะต้องหยุดจาริกไปพักแรมค้างคืนปฏิบัติธรรม ตามสถานที่ต่าง ๆ แล้ว เข้าจำพรรษาในวัดหนึ่งวัดใดเป็นเวลา ๓ เดือน กำหนดตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ไปจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

การเข้าจำพรรษาของพระสงฆ์ในวัดหนึ่งวัดใด มี ๒ ระยะ คือ

๑. ระยะตามปกติ คือ วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ เรียกระยะนี้ว่า “บุริมพรรษา แปลว่า เข้าจำพรรษาดันหรือแรก”

๒. ระยะผิดปกติเพราะมีเหตุจำเป็นจึงเลื่อนไปทำพิธีเข้าวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เรียก ระยะนี้ว่า “ปัจฉิมพรรษา” ระยะนี้ออกพรรษาวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ตรงกับวันลอยกระทง ในประเทศไทย

ความเป็นมาของวันนี้

สมัยต้นพุทธกาล พระสงฆ์มีจำนวนน้อย ส่วนมากเป็นพระสงฆ์อรหันต์ ปัญหาการ ปกครองไม่มี พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติพระวินัย ธรรมเนียมการเข้าพรรษานั้นมีอยู่ ด้วย

นักบวชในลัทธิอื่นเมื่อถึงฤดูฝนก็หยุดจาริก พ่อค้าพาณิชจำพวกกองเกวียนที่นำสินค้าไปขายต่างเมืองก็หยุดพัก พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกก็หยุดจาริก ณ ที่หนึ่งที่ใด จนเมื่อหมดเขตฤดูฝนจึงจะออกจาริกประกาศเผยแผ่พระศาสนา

ครั้นต่อมาเมื่อฤดูฝนออกบวชด้วยความเลื่อมใสพระพุทธศาสนากันมากขึ้น มีพระภิกษุบางกลุ่มไม่รู้ธรรมเนียมของนักบวชก็จาริกตลอดฤดูฝน เดินเหยียบข้าวกล้าหญ้าอ่อนในไร่นาของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงร้องเรียนรวมทั้งตำหนิว่านักบวชอื่น ๆ เมื่อถึงฤดูฝน ยังหยุดพัก พ่อค้าก็หยุดค้าขาย นกยังหยุดทำรังอยู่อาศัย แต่เหล่าพระภิกษุบางกลุ่มยังจาริกตลอด

ความทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงตรัสประชุมสงฆ์แล้ว ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นให้เป็นธรรมเนียมให้พระสงฆ์เข้าจำพรรษาให้ครบ ๓ เดือนไม่ให้ขาด เว้นแต่จำเป็นเช่นโยมบิดา มารดาป่วย ไปดูแลได้ พระอุปัชฌาย์อาจารย์อาพาธก็ไปดูแลได้ เป็นต้น ไม่ถือว่าขาดพรรษา

การเข้าพรรษาในเมืองไทย

การเข้าจำพรรษาของพระสงฆ์มีมาตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาเมืองไทย

ความสัมพันธ์กับพุทธศาสนิกชน

การที่พระสงฆ์เข้าจำพรรษาเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ ในด้านความรับผิดชอบในการปฏิบัติโดยตรงตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ดูเผิน ๆ ไม่น่าจะมีส่วนสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชน แต่ก็เกี่ยวข้องกันมาตลอดกาลตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าต่อเนื่องมาถึงเมืองไทย

ต้นเหตุของความสัมพันธ์นั้นคือ เมื่อถึงวันเข้าพรรษา พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้าทรงจำพรรษาในวัดหนึ่งวัดใด เช่น วัดพระเวฬุวนาราม เมืองราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ เป็นต้น พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก พระสงฆ์เหล่าอื่นที่แยกเข้าจำพรรษา ณ วัดอื่น ๆ ก็มี

เมื่อพุทธศาสนิกชนทราบว่าที่วัดมีพระสงฆ์เข้าจำพรรษากันมากและน้อยเป็นเวลา ๓ เดือนก็บังเกิดศรัทธาใคร่บุญกุศลจึงเตรียมปัจจัยเครื่องอาศัยประจำวันอันสมควรแก่พระสงฆ์ไปถวาย เช่น ผ้าอาบน้ำฝน น้ำมันพืชสำหรับจุดให้แสงสว่าง และถวายสังฆทานรวมทั้งทำบุญตักบาตรและถวายรูปเทียนและดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในเมืองไทย ธรรมเนียมการทำบุญก่อนเข้าพรรษา และในพรรษาก็สืบเนื่องกันมา พุทธศาสนิกชนก็เตรียมการทำบุญกันอีกเกริกมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องมาถึงทุกวันนี้ คือ

๑. บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรรับพรรษาก่อนวันเข้าพรรษา
๒. ถวายผ้าอาบน้ำฝนก่อนวันเข้าพรรษา

๓. ถวายพุ่มเทียนดอกไม้มาก่อนเข้าพรรษา

๔. แห่เทียนพรรษาก่อนวันเข้าพรรษา

ทั้งหมดเท่าที่สรุปเฉพาะสำคัญนั้นมีทั้งที่เป็นพิธีของภาคเอกชน และพระราชพิธี เช่น อุปสมบทนาคนหลวง และพระราชทานถวายพุ่มเทียนตามพระอารามหลวงต่าง ๆ

ภาคเอกชนที่นิยมปฏิบัติ คือ เมื่อถึงวันเข้าพรรษาท่านที่เป็นนักดื่มของมีนเมา ได้อธิษฐาน- จิตงดเว้น ท่านที่ไม่ได้ใคร่เข้าวัด ฟังธรรมจำศีลก็ตั้งใจเข้าวัดฟังธรรม จำศีล เป็นต้น ทุกวันพระ ชาวไร่ชาวนาก็หยุดใช้โค - กระบือไถไรไถนาในวันพระ ให้สัตว์ใช้งานได้หยุดพักผ่อน และเจ้าของก็พาลูกหลานไปทำบุญที่วัด

ในพรรษาจึงมีพุทธศาสนิกชนเข้าวัดฟังธรรมจำศีลและทำบุญกันมากกว่าเทศกาลอื่น ๆ

วันออกพรรษา

วันออกพรรษา คือ วันที่พระสงฆ์อยู่จำพรรษามาครบ ๓ เดือนในฤดูฝนแล้วทำพิธี ออกพรรษา พิธีนั้นเป็นสังฆกรรม คือการประชุมกันทำในอุโบสถ เรียกพิธีนั้นว่า “ปวารณา” เรียกให้สำคัญขึ้นว่า “มหาปวารณา” ก็มี

โดยปกติพระสงฆ์ทำพิธีออกพรรษาวັນขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ และหมดเขตจำพรรษา จริง ๆ คือก่อนรุ่งอรุณ หรือก่อนวันใหม่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑

พระสงฆ์นั้นปฏิบัติหน้าที่ตามพระวินัยเป็นประจำตลอดปี หน้าที่อย่างหนึ่งคือประชุม ทำสังฆกรรมสวดสอบทานปาติโมกข์ในอุโบสถในวันพระใหญ่ขึ้น แรม เดือนละ ๒ ครั้ง คือ ทุกวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑๕ ค่ำ ถ้าเดือนใดขาดไม่ถึง ๓๐ วัน ก็เป็นวันแรม ๑๔ ค่ำ

ปีหนึ่งมี ๑๒ เดือน พระสงฆ์ทำสังฆกรรมสวดปาติโมกข์ ๒๓ ครั้ง ที่ไม่สวด ๒๔ ครั้ง เพราะวันกลางเดือน ๑๑ เป็นวันพระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมที่เรียกว่า ปวารณาออกพรรษา ดังกล่าวข้างต้น สังฆกรรมปวารณาเข้ามาทำหน้าที่แทน สังฆกรรมสวดปาติโมกข์จึงเหลือปีหนึ่ง ๒๓ ครั้ง

คำปวารณาออกพรรษา

คำสวดปวารณาของพระสงฆ์ที่ใช้ในพิธีออกพรรษาเป็นคำภาษาบาลี สาระสำคัญของ ใจความนั้น เป็นการเปิดโอกาสพระสงฆ์แต่ละรูปว่ากล่าวตักเตือนกันได้ เช่น ในระหว่างอยู่จำพรรษา ในวัดหนึ่งวัดใด เป็นเวลา ๓ เดือนนั้น แต่ละท่านได้กระทำ พุทธหรือมีกิริยาอาการอย่างใดที่น่ารังเกียจ เียดฉันท์ก็ขอให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้

ความเป็นมา

ธรรมเนียมของพระสงฆ์สมัยพระพุทธเจ้าที่แยกย้ายกันไปจำพรรษาในวัดต่าง ๆ เมื่อออกพรรษาแล้ว ทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาอยู่ ณ พระอารามใดก็จะพากันจาริกมากราบไหว้ เพื่อสดับธรรมปฏิบัติเพิ่มเติม รวมทั้งกราบทูลเรื่องการปฏิบัติกิจพระศาสนาระหว่างเข้าพรรษา

ในการนี้พระพุทธเจ้าจะทรงมีพระปฏิสันถารตามธรรมเนียม เช่น ตรัสถามว่าในพรรษาทำอะไรกันบ้าง มีพระภิกษุกลุ่มหนึ่งกราบทูลว่าระหว่างเข้าพรรษาได้ตั้งระเบียบกติกากันว่าห้ามพูดกัน เพราะการว่าการพูดเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งกันได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าระเบียบกติกานี้ไม่ชอบธรรม เพราะเป็นมุกปฏิบัติทาหรือความประพฤติของคนไป

อาศัยเหตุนี้เป็นมูลกรณี พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติพระวินัยให้เป็นธรรมเนียมว่า เมื่อถึงวันวันกลางเดือน ๑๑ ซึ่งครบกำหนดเข้าพรรษา ๓ เดือนพอดี ให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรมพิจารณาออกพรรษา

คำพิจารณาของพระสงฆ์ที่มีใจความให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้จึงเกิดขึ้นสืบมาถึงทุกวันนี้

ความสัมพันธ์กับพุทธศาสนิกชน

แม้วันออกพรรษาทางราชการไม่ถือว่าเป็นวันหยุดราชการ ๑ วัน อย่างวันเข้าพรรษา แต่ก็เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชน โดยก่อนถึงวันออกพรรษา พุทธศาสนิกชนจะตระเตรียมอาหารไว้ตักบาตร วันพระสงฆ์ออกพรรษาเรียกว่าวันตักบาตรวันออกพรรษาว่า ในคำย่อว่า “ตักบาตรเทโว” จากคำเต็มคือ “ตักบาตรเทโวโรหณะ”

เทโวโรหณะ หมายถึงสมัยพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยว่า พรรษาหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่เทวโลกชั้นดาวดึงส์ พอออกพรรษาก็เสด็จลงจากเทวโลกนั้น พุทธศาสนิกชนทราบข่าวก็พากันไปทำบุญตักบาตรที่นั่น เป็นการรับเสด็จพระพุทธเจ้าด้วย ธรรมเนียมตักบาตรนี้จึงสืบเนื่องมาถึงเมืองไทย จึงเรียกกันสั้น ๆ เพื่อสะดวกในการสื่อความหมายว่า “ตักบาตรเทโว”

ประเด็นอภิปราย

- ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย แสดงความคิดเห็นว่า จะจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างไร คนดูจึงได้ประโยชน์มากที่สุด แล้วนำเอาผลของการอภิปรายส่งครูเพื่อขออนุญาตดำเนินการจัดทำต่อไป
- ให้นักเรียนแบ่งกลุ่มกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นประเด็นว่า เราได้อะไรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยให้แต่ละกลุ่มส่งตัวแทนมารายงานหน้าชั้น เพื่อเผยแพร่ความคิดของกลุ่มต่อไป

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. จัดประกวดเรียงความ หรือบทร้อยกรอง เพื่อสดุดีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๒. ให้นักเรียนร่วมกัน จัดป้ายนิเทศหรือจัดนิทรรศการ เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๓. นิมนต์พระสงฆ์ หรือเชิฐวิทยากร มาบรรยายเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ การประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นหน้าที่ของชาวพุทธที่แสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และความกตัญญูกตเวทีต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันสำคัญทางพุทธศาสนามาถึง นักเรียนควรประพฤติปฏิบัติตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามหลักธรรมคำสอนและวิธีปฏิบัติของพระพุทธศาสนา นักเรียนก็จะถือว่าเป็นชาวพุทธที่ดี

คำถาม

๑. นอกจากการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ รักษาศีล เวียนเทียนแล้ว นักเรียนคิดว่า ยังมีกิจกรรมอะไรอีกที่นักเรียนจะต้องประพฤติปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๒. วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนอย่างไรหรือไม่ อธิบายพอสังเขป

รายละเอียดเนื้อหาวิชาและจำนวนคาบวิชาสังคมศึกษา ส ๐๔๑๒ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) และต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งพิจารณาปรับปรุงเนื้อหาด้านพระพุทธศาสนา ให้เนื้อหาเข้มข้นเพื่อให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยกำหนดให้นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธทุกคนเลือกเรียน สำหรับรายวิชา ส ๐๔๑๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ นั้น หลักสูตรได้กำหนดรายละเอียดเนื้อหาและจำนวนคาบไว้ดังนี้

เนื้อหา	จำนวนคาบ
๑. ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	๕
๑.๑ พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา	๒
๑.๒ พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา	๓
๒. พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง	๕
๒.๑ พระพุทธคุณ ๔	๒
๒.๒ พระมหากัจจายนะ	๑
๒.๓ พระภิกษวกัจจนาเถรี	๑
๒.๔ นางขุชชุตตรา	๑
๓. พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม	๘
๓.๑ อคติ ๔	๒
๓.๒ ทศพิธราชธรรม ๑๐	๒
๓.๓ ความไม่ประมาท	๑
๓.๔ ความเคารพ	๑
๓.๕ ความอ่อนน้อมถ่อมตน	๑
๓.๖ ความสันโดษ	๑
๓.๗ ความอดทน	๑
๔. พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์	๒
- บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมและการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์	

๕. พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลี และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา	๗
๕.๑ ผูกทักษะการอ่านภาษาบาลี เช่น กรณียเมตตสูตร หรือบทอื่น ๆ	๒
๕.๒ พระไตรปิฎกในแง่กถา ๓ และศาสน์ ๓	๒
๕.๓ ข้อความน่ารู้จากพระไตรปิฎก	๑
- แก่นพระศาสนา	
- อยู่ด้วยปัญญาต่างกับอยู่ด้วยการยึดมั่นถือมั่น (ให้เลือกเรียน ๑ เรื่อง)	
๕.๔ พุทธศาสนสุภาษิต	๑
- ปณณาสีชีวิตมาहु เสฏฺฐัง	
ปราชญ์ว่ามีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาประเสริฐสุด	
- สุตฺตํ ลภเต ปญญํ	
ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา	
- ปญฺญาว ธเนน เสโย	
ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์	
(ให้เลือกเรียน ๑ บท)	
๕.๕ คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา เช่น	๑
- บารมี	
- วิญญาน	
๖. หน้าที่ชาวพุทธ	๒
- ถวายทอด ฐีแจง พระพุทธศาสนา	๒
๗. การบริหารจัดการและเจริญปัญญา	๓
๗.๑ การบริหารจัดการในชีวิตประจำวัน	๑
๗.๒ กายคตาสติ	๑
๗.๓ อุปปาทมนสิการ (คิดสร้างสรรค์)	๑
๘. ภาคปฏิบัติ	๓
๘.๑ มรรยาทชาวพุทธ	
๘.๒ ศาสนพิธี	
๘.๓ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	

อย่างไรก็ตาม แม้หลักสูตรพระพุทธศาสนาจะกำหนดเนื้อหา จำนวนคาบไว้ในการจัด
การเรียนการสอนครูอาจยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม

คณะกรรมการที่ปรึกษา

พระธรรมราชาโนัตถ (กมล โกวิท)
 พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตมาโน)
 พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต)
 อธิบดีกรมวิชาการ
 รองอธิบดีกรมวิชาการ
 นายสมาน ชาดิยานนท์

คณะกรรมการจัดทำ

นางสุนน อมรวิวัฒน์	ประธานกรรมการ
นายศิริ ศิริบุตร	รองประธานกรรมการ
นายจำนงค์ ทองประเสริฐ	กรรมการ
นายจำรัส ดวงธิดา	กรรมการ
นายเย็นใจ เลาหวณิช	กรรมการ
นายณรงค์ ตามรักษา	กรรมการ
นายวัลลภ กันทรัพย์	กรรมการ
นายสงบ ลักษณะ	กรรมการ
นางสุนทรณ์ สภาพงศ์	กรรมการ
นางสาวสุชาดา พรนภา	กรรมการ
นางสาววิริยะ บุญยนิวาสน์	กรรมการ
นางวิสา โรจน์รุ่งสัจย์	กรรมการ
นางรพีพรรณ เอกสุภาพันธุ์	กรรมการ
นายพิศาล แซ่มโสภา	กรรมการ
นางลินจง อินทร์มพรรย์	กรรมการ
นางพาณี แสงวงกิจ	กรรมการ
นางสมทรง บุญญฤทธิ์	กรรมการ
นางสาวสุรีพร เอี้ยวถาวร	กรรมการ
นางจิตรา ทองเกิด	กรรมการ
นางประไพพรรณ โกศัยสุนทร	กรรมการ
นางปวิพัทธ์ สุวรรณศรี	กรรมการ

นายสุระ ดามาพงษ์	กรรมการ
นางบุญสม น้ำเจริญ	กรรมการ
นายวินัย รอดจ่าย	กรรมการและเลขานุการ
นางรัตนา ภาชาฤทธิ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวกฤษณา บุญเรืองรอด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางเรียมพร อธิปอนันต์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสว่าง วงศ์ฟ้าเลื่อน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

บรรณาธิการ

นายวินัย รอดจ่าย
นางรัตนา ภาชาฤทธิ์
นายสว่าง วงศ์ฟ้าเลื่อน

ขอขอบคุณผู้เอื้อเฟื้อภาพประกอบ

๑. ศิษยานิวัตรพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนคร กรุงเทพฯ
๒. โรงเรียนพุทธศาสนานานาชาติวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี กรุงเทพฯ
๓. โรงเรียนเทพมงคลรังษี จ.กาญจนบุรี
๔. โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จ.จันทบุรี
๕. โรงเรียนวิทยานุกูลนารี จ.เพชรบูรณ์
๖. โรงเรียนพุทธมงคลนามิตร จ.ภูเก็ต

ศึกษารัณฑ์พาดิษย์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๔๔

สุจริตในหน้าที่
เป็นพลเมืองดีของสังคม

พระพุทธศาสนา ส0412

ISBN 974-01-2418-6

9 789740 124184

ราคา 45.00 บาท

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

นายวิชัย พงษ์ศิริ ได้ ใบพิมพ์และโฆษณา

๕๕๐๐๘๗๘

